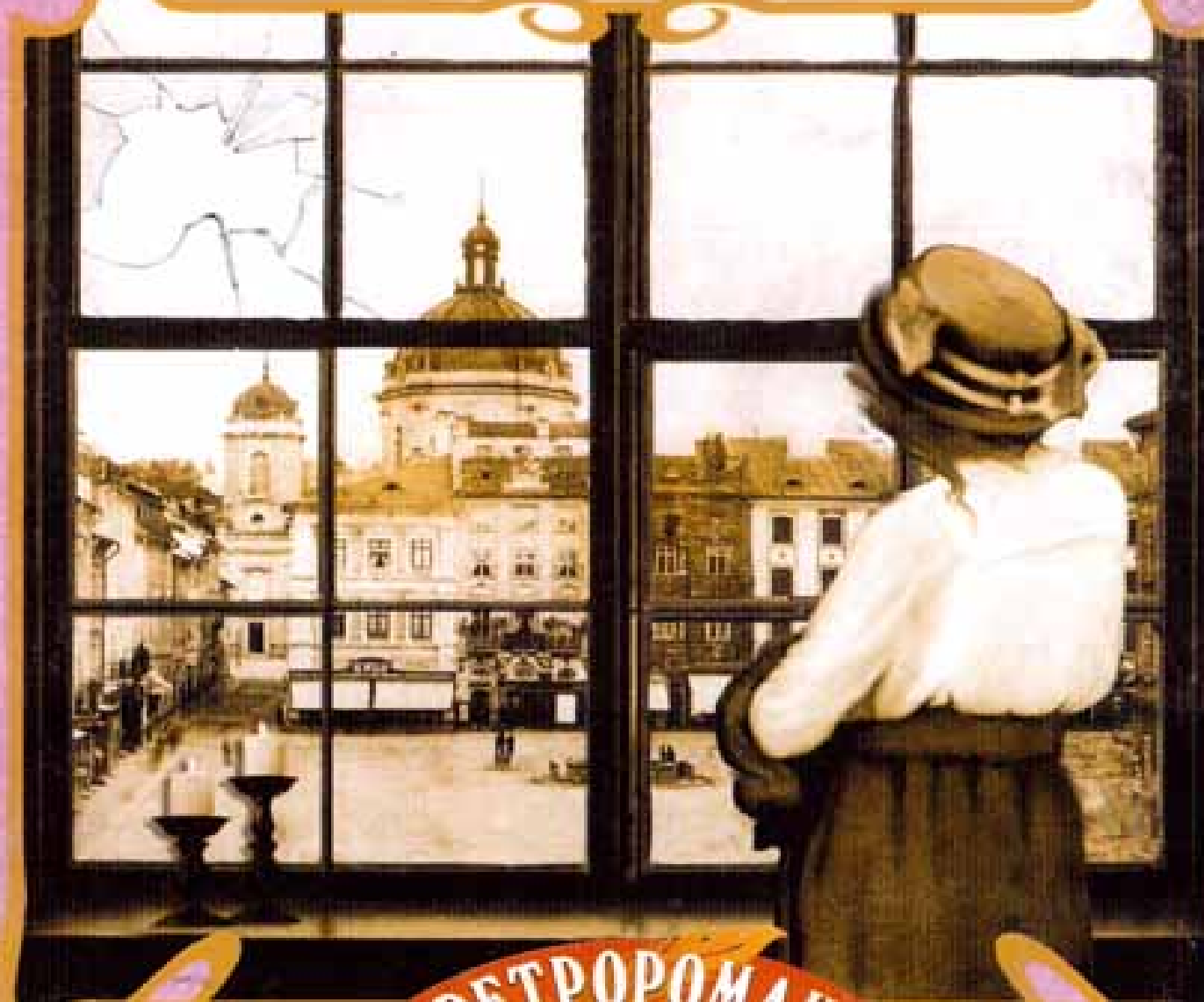

Андрій Кокотюха

КОХАНКА
З ПЛОЩІ РИНОК

РЕТРОРОМАН

CF FOLIO

Андрій Кокотюха • КОХАНКА З ПЛОЩІ РИНОК

CF

Андрій Кокотюха • КОХАНКА З ПЛОЩІ РИНОК

Андрій Кокотюха

КОХАНКА
З ПЛОЩІ РИНОК

РЕТРОРОМАН

FOLIO

Андрій Кокотюха
Коханка з площі Ринок

Андрій Кокотюха
Коханка
з площі Ринок

Харків
«ФОЛІО»
2016

Львів, листопад 1914 року, площа Ринок

Їй знову погрожували.

Від початку місяця — втретє. Цього разу гнівними анонімними записками не обійшлося. Пізно вночі знадвору кинули у вікно спальні каменяку, брязнуло скло й розбудило капітана.

Платов завжди засинав відразу після любощів, Божена ж потім довго лежала з розплющеними очима, вдивлялася в темряву, збирала докупі рій думок і чекала, коли коханець захропе. Цю манеру проявив уже в їхню першу ніч разом. До того все відбувалося, як він сам жартома казав, кавалерійським наскоком. Хоч сам до кавалерії стосунку не мав, служив офіцером із особливих доручень при військовому генерал-губернаторі^[1]. На фронт не особливо рвався, представником армії-переможця чудово почувався у Львові, і, виходить, тут для нього війна скінчилася. У кожному разі, Антон Платов сам так думав і говорив їй кілька разів.

Божена нічого не знала про славний родовід, яким коханець почав похвалитися, щойно вони познайомилися. Їй вдалося привернути увагу офіцера, бо заговорила французькою. Російської не знала вона,

польською не володів капітан, тож миттю побачив у ній близьку душу. Так сказав сам, щедро наливаючи шампанського. А вже після третього келиха говорив лише він. Божена слухала, кивала й дозволяла час від часу підливати собі, хоч вважала, аби не втратити контроль, ігристе вино їй теж могло розв'язати язика.

І не стримувала себе — кидала блискучому, підтягнутому, гладенько поголеному російському офіцерові шпичку: запитати б у вас, звідки взялося французьке шампанське на прийнятті. Тоді б йому довелося пояснити — не його клопіт дбати про напої та наїдки. Божена могла нагадати новому знайомому про пограбований склеп^[2] у пасажі Міколяша^[3], до війни найкраще французьке шампанське продавалося там. Звісно, скаже у відповідь: грабували не офіцери, а солдати, за мародерство їх покарано. Але конфісковане вино, яке неотесана *солдатня* не встигла випити, назад не повернули, передали в розпорядження військового генерал-губернаторства^[4], тож вони все одно зараз п'ють крадене.

Ані цих, ані інших докорів капітан від своєї дами не почув. Натомість Божена слухала кавалера, дізнаючись про нього багато цікавих, як він вважав, речей. Передусім — про його пряме споріднення з династією тих самих Платових, рід яких тягнеться від знаменитого донського отамана^[5]. Виявляється, причетність до славної військової династії не відкривала хлопчикам іншого шляху, крім військової кар'єри. Тому Антон Платов дістав капітанський чин незадовго до початку війни, фактично не побувавши на фронті, а від самого випуску із кадетського корпусу опинившись при штабі в Петрограді. Він вважав це великим успіхом. Чесноти помітили швидко — так прозвучало з його вуст. Штабна робота й загалом тилова служба злочинно недооцінені тими, хто годує вошей в окопах і веде в атаку вояків.

— Розумієте, *мадемуазель* Божено, — розводився Платов, розмахуючи келихом, мов незграбний диригент оркестру — паличкою, — вони там, на передньому краї, злі на весь світ. Знаєте, чому? Бо не мають можливості приймати рішення, і це, я вважаю, правильно. Уявіть, якщо кожен командир на своєму окопному рівні почне наказувати солдатам сам. Погодьтеся, то буде не війна, не армія — хаос, хаос та анархія! Звичайно, всі хочуть наступати й швидко

перемагати. Але ж наш ворог теж сильний, не враховувати того — злочин, військовий злочин, так-так! Штабних офіцерів не люблять, бо ми, бачте, маємо змогу пити шампанське, фліртувати з вродливими дамами, користатися плодами їхньої, як вважають окопники, перемоги. Вони не здатні зрозуміти, прийняти для себе, усвідомити: без штабів, без військового керівництва, без визначення їхніх стратегій з тактиками армійські частини вже давно відступили б до Петрограда й здали його під тиском кайзерівських військ^[6]. Ви дивуетесь, а це все — наше, посконне, російське, чорт забирай, pardonnez-moi s'il vous plait. У нас дуже люблять лаяти своє. Чим смачніше ганиш — тим більший патріот. Якщо шпетиш постійно свій штаб, своє військове керівництво, зрештою — свого царя, одного разу програєш не лише війну. Програєш країну, ось так я скажу вам, мадемуазель Божено!

Зробившись коханцями, вони не перейшли на «ти». Платову подобалося демонструвати в такий спосіб свою повагу до жінки. Божені було все одно, як до неї звертається капітан. Вона почала приймати його на всю ніч із суто Практичних міркувань: із кінцем жовтня настали перші холоди.

Топити не було чим.

Божена Микульська у Львові народилася. Прожила тут двадцять вісім років. І на її пам'яті вперше в усьому місті за короткий час зникли всі запаси вугілля, дров та гасу. Це сталося трохи більше, ніж за місяць відтоді, як сюди зайшла російська армія. Містяни почали рубати дерева в парках, чого раніше ніхто собі не дозволяв. Адміністрація ж закривала на руйнування очі, радіючи хоч якійсь можливості вирішити проблему опалення без її втручання й допомоги. Божена мала у своєму помешканні п'єц, який не було чим топити. Почала замерзати, бо від природи була мерзлячкою, з ранньої осені змушена була виходити з дому в тепліших рукавичках.

Коханець під ковдрою на всю ніч — це тепло.

Платов же, здається, з іншого тіста. Щоки постійно рожеві, випромінюють тепло, тіло так само гаряче, мов жар, і він завжди спав голий, тоді як вона мусила вдягати теплу нічну сорочку до самих п'яток і насилу домовилася з коханцем, аби не наполягав, щоб роздягалася повністю.

Капітан же мав із цього приводу дивний пунктик. Якось Божена знайшла в його речах кілька фотознімків із оголеними та дуже

символічно прикритими жінками. Роздивилася, знизала плечима, поклала на місце. Жодних висновків не зробила, сприймаючи подібне захоплення цілком нормальним для молодого тридцятирічного огира. Вона лиш переконалася: з такими хобі Платов навряд чи коли заведе собі нормальну родину. А якщо й заведе, то дружина має поводитися тихо, скромно, народжувати дітей одного за одним, сидіти вдома та берегти сімейне вогнище. Сам же Платов не нагуляється ніколи.

Нехай.

Саме зараз, у своєму становищі, Божену Микульську все в коханцеві влаштовувало. Включно зі способом життя й мислення. Власне — оцей самий спосіб життя й мислення їй дуже підходив.

Божена мешкала у вигідному, як показав час, місці: поруч із ратушею, на площі Ринок. Тут працювали в цілодобовому режимі, тож світло мало бути постійно. Й електрику давали не лише в те приміщення, мешканці довколишніх вулиць теж не сиділи в темряві. Це виглядало чи не єдиною перевагою окупаційного режиму для них.

Решту труднощів війни кожен долав для себе сам, як міг.

Божена знайшла вихід. Точно знала: не одна у Львові завела коханця-росіянина.

Звісно, є певний нюанс, але про це ліпше не думати. Часом їй здавалося: як не Платов, то інші його друзі-офіцери, особливо — *той* Зубов, здатні читати думки. Адже вони можуть частково відбиватися на лиці чи в очах.

І потім, мужчина поруч уночі — захист.

Коли нещодавно брязнуло скло, капітан миттю прокинувся, зіскочив з ліжка, як був, голий, кинувся до вікна, заволав назовні прокльони. Лаявся російською, щедро, на кілька колінець. Дозволяв собі таке й у ліжку, щиро вважаючи: жінку подібне має заводити, хоча зазвичай у спілкуванні про чистоту мови дбав і був сама галантність та делікатність. У центральній частині міста перебоїв із електрикою не було, але світла не вмикав. До темряви Божена призвичаїлася, і голий капітан біля розбитого вікна навіть із огляду на драматизм ситуації виглядав доволі кумедно.

Нарешті, відчувши себе незатишно, Платов знайшов та натягнув шовковий халат, який сам сюди приніс, вимінявши на Краківському базарі, куди зголоднілі заможні колись городяни виносили все цінне, але не потрібне тепер, на продаж чи, що вдавалося частіше, обмін.

Ставши посеред спальні у войовничу позицію, коханець тупав босою ногою по холодній підлозі, грозив просто зранку піти до Зубова й змусити його вжити, нарешті, заходів. Бо погрози вірнопідданим Його Імператорської Величності, якою стала дама Микульська, — це замах на корону, не інакше. Божену цькують вороги й напевне виконують наказ австрійської розвідки. Це називається порушенням стабільності в тилу, підбурює нових підданих Російської імперії проти їхньої нової держави, нарешті — хуліганством, із яким мусить боротися поліція.

Божена заспокоїла Платова, переключила на іншу, нагальнішу проблему: вікно без скла, за ним — зимний листопад, опалювати без того нічим, а тут взагалі холод собачий. Погодившись, коханець увімкнув світло, обережно витяг скалки з рами, сам дбайливо зібрав небезпечні гостряки з підлоги, викинув усе це назовні, на брук хідника, потім старанно закрит порожнину диванними подушками, закріпивши зсередини щіткою з великим держакон, аби трималися краще. Винахідливість Божена оцінила, на позір хистка споруда якось протрималася до ранку, а потім капітан десь роздобув скляра й нову шибу. Щоправда, вітражну, вона вирізняла її вікно від решти, що виходили на площу, але не ті часи, коли крутять носом. Добре, хоч так, сама б вона ніколи не знайшла ані скла, ані майстра.

Хоча...

Була б сама — їй би не погрожували й не кидали каміння серед ночі.

Відтоді минуло три дні, й тепер Божена Микульська Чекала іншого гостя. Дозволила собі такий ризик, бо Антон Платов терміново відбув із штабом до Перемишля. Не до самого, ближче до фронту, лінія оборони проходила там, і дозволені для друку російські та польські газети щодня писали про скоре взяття стратегічно важливого міста. Божена знала й те, про що не напишуть газети, принаймні — зараз, поки Перемишль не взятий.

Їй дуже важливо було дочекатися повернення коханця.

Балакучий, хвалькуватий, він не забариться — прибіжить. Знав, відрядження буде тривалим, постарався й роздобув десь для неї вугілля та дров, не з порубаних дерев, тих, котрі постачалися централізовано, для потреб регулярної армії. Грійтеся, *мадемуазель* Божено, поки я не повернуся у ваші обійми. Не сумуйте, ніхто не скривдить.

Бомкнув настінний годинник.

Майже одразу, в унісон йому, подзвонили.

Той, на кого чекала, чомусь прийшов раніше.

Ризиковано.

У передпокої світла не було, тож вона запалила велику свічку, взяла підсвічник, старий, важкий, бронзовий, лишився від бабусі.

Пішла до дверей.

Розділ перший

Климентій Кошовий, мазепинець

Перетворитися на худобину можна швидко.

Клим мав такий досвід, провівши на початку тридцять першого року життя тиждень у казематі «Косого капоніра»^[7]. Тепер, опинившись в одиночній камері Бригідок^[8], він пригадав свою радість у день звільнення. Радів не з того, що виходить на волю, а принесеним наглядачем у камеру тазу, кухлю із гарячою водою та бритві. Поки в'язень голив тижневу щетину, тюремник стояв над ним стовпом. Нічого не сказав, Кошовий сам розумів: не зводить очей із нього, аби раптом не спробував перерізати собі вени чи полоснути по горлу. Подібні випадки серед політичних у тюрмі траплялися. Але то була швидше наочна демонстрація пильності. Бо Клим був свідомий: просто так привести себе в порядок не дозволять, інакше зробили б це раніше. Коли вже наважилися видати бритву, хай тупеньку, це значить — довіряють, не чекають жодних нерозумних вибриків. Навіть якщо ведуть на скорий суд та дадуть зголити щетину, все краще, ніж сидіти отак.

За добу після того Климентій Назарович Кошовий їхав у вагоні другого класу з Києва до Львова. З однієї держави — в іншу. Аби у свої тридцять почати життя з чистого аркуша. Вертатися до рідного міста у найближчій перспективі йому не світило, інакше — новий арешт. І напевне — суд та заслання. Пощастить, якщо не відправлять на каторгу.

Тоді, шість років тому, спекотного літа він не міг подумати, що знову опиниться за ґратами і знову — за звинуваченням у мазепинстві^[9].

У Києві царська охранка взяла Кошового на замітку, бо він, молодий, але вже досить відомий та успішний адвокат, син не менш відомого й шанованого правника Назара Григоровича Кошового, взявся захищати кількох *малоросів*. Після заборони друкувати книги, газети й журнали українською мовою вони облаштували підпільну друкарню й заходилися видавати зовсім безневинні, на Климове переконання, книжечки на дешевому папері. Жодних політичних прокламацій, декларацій та ідей. Лише просвітницька література: абетка, народні оповідки, віршики для дітей, публікації для дорослих. Усе стосується передусім царини культури та народознавства, а не закликає на руйнування основ Російської імперії.

Тим не менше, друкарів назвали мазепинцями та почали клеїти ледь не державну зраду. Прокурор наполягав: малоросам цілком вистачає дозволених видань на кшталт «Украинской жизни»^[10] та інших, у яких уживається російська мова. За його словами, в Київській губернії всі письменні володіють російською. Тому друк будь-чого іншими мовами, зокрема *малоросійською*, є проявом сепаратизму. Кошовий у якийсь момент надто захопився, відчув — прокурор слабне, знаходить усе менше й менше аргументів. Обвинувачені ж за його порадою взялися наголошувати на вірнопідданстві, виправдовуючи свою діяльність намірами займатися просвітництвом передусім на селах, де прості люди не мають доступу до тих друкованих видань, котрі поширюються у великих та малих містах.

Усе йшло добре. Але один із підзахисних раптом заявив відкритий протест проти утисків усього українського, категорично відкидаючи визначення «малоросійський». Потім сказав Кошовому в очі: набридло викручуватися, тримати дулю в кишені, за переконання піде на плаху. Спинити це Клим не міг, довелося міняти тактику, та зробив лиш

гірше. Дуже скоро сам опинився за ґратами, його теж назвали спільником мазепинців, а отже, таким самим зрадником інтересів держави. Кошовий відмовився це визнавати — і слідчий почав пристрасний допит.

Тоді він захопився, підслідний сильно вдарився головою об муровану стіну, перед очима все попливло, ледь не знудило, а коли спробував підвестися — дістав удруге, тепер уже спрямовано. Втратив свідомість на короткий час, очуняв, коли на голову вилили холодну воду з графина, наступної миті почув наказ припинити свинство. Над ним стояв жандармський офіцер, котрий назвався поручиком Зубовим, вибачився за нестриманість слідчого, хоча додав: чудово розуміє його гнів, адже той — переконаний монархіст, державник і ненавидить зрадників. Климові навіть із розбитою головою стало клепки усвідомити: тут граються в доброго та злого. Але поговорив із поручиком, спробував пояснити тому свою позицію, у відповідь почув щире у своїй засмученості резюме:

— Жаль, що ми не зрозуміли один одного, пане адвокате, — після чого звелів відправити його в камеру.

Надалі не били, лиш тиснули морально. Поручик Зубов бачився з ним ще кілька разів, сидів на допиті й мовчав, іноді щось черкав олівцем у своєму записнику. Вже тоді у Клима почало смикатися праве віко, нервовий тик став наслідком легкого струсу мозку. Несподівано вийшовши на волю завдяки неймовірним батьковим старанням, він думав — з часом усе пройде. Але не минулося, набута в тюрмі фізична вада лишилася назавжди. Хіба в спокійній обстановці, коли не було стресів та великого нервового напруження, тик майже не давав про себе знати.

Останній рік не рахується.

Втративши минулої зими, перед самим весіллям, свою наречену Барбару, яка стала фінальною з череди жертв маніяка, прозваного Різником із Городоцької, він занурився в страшну депресію. Кілька днів після похорону люто пив, чого раніше собі ніколи не дозволяв. Потім зупинився, допомогло втручання Магди Богданович, бо її та історія зачепила аж зовсім із несподіваного боку: Клим дізнався про деякі таємниці з її життя, котрі вдові начальника кримінальної поліції Львова вдалося приховати навіть від чоловіка, коли той ще був живим.

До того моменту стосунки між Кошовим та Магдою були хисткими та не завжди рівними. Ця впливова молода особа була серед тих, із ким Клим познайомився в перший день свого перебування у Львові. Не можна сказати — подружився. За шість років справжніх друзів, таких, як дантист Йозеф Шацький, тут нажив не густо. Хоча їх за визначенням не має бути забагато. Тим не менше, пані Богданович на початках ставилася до нього приязно. Бо, як пізніше зрозумів Клим, мала намір використати його енергію, аби спрямувати пошук убивці адвоката Сойки в потрібне їй русло. Кошовий саме Сойку вважав одним із близьких друзів, тим більшим стало розчарування, коли дізнався про його справжню сутність.

Потім Магда не без підстав запідозрила Кліма в причетності до раптового від'їзду свого нареченого, Адама Вишневського. Звісно, Кошовий не збирався зізнаватися в тому, що таки переконав пана Адася скасувати заручини та поїхати з міста. Тим більше не мав наміру відкривати Магді очі. Нічим хорошим знання правди все одно б не скінчилося для жодної зі сторін. Тиха війна між ними тривала якийсь час, аж поки Клим не зіграв важливу роль у з'ясуванні обставин трагічної загибелі Магдиної молодшої приятельки, панни Агнелі Радомської: єдину доньку відомого нафтового магната задушили у власному автомобілі. Стосунки знову потеплішали, а після трагічної загибелі Басі Райської, яка так і не стала його дружиною, їх навіть можна було назвати досить близькими й довірливими.

До того часу від прихильності пані Богданович він отримував лише практичну користь. Справа в тому, що у Львові не було жодних дверей, куди б Магда не могла постукати і їй би не відчинили. Мова передусім про кабінети та помешкання впливових осіб, депутатів, підприємців, чиновників, не кажучи вже про поліцейських.

Причина — всі вони остерігалися вдови Густава Богдановича. Бо вона успадкувала після його смерті чоловікову картотеку. Начальник кримінальної поліції за життя дав розуміти всім, кому треба: має відомості про грішки кожного. Оприлюднення ладне суттєво зіпсувати життя фігурантів, тож краще сидіти тихо й співпрацювати з поліцією, як буде на те потреба.

Магді такий спадок став у пригоді. Продавати чоловіків архів вона не збиралася, тож усі більш-менш вагомі громадяни мимоволі почали їй догоджати. Вона не зловживала, проте за необхідності могла

крутити потенційними фігурантами, як хотіла. Таким чином, молода шляхетна вдова могла вирішувати — і вирішувала! — безліч справ як для себе, так і для інших, не докладаючи для цього майже жодних зусиль. Тож Клим не в останню чергу — за її підтримки, дістав вид на проживання, потім — можливість почати власну справу.

Зіграло свою роль і те, що старий нотар Стефан Штефко, у якого Кошовий працював довший час помічником, переписав контору на нього. Не аби що, та все ж — нарешті легальність, заразом — успіхи на правничій ниві. Кліма знали передусім як адвоката, готового за помірні гонорари представляти інтереси *русинів*^[11]. Оскільки покійний пан Штефко підтримував народовців^[12] і за життя входив до всіх питомих українських організацій, Кошовий завів чимало знайомств у відповідних колах.

Не міг тоді подумати: саме вони будуть причиною його нинішнього сумного становища.

Найважче в тюрмі — не коли допитують, а коли не чіпають.

Такий висновок Клим зробив із власного досвіду. Комусь він може здатися невеликим, але той тиждень у темному вогкому казематі з маленьким загратованим віконечком під стелею забрав у нього, як здавалося тоді, мало не третину життя. Коли два дні слідчий не давав спати, а Кошовий тримався, до останнього граючи благородного книжкового героя в піратському чи розбійницькому полоні, це шалено вимотувало. Щойно терпець сатрапа урвався і його почали бити, Клим усе одно в глибині відчував сили боротися далі. Бо тоді подумки сказав собі: даси слабіну — зрадник, сам себе перестанеш поважати. Мав мету, якої попри все волів досягти. Проте втрутився поручик Зубов, йому дали спокій, трохи більше доби пролежав у чотирьох стінах на самоті — й від того виснажився більше.

Здавалося — проти нього готується щось страшне. Вб'ють не відразу — підсмажать на повільному вогнищі, жахливого кінця не настане, триватиме безкінечний жах. Імена якому — невизначеність та невідомість. Думав — ті давні відчуття забулися. Але тепер у Бригідках вони повернулися. Його не били, якщо не рахувати міцного тичка кулаком у сонячне сплетіння — гостинець від маленького ротмістра Жарова під час затримання, пригостив не зі злості, порядок у нього такий. Сидів четверту добу, за цей час допитали двічі, розмова обидва рази вийшла майже зовсім безпредметною. Кошовий знав

причину арешту й передбачав вирок, слідчі не збиралися приймати жодних аргументів захисту — вирок винесений, щойно поліція переступила поріг його помешкання. Слідство — лише формальність, тим більше коли його провадять під час війни в місті, наближеному до лінії фронту.

Климові хотілося швидше вийти з камери — куди завгодно, хоч на ешафот. Дали б перед тим помитися та поголитися, вдягнути чисте, бо його одяг та білизна просмерділи наскрізь, бруд в'ївся в шкіру, свербіло і тхнуло. Знання права тут не допоможуть, бо цивільні закони втратили сенс наступного дня після початку війни. Особливо — в справах, подібних до тієї, по якій судитимуть його.

Намагаючись забути й притлумити біль особистої трагедії, Клим занурився в правничу діяльність. Від початку цього року він активно включився в боротьбу українських національних спільнот із русофільством, складаючи та юридично підтримуючи позови проти підривної, антидержавницької діяльності прихильників російського царату. Тут доречно згадалася його особиста образа на царське правосуддя. І Кошовий сприйняв нову сферу діяльності як нагоду виставити рахунки, які москвофіли повинні сплатити. Заразом австрійська влада раптом почала бачити в українських громадах своїх союзників проти російської, котра поводила себе дедалі агресивніше.

Тепер уже мало в кого були сумніви: війна, про яку раніше говорили хіба в неофіційній обстановці як про щось ефемерне, абстрактне, стала реальністю. Питання лише в часі. Навіть притомні, тверезо мислячі люди чекали її з дня на день, і не лише тут, у Східній Галичині. До Львова доходили київські друковані видання, де наддніпрянці серйозно обговорювали користь від такої війни для української громади. Якщо дві імперії, котрі їх розділяють, зійдуться у двобої, сильний цісар разом із європейськими союзниками зламає хребет російському цареві, і після того дві України матимуть нарешті право на власну автономію в межах єдиного кордону.

Станеться чи ні, невідомо. Припущення висловлювали автори публікацій на основі заяв окремих австрійських політиків. Польській спільноті, більш репрезентативній у тому ж Львові, такі погляди на військову кампанію не надто подобалися. Проте поляки так само мали свій розрахунок, бо теж розуміли — Європа воюватиме. Тож треба

користатися битвою титанів, аби викрутити на каламутній кривавій хвилі власний державницький інтерес.

Попри чисельну перевагу польської людності, українські інтереси від початку року стали здобувати перші тактичні перемоги, котрі могли вилитися в певні стратегії. Кошовий, ще працюючи в пана Штефка, чув від нього та його численних колег про небезпеку саме москвофільських поглядів серед галицьких русинів. Поляки ж або ігнорували їх, зовсім не розуміючи предмету дискусії та ідеологічних протистоянь, або навіть ставилися поблажливо — українці, орієнтовані на Росію-матінку, царя-батечка й канонічну православну віру, не конфліктували з польськими спільнотами. Зокрема, не відзначалися в нападах на польських політиків та державників. Верховна влада у Відні донедавна слабо реагувала на подібні випадки локального протистояння національних спільнот у своїх провінціях, втручаючись лише, коли треба було поставити крапку авторитетного арбітра.

Але поступово й упевнено Росія ставала головним ворогом Австрії, й навпаки. Російський вплив на австрійських підданих вважався шкідливим, навіть таким, що загрожував національній безпеці. Тут галицькі українці активно підливали олії у вогонь, не даючи багаттю затихнути. Часом це виглядало передаванням куті меду, та процес пішов, на відверті перегини надмірно не зважали. З іншого боку, тоді ще не переназваний Санкт-Петербург почав сильніше тиснути на українофільські громади, бо не без підстав вважав українців союзниками Відня. Ті, хто активно підтримував та пропагував ідеї розширення Великої Русі до кордонів Східної Галичини та Буковини як повернення «сиріт» до єдиного російського материнського «лона», частіше тікали в Росію й так само осідали у східних губерніях, переважно Київській та Харківській. Там відновлювали вихід заборонених цісарською владою друкованих видань і безперервно постачали їх на Захід, поширюючи майже завжди нелегально. Принаймні, як помічав Клим незадовго до війни, двірник їхнього дому Гнат Бульбаш далі читав «Прикарпатську Русь»^[13], хоч тепер і ховався.

Кошовий тоді не брав до уваги невинні, як здавалося, захоплення простої людини, котра читає звичне, а не вороже, не вникаючи в суть.

Трохи оговтавшись після втрати нареченої, Клим у прямому сенсі засукав рукави та вступив у боротьбу за інтереси української громади. Від кримінальних справ його вернуло, навіть цивільні викликали

відразу, бо клієнти зачастили. Спочатку пожвавився, та потім зрозумів: містяни несуть йому дрібні справи, готові платити за них, аби особисто подивитися на пана Кошового, котрий після ловів маніяка, через що втратив кохану жінку, став тепер уже правдивою знаменитістю. Єдиний спосіб уникнути нездорового інтересу до своєї персони — кардинально поміняти сферу діяльності.

Що тут поробиш, коли альтернативі наближенню до політики у розігрітому передчуттями війни й пошуків ворогів сьогоденні не знайшов. Хіба закрити все, ставати двірником, як Бульбаш. Чи пристати до злодійського гурту. Благо, певних знайомих мав, та й досвід небезпечних пригод теж.

Кошовий брав участь у процесах над русофілами не лише у Львові, розширивши діяльність на інші повіти. Він писав та підписував відозви, почав виступати на зібраннях. Від огульного таврування опонентів відмовився, тримаючи курс на конструктив та спираючись у своїх пасажах на факти. Слухали передусім тому, що пан адвокат народився та виріс у Великій Україні, відчув на собі тиск російської каральної машини, не з чуток знає про опір спробам національного відродження й розуміє заразний вплив «російського духу». Настав момент, коли Клим відчув: із правника ризикує перетворитися на трибуна, знизив градус риторики, та слова були сказані: його запам'ятали полум'яним оратором.

Не лише товариші та однодумці.

Як і більшість людей, Кошовий чекав війни вже після пострілів у Сараєво^[14]. Проте не очікував від царської армії такої переможної швидкості, а від цісарської — такого панічного відступу. Останніми днями перед заходом російських військ до Львова він нічого не робив, просто ходив вулицями й бачив, як з міста суцільним потоком, котрий не рідшав і ночами, рухалися на Захід завантажені вози, фургони, автомобілі, фіакри, карети, велосипеди. Бачив навіть ручні тачанки, дитячі візочки чи поспіхом збиті скрині з колесами. Одного разу зустрів біля Стрийської рогатки^[15] Шацького, і той, дивлячись на суцільний строкатий Натовп біженців, хитав сивою головою, цмокав за звичкою губами й бідкався:

— Йой, що то буде, пане Кошовий, що то буде!

Те саме він чув від свого домовласника Веслава Зінгера, котрий уголос підраховував майбутні збитки і, червоніючи, попросив якось

Клима заплатити, якщо не складно, наперед.

— Співчуваю вам, пане Кошовий, то є бардзо велике горе, — торочив, ховаючи очі й витираючи рясний піт на блискучій лисині, раз по раз знімаючи задля цього незмінну ярмулку. — Я знав пані Басю добре, я її любив, як свою, я мав би честь мати таку пожиличку. Блискуча була акторка, пане Кошовий. За можливість мешкати в однім будинку з нею я б підвищив... — тут він ляснув себе пухкою долонею по губах. — Та про що я, дурний, говорю! Дуже перепрошую, пане Кошовий, дуже перепрошую, маєте мене зрозуміти. Я пустив вас собі на збиток, але для мене честь зазнавати збитків через таку людину, як ви... Але ввійдіть у положення, пане Кошовий, гроші — хоч папери, за них нині ще можна купити золото, срібло, таке, знаєте... Воно дорожчає з дня на день, бо ж люди тікають до Австрії, їм треба живих грошей...

Кошовий віддав Зінгеру платню до кінця року, аби лиш відчепився й перестав канючити. Згодом дійшло: домовласник, подібно частині львів'ян, не міг припустити, що росіяни зайдуть. Вважав великий висхід передчасною панікою, збирався нажитися на тому. Коли ж армія вступила до Львова й солдати швидко зорієнтувалися в королівському місті, настала біда. Чутки про грабунки, передусім євреїв та єврейських крамниць, накрили дев'ятим валом, тож Зінгер разом із Зінгеровою трусилися, зачинившись на всі замки, намагалися без нагальної потреби нікуди не виходити й заспокоювали себе: не мають комерції, тож біда омине. Та на всяк випадок виставили у своєму вікні православну ікону.

Клим же далі ходив вулицями, дивився, слухав. Читав відозву президії міста з закликом зберігати спокій. Був біля Личаківської рогатки й бачив, як заступник президента Тадеуш Рутковський^[16] передав російському генералу символічні ключі від Львова. Не дуже вірячи в перспективу домовитися про щось із росіянами, все одно пішов разом із делегацією місцевих українців до графа Бобринського, нового губернатора возз'єднаних земель^[17], аби вмовити не забороняти українських видань та не закривати культурних товариств. Негативна відповідь і погано прихована насмішка були прогнозованими. Чому — зрозумів пізніше, почувши на вулицях від російських солдатів рідну мову в призабутій наддніпрянській манері. Солдати царської армії дивувалися вголос, тицяючи пальцями на «Кобзарі» у вітринах однієї з

крамниць. Навіть почали брати, звісно, не платячи. За кілька днів книжок уже не було: ці та інші видання, а також цінні папери українських товариств конфіскували й вивезли в невідомому напрямку.

Перша думка — кидати все й тікати.

Але зупинив учинок Магди Богданович.

Після такого наживати п'ятами Кошовий вважав ганьбою, припишк і зачаївся, поволі витрачаючи заощадження, бо роботи для нього, адвоката, вже не було. А незабаром зі Львова стали зникати й продукти. Тим, хто не працював у тимчасовій адміністрації, стало зовсім непереливки. Й польські чиновники, які були в більшості, потроху повернулися до обов'язків, вирішивши хоч не дружити, та й не конфліктувати. Іншим, у тому числі українцям, стало важко.

Щойно почалися арешти, суди та відправки в табори, Клим приготувався. Навіть здивувався, що за ним прийшли не в перші дні, а під кінець жовтня. Єдине — встиг винести та заховати трохи золотих коштовностей, залишених після Басі, та свій револьвер. Спалити українські просвітницькі книги думав, потім відмахнувся. Він сам, без речових доказів, надто помітна постать.

З поліцією прийшов пойнятим Гнат Бульбаш, мстиво посміхнувся, хоч Кошовий не міг пригадати, коли і чим скривдив двірника, — тицьнув грубим пальцем, заявив:

— Мазепинець. Давно казав, писав сигнали панам офіцерам.

— Побачимо, — лінкувато, з виразом страшенної нудьги протягнув низенький кирпатий ротмістр, молодий, хоч зріст робив його ще молодшим, а вуса не додавали солідності.

Під кашкетом його голова була ідеально круглою і гладенькою, мов гусяче яйце. За інших обставин новий знайомий виглядав би кумедно. Офіцер не напускав на себе суворого вигляду. Потрібної строгості додавало відчуття влади.

— Ротмістр Жаров, — назвався, кинувши руку до козирка. — Кошовий Климентій — ви?

Він говорив російською, Клим відповів так само:

— Климентій Назарович. Чим можу служити?

— Мені? — перепитав Жаров. — Не знаю, там розберуться.

— Де — там?

— Отам, — Жаров махнув у бік вікна. — Мусимо провести у вас обшук.

— Я — адвокат, знаю закони. В тому числі — чинне право Російської імперії.

— То знайте. Ми на законних підставах.

Ротмістр простягнув Климові папірець із печаткою.

Кошовий навіть не глянув.

— Завадити все одно не можу.

— Для чого розмови тоді? Ціну собі набиваєте ось при свідках? При, так би мовити, чесному народі? Починайте, панове.

Книги й газети знайшли швидко. Ковзнувши поглядом, Жаров не взяв до рук, кивнув, задоволений собою.

— Мазепинець. Збирайтеся, поїдемо, — і, помовчавши, для чогось додав: — Може, до Мазепи вашого, так сказати...

Тихий стук у заграбовану шибу вивів із роздумів, змусив здригнутися.

Клим підвівся на лікті, глянув на звук.

Дощ почався, сильний. Перші краплі торкнулися скла.

За мить додався інший звук — повертався ключ у дверях камери.

Розділ другий

Старий недобрий знайомий

Його привели в той самий кабінет, що й минулі рази.

Слідчий, безбарвний чоловік у цивільному, сидів за столом, заглиблений у папери. Щойно Клим переступив поріг, він підніс очі, зиркнув на в'язня крізь круглі скельця окулярів у черепаховій оправі, вмочив перо в чорнильницю, почав старанно виводити щось, ніби все довкола могло почекати. Дивуватися Кошовий не збирався, хоч поведінка слідчого нині таки була незвичною. Та навіть якби хотів — не встиг: за спиною грюкнули двері, хтось зайшов, почувся:

— А, доставили? Даруйте, затримався. Зніміть кайдани.

Поки конвойний розковував руки, новий відвідувач по-хазяйськи пройшов, став перед Климом, розвівши ноги трохи ширше плечей та заклавши за спину руки в білих рукавичках.

— Ось де зустрілися. Старий знайомий. Пізнаєте?

На голоси в Кошового була не дуже добра пам'ять.

Зате на зорову не нарікав.

Перед ним стояв Зубов.

Той самий поручик Київського охоронного відділення — тільки тепер в іншому чині. Капітан, без перебільшення — блискучий, у новій формі, ладно підігнаний, сиділа, мов у ній народився, й Зубов отримував від розуміння того неабияке задоволення. Таких офіцерів тиражували в Росії на картинках та фотознімках, формуючи в суспільстві відповідні ідеали. Зубову добре пасував би гусарський мундир. Навіть більше: Клим ще при першій зустрічі відзначив, а зараз, упізнавши, пересвідчився: капітан виглядав тим самим гусаром, якого панночки сто років тому бачили в дівочих снах. Й піти з таким у мазурці на великому балу мріяли вголос, не соромлячись.

Капітан зняв кашкета, поклав на краєчок столу.

Перед Кошовим стояв підтягнутий, спортивної статури жагучий брюнет. Чоботи блищали, жодних слідів бруду, хоч за вікном негода. Суконні формені штани не приховували притаманної кавалеристам кривизни ніг. Франтуваті вусики старанно підстрижені — Клим мав подібну звичку, але Зубов кінчики своїх закручував догори. Горбинка на носі робила чорнявця віддалено схожим на кавказького джигіта, ще б вдягнути на нього черкеску з газирями та кудлату папаху. Тулуб перетягнений ремнями, на поясі — кобура з револьвером. Білих рукавичок Зубов не знімав.

— Бачу, ви не раді нашій зустрічі.

— Ще не знаю.

— Чого не знаєте, дозвольте запитати?

— Радіти чи навпаки. Від того, що ви впізнали мене, а я — вас, моє становище тут навряд чи зміниться.

— Чому ви так думаєте?

Кошовий тягнув із відповіддю. Скориставшись паузою, Зубов знову повернувся до слідчого, попросив:

— Гнате Іллічу, подаруйте нам кабінет на кілька хвилин для тет-а-тет.

— Звичайно, Павле Павловичу.

Слідчий без метушні підвівся, явно готовий звільнити стіл, зібрав папери у велику картонну теку, зашнурував її та вийшов разом із конвойним, котрому не треба було спеціального наказу. Зубов не поспішав сідати на його місце. Далі стояв напроти Кліма, гойдаючись із п'ятки на носок та розминаючи затягнуті рукавичками кисті.

Майнуло — готується вдарити, замастити біле червоним.

Перехопивши погляд, капітан повторив питання:

— Так з чого ви взяли, що я прийшов погіршити ваше становище? Знаю, рід діяльності не поміняли тут, у Львові. Ви фахівець із права й просто людина з досвідом. Маєте розуміти: вам і без мене не позаздриш. Ви знову підданий Його Величності імператора...

— У мене інше підданство.

— Пусте, пане Кошовий. Хіба ви не чули виступ графа Бобринського? Та напевне ж чули, читали — тим більше. Росія не захопила ці землі й, зокрема, це місто. Государ повернув своє, звільнивши тутешніх слов'ян від чужого впливу, в тому числі й найперше — релігійного. Ми принесли істинну віру.

— На багнетах.

— Софістика.

— Істина.

— Об'єктивної, абсолютної істини не існує. Отже, софістика, пане Кошовий, софістика. Якщо спільноти, міста й території не можуть чогось негативного позбавитися самі, без сторонньої допомоги, ця допомога надається силовим шляхом. У визволенні беруть участь солдати, гвинтівки мають багнети, — Зубов розвів руками. — Геній дружить із парадоксами, як писав пан Пушкін. Та не варто заглиблюватися аж у таке. Про філософію та поезію поговоримо з вами іншим разом, пане Кошовий. Веду до того, що з установами тут, у Східній Галичині, зокрема в місті Львові, тимчасової військової адміністрації все це, — він окреслив у повітрі велике коло, — з моменту підписання відповідних документів переходить під юрисдикцію держави Російської. Тож ви, правник, маєте усвідомити: починають діяти російські закони. За якими ви, особисто ви, повинні жити і з якими мусите рахуватися. Тож ви отримали російське підданство, яке колись мали. Вам при потребі видадуть усі необхідні папери.

— Це вплине на рішення суду?

— О! Питання вірне, тож почнемо з самого початку. Як, на вашу думку, погіршиться ваше становище з моєю появою?

Клим зітхнув.

— Ви знаєте мене й мої переконання. Хоч бачилися ми лише раз чи два, усе одно мою справу ви тоді вивчили досконально.

— Так, це була моя робота. Вона і тепер лишається моєю. Маю честь працювати в контррозвідувальному відділі тутешнього військового округу. Відкомандирований височайшим велінням, маю посаду, відповідну до чину.

— Жандармський офіцер став контррозвідником?

— Політичний розшук, пане Кошовий, від полювання за шпигунами та подібними їм ворогами нічим не відрізняється. Велика війна є частиною великої політики завжди. Навряд чи ви будете сперечатися навіть з урахуванням ваших поглядів. Ви та ваші однодумці прагнете створити свою державу, відокремившись від Росії, вийти з-під політичного впливу. Творення держави — теж процес політичний. Ви зазіхаєте в такий спосіб на суверенну територію, приналежну до Російської імперії та закріплену на картах світу. Це — зрада, пане Кошовий. Злочин, серйозний під час війни.

— Ви прийшли розказати мені те, про що я сам знаю?

— Ви самі завели розмову. Ми з'ясували розклад сил на даний момент. Я звідси піду, все лишиться, як є. Вас судитимуть за державну зраду й відправлять у табір, де ви або виживете, або навпаки. Проте може бути інакше.

— Наприклад?

— Ви приймаєте мою пропозицію. Виходите на волю. Починаєте робити, що скажуть. Вашу справу закриють і забудуть про неї. Без вас клопотів вистачає.

— Це називається вербовка, пане Зубов.

— Ні. Вербовка — переманювання когось на свій бік із метою змусити діяти проти вчорашніх друзів, союзників, для іншої держави тощо. Завербований має збирати відомості, ввійшовши в довіру та користуючись нею. А той, хто завербував, тобто, я, використовує дані не так у своїх цілях, як у державних інтересах.

— Щойно я почув: *ви починаєте робити все, що вам скажуть*. Хіба...

— Ні, — знову різко перервав капітан. — Тут ідеться більше про приватний випадок. Людина, в чіх інтересах я хочу запросити вас діяти, не лише мій колега. Підлеглий, добрий товариш, сказав би — друг, отак щасливо все збіглося. Він офіцер на государевій службі. Та зараз ідеться про вирішення його приватної, особистої, навіть дуже особистої справи. Інтимної.

— Аж так?

— Саме так.

Заклавши руки за спину, Зубов почав ходити кабінетом, при цьому старанно ступаючи, аби кроки виходили рівними.

— Не треба пояснювати, що я вивчаю справи всіх, хто потрапляє сюди за звинуваченнями, подібними до вашого. Це великий потік, тож я проглядаю побіжно. Майже все ідентичне. Побачивши ваше прізвище, чомусь відразу провів паралель — навряд чи збіг, напевне той самий, зустрічалися колись. Наказав дати довідку — отримав її дуже скоро. Справді, Кошовий Климентій Назаров, мій старий, хоч не близький знайомий. Тут же нагодився активіст місцевого русофільського руху. Кумедного, як на мій погляд, через помітну ідеалістичність. Такий собі пан Ярослав Навотний, говорить щось прізвище?

— Звісно. Він проходив шість років тому по великій гучній справі Сімеона Дановича, представника місцевих радикалів із числа російських прихильників. Вивернувся, відбувся переляком.

— Далі розкажу вам я, — Зубов посміхнувся у вуса. — Як повідомив Навотний, ви зіграли в тій історії не останню роль. Буквально — допомогли затримати членів бойової групи, один із яких, російський підданий, виявився причетним до вбивства вашого старшого товариша, адвоката Євгена Сойки. Обоє, Сойка і Данович, були агентами й працювали в інтересах государя імператора. Ну, ви це самі чудово знаєте. Задля цікавості попросив знайти мені місцеві газети того часу й перекласти статті, присвячені так званій «справі терористів» і вашій участі в ній. Ви — відома особа в межах Львова, пане Кошовий.

— Не перебільшуйте.

— Скромність прикрашає. Проте мене зацікавили не свідчення Навотного, котрий вивернувся, як ви зволили сказати. При бажанні доказів проти вас як мазепинця цілком досить і без них.

— Знову лякаєте?

— Пояснюю зайвий раз. Щоб зрозуміли, яку шпаринку вам пропоную, аби теж вивернутися й відбутися легким переляком. Чесно признаюся: навів за короткий час більше довідок про вас. Природно, що ваша персона мене зацікавила. Ви раніше, до війни, давали лад різним делікатним справам. Залагоджували їх блискуче. То чому б не

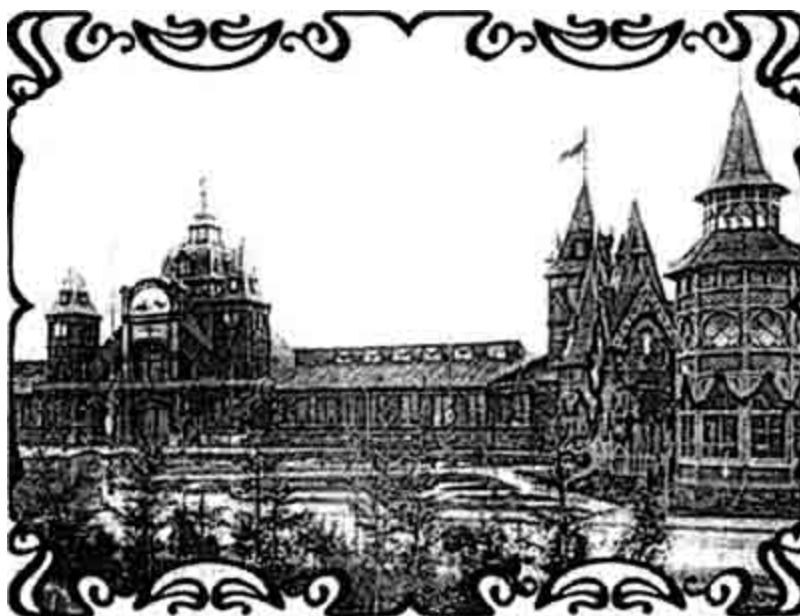
взятися за старе, тим більше, коли у вас усе так добре виходить. Для вас це єдиний шанс уникнути суду і табору, пане Кошовий, повірте мені.

— Аби повірити, мушу знати, про що йдеться.

— Ось ділова розмова. Прошу сідати. Зараз принесуть каву та печиво, я розпоряджуся.

Розділ третій

Справа кривава й делікатна

Кілька наступних хвилин чоловіки мовчали.

Кошовий чим далі, тим менш затишно почував себе в казенному кабінеті. Згадалися подібні відчуття шестирічної давнини: викликавши його з каземату, Зубов тоді теж запропонував кави. Щоправда, перед тим був коньяк, і Клим, подумки проклинаючи себе за м'якотілість та безпринципність, пригостився. Спершу не бачив різниці між вогкою темною камерою та кімнатою для допитів, сухою, мінімалістичною — стіл, ослін, царський портрет. Та, випивши чарку, швидко поміняв думку — тут усе одно краще, ніж у підвалі. Якщо є дивний вибір між цим приміщенням та кам'яним мішком, в'язні обирали перше: краще щодня по кілька годин сидіти тут, аніж невизначений час — в одиночці. Але варто було жандармові дати після коньяку кави, Кошовий відчув себе приниженим. Навпроти нього — чистий, поголений, ставний офіцер, упевнений у собі. Бо хоч вони ніби рівні за соціальним статусом, тут, у кабінеті, один із них — брудний,

неголений, ще й смердить тюрмою. Після такого різниця між камерою і казенною, проте однак *цивільнішою* кімнатою зникала остаточно.

Цього разу теж принесли каву, і капітан поставив поруч срібну коньячну чарку. На підвіконні за порт'єрою виявився графин з бурштиною рідиною. Вийнявши корок, Зубов понюхав вміст, і гострота відчуттів, притаманна кожному в'язневі, далася взнаки: Кошовий зі свого місця відчув забутий аромат добре витриманого напою. Наливши йому по вінця, собі хлюпнув половину — все, як тоді, під час першої зустрічі. Чи Зубов навмисне так зробив, чи лише дотримувався власного стилю в роботі — загадка, над якою Клим вирішив не сушити голову. Не вдаючи з себе гонорового бунтівника, узяв чарку за ніжку, не стримався, відставивши мізинця, пригубив, відразу ж перехилив, примружив очі — добре, *холера...*

— Ваше здоров'я, — капітан зробив маленький ковток. — Пийте каву. Це зі старих запасів.

— Чиїх? Ваших? Привезли з Петрограда?

— Розумію вашу ядучість. Може, й маєте право, — Зубов знизав плечима. — Запаси тутешні.

— У крамницях колоніальним товаром давно не торгують, — Клим зробив великий ковток кави. — Добра. Таку давали в пасажі Міколяша. Тепер нема. У кращому випадку — ерзац.

— Треба запитати свого ординарця, де він роздобув.

— Отож. Запитайте, де він украв.

Погляди чоловіків зустрілися, схрестилися.

Кошовий витримав.

Невелика чарка коньяку після тривалого утримання додала зухвалості.

— Ви уявляєте мого денщика крадієм?

— Мародером. Це так називається, пане капітане.

— Ви справді такої нищої думки про мене? Чи так: ви дійсно вважаєте контррозвідку причетною до мародерства?

— Армія почала грабувати Львів, щойно вступила в місто. Я знаю випадки, коли обносили крамниці, бо крамарі — євреї. Їх російські військові трусять чомусь принципово. Тут ідеться навіть не про умовне право переможця мати три дні на пограбування завойованого населеного пункту.

Зубов покрутив чарку в пальцях, глянув крізь неї на світло, знову ковтнув.

— Пане Кошовий, наша розмова знову пішла не туди. Я не дивуюся цьому, бо ви, мазепинці, готові приписати нам, вірним слугам Його Величності, ледь не людожерство.

— Та ну, не перебільшуйте.

— Це я ще применшую, — капітан поставив чарку на стіл. — Мені прикро, що особи ваших поглядів упереджено ставляться до цілком законних намірів государя об'єднати всі слов'янські народи в єдину націю. Чужого, пане Кошовий, Росії ніколи не було потрібно. Читайте історію, ми лише повертаємо своє. Відновлюємо історичну справедливість.

— Оця кава — теж повернення свого?

— Далася вам кава! Я не знаю, ось вам хрест святий, — Зубов перехрестився, — не знаю, де мій денщик роздобув каву! Міг купити на чорному ринку! Як потрапляють товари до гендлярів — теж не маю поняття. Контррозвідка цим не займається. Є речі, важливіші за каву і навіть за політику! Тим більше, люди на кшталт пана Навотного представляють, як тут кажуть, русинську спільноту. Ви ж не будете заперечувати очевидного: значна частина *малоросів* має відмінні від ваших погляди на стосунки імперії та малих народів.

— Так, розмова справді йде не туди, пане Зубов. Ми торкнулися світоглядних питань. Стосовно них не домовимось ніколи.

Чоловіки знову помовчали.

— Зрештою, мені не потрібна ваша лояльність, — мовив капітан. — Принаймні, поки що. Хіба в якийсь момент це заважатиме робити правильні неупереджені висновки.

— Кому заважатиме?

— Нам обом. І досить, пане Кошовий, лишимо політику. Тим більше, капітан Платов, заради якого ви тут, втрапив у халепу, не дотичну до неї. Хоча кохання, як і політика, — вічні.

— Кохання?

— Або пристрасть, не суть, — Зубов допив свою чарку, поставив її в центр столу. — Антон Платов зробив, як на мене, блискучу військову кар'єру. Йому лише двадцять п'ять, а він уже капітан. Чин отримав не так давно, перед самою війною. Підвищили, призначаючи в штаб.

Штабних бойові офіцери не люблять, солдати — тим більше, проте якби не було штабу і тих, хто там служить, армія не змогла б воювати.

— Вічне питання, хто без кого обійдеться: генерал без армії чи армія без генерала, — вставив Клим.

— Я саме про це, — кивнув Зубов. — Знаючи Платова, готовий визнати: стрімке кар'єрне зростання запаморочило йому голову. Блискучий офіцер, красень, втілення успіху, має всі перспективи досягнути ще більших висот. Для таких війна, хай це прозвучить не дуже пристойно, — чудовий шанс сходження вгору. Звичайно, поруч із ним постійно бачать не лише молоденьких дівиць, а й зрілих дам. Перебірливістю у зв'язках Платов ніколи не відрізнявся і в цьому не оригінальний. Звичайно, з початком воєнної кампанії він лишив попередні амури вдома. Навряд чи когось здивує, що тут, у Львові, капітан швидко знайшов нову пасію, яка розраджувала в не такі вже часті вільні від служби години.

— Небезпечний зв'язок? Штабний офіцер скомпрометований?

— Ще не знаю.

Відповідь прозвучала щиро й сказано було зовсім іншим тоном. Або Кошовому здалося, або Зубов тепер виглядав трохи розгубленим, хоч намагався приховати це від арештованого.

— Тобто?

— Отак, — капітан розвів руками, знову налив Климові по вінця, собі — ще менше, ніж перед тим. — Зв'язку свого Антон Платов не приховував. Йому, молодому-холостому, нема кого-чого боятися. Господи, у нас не криються, коли йдуть у бордель! По сороміцьких дівках ходять військові всіх армій світу, є навіть пересувні бардаки!

— У чому ви хочете мене переконати, пане Зубов?

Капітан трохи попустився, відпив коньяку, збираючи думки до купи.

— У тому, пане Кошовий, що інтимний зв'язок із місцевою дівцею, панною Боженою, полькою, Антон Платов ні від кого не приховував. Навіть брав її з собою на різні прийоми. Я знайомився з його коханкою, щоправда, не близько, поцілував ручку. Вона, між іншим, у товаристві була на диво мовчазною. Російської не знала, але Платов добре говорить французькою і трошки німецькою. Втім, панна в чоловічі розмови не втручалася, чим іноді грішать окремі дами. Гаразд, — Зубов махнув рукою, мов проганяючи настирну муху. — Вчора вночі Платов знайшов її мертвою.

Тепер коньяку відпив Кошовий.

Зробив, як і перед тим, великий ковток, випиваючи все до краплі. Подіяло ще більше, дискомфорт зник, він уже відчував себе на рівних із пешеним капітаном. Ще півгодини тому власний запах, неголеність та брудний одяг заважали. Зараз Клим убачав у цьому певний виклик.

— Можете не вірити, пане Зубов. Але я чомусь так і подумав.

— Що подумали?

— Чекав, коли заговорите про смерть. Насильницька, я правильно розумію?

— Так. Божену Микульську, коханку Антона Платова, вбито у власному помешканні на площі Ринок минулої ночі. Хай це прозвучить дивно, та капітан, випускник кадетського корпусу, навіть спадковий військовий, побачив смерть отак, зблизька, уперше в житті.

— За двадцять п'ять років, — додав Кошовий. — Чого ж, не дивує. Не помилюся, якщо скажу: трапляються й генерали, котрі не бували в жодному бою.

— Не про це мова, — Зубов знову відмахнувся, заговорив діловито. — Враховуючи відомі вам обставини та статус Платова, він потурбувався, аби в коханчиній квартирі встановили телефонний зв'язок. Виявивши закривавлене тіло, капітан зробив водночас емоційно й мудро: розбудив найперше мене. Я порадив нікого більше не смикати, зібрався, приїхав на площу Ринок. Зі мною був лише механік, котрий кермував автомобілем. Я лишив його назовні, служивий не навчений розпускати язика. Знає, де і в кого служить. Тож донині про вбивство знають троє.

— Троє?

— Платов, я, тепер — ви, пане Кошовий.

Сіпнулося віко.

Торкнувшись його пучкою брудного пальця, Клим примружив очі, хвильку посидів так, прокручуючи в голові почуте. Потім, піднявши повіки, глянув на Зубова.

— Хочете сказати... Чекайте... Зараз по десятій ранку. Труп досі в помешканні, про пригоду ніхто не знає, навіть поліція?

— Так, — кивнув капітан. — Є багато питань, на які слід відповісти, перш ніж я дозволю дати справі офіційний хід. Усе, що може виникнути, розіб'ється об інтереси контррозвідки. На щастя, маю

право ставити до відома про подібні пригоди коли вважаю за потрібне і кого хочу. Військову таємницю під час війни ніхто не скасовував.

— Ви отак, просто засекретили нагле вбивство коханки штабного офіцера?

Зубов задоволено гмикнув.

— Бачу — правильно вибрав, пане Кошовий. Ви щойно дуже точно обмалювали ситуацію. Обставини наглої смерті особи, котра мала інтим із офіцером генерального штабу, допущеним до цілком таємної інформації, невідомі. Передчасний розголос може зашкодити передусім капітану Платову. Якби голову розбили звичайній повії, яка приймає клієнтів на дому, — нічого критичного. Жінки легкої поведінки ризикують постійно, в них велике та строкате коло знайомств. Пані Божена — випадок не такий. Повторюся: я знайомий з нею особисто, хоч і побіжно. Вона не справила враження легковажної особи, яка полює за чоловіками заради вигоди чи гострих відчуттів. Крім того, зі слів Платова, їй кілька разів погрожували через зв'язок із російським офіцером. Нарешті, випадковій людині ця панна двері б пізно вночі не відчинила.

Віко сіпнулося знову, відчутніше.

У скронях пульсувало, вже не тільки від випитого натщесерце гарного коньяку.

— Вона пустила вбивцю? Сама?

Зубов кивнув.

— Де в цей момент був Платов?

— Продовжуйте, пане Кошовий. Ви на вірному шляху.

Клим зібрався, розпрямив плечі, навіть торкнувся місця нижче коміру несвіжої сорочки, де зазвичай був вузол краватки.

— Ніхто не бачив капітана в момент убивства його коханки. Відчинити пізно ввечері вона могла лише йому — або тому, кого дуже добре знала й довіряла. Божені погрожували. Вбивця міг вибрати момент.. Але якщо капітанова коханка його знала... — він легенько прикусив нижню губу. — Панна Микульська могла обманювати Платова. До її помешкання мав доступ той, із ким вона зраджувала капітанові. А Платов міг дізнатися про це. Ви підозрюєте капітана в убивстві коханки.

Зубов кілька разів легенько плеснув долонями.

— Браво, пане Кошовий. Я таки не помилився. Ми ще нічого не почали, я лише виклав вам обставини справи. Ви вже зробили правильний висновок. Хоча є інша небезпека. Та в цілому — вірно. Характер у Платова запальний. Зради не прощає, особливо жіночої. Готовий розірвати стосунки за обопільною згодою. Домовитися полюбовно, так буває. Але якщо роги наставляють йому... — капітан потер гостре підборіддя. — Минулого року повернувся з військових зборів раніше, ніж планував. Усе, як у поганому анекдоті: чергова пасія лежала в ліжку з цирковим силачем. Платов оскаженів, вихопив револьвер, хотів убити обох. Циркач показав свої кращі якості, закрив жінку, прийняв дві кулі в себе. На щастя, обійшлося: одна в плече, навиліт, друга зачепила бік. Крові багато, та всі живі. Справу вдалося залагодити, Платова вислали з Петрограда до Харкова. Заслання вийшло нетривалим, повернули з підвищенням. Науку молодий чоловік отримав надовго. Принаймні, я вірив у це до нинішньої ночі.

— Капітан не признається?

— Звичайно.

— Ви йому не вірите.

— З огляду на факти з недалекого минулого, це логічно. Аби не його теперішня посада, я відразу дозволив би дати справі офіційний хід.

— Доведеться дати, пане Зубов. Ви ж не хочете заховати труп.

— Ні. Тому позалучаю вас із вашим досвідом. Якщо Антон Платов убив свою коханку з ревнощів і ви надасте мені вагомні докази, подальшу його долю вирішу я сам. Це тінь на генеральний штаб, особливо в момент, коли триває складна операція під Перемишлем. Крім того, мені потрібна особа, через яку вбивство скоєне.

— Суперник?

— Так. Не забувайте: вбита — коханка офіцера, котрий має доступ до військових секретів. Той, інший полюбовник, може виявитися конфідентом. Через зв'язок із панною Боженою мав намір підібратися до Платова. Ось вам ще один кандидат на роль убивці.

— Шпигун? Його треба виявити.

— Ви шукаєте не шпигуна. Мене цікавить той, хто вбив коханку капітана Платова. Щойно я отримаю від вас, пане Кошовий, відомості, котрі підтвердять якусь із моїх версій, розслідуванням убивства займуться ті, кому, як ви справедливо кажете, належить цим займатися.

Клим похитав головою.

— Не клеїться, пане Зубов.

— Що там у вас не клеїться? — питання прозвучало грубувато.

— У вас не клеїться, — Кошовий націлив на капітана вказівний палець. — Ви навіть із вашим впливом не ладні приховувати вбивство тривалий час. Поліцію залучати треба. Нехай провадять усі необхідні слідчі дії під вашим пильним оком. Ви, як виглядає, маєте змогу контролювати процес і влаштувати все так, аби про хід розшуку насамперед доповідали вам.

Зубов знову потер підборіддя.

— Нехай. Так і буде. Але довго не триватиме. Щойно ви самі собі обмежили час.

— Хіба я дав згоду?

— А хіба ні?

— Повертаєтесь у камеру? Я викликаю конвой.

Погляди чоловіків черговий раз схрестилися.

Тепер Клим відвів очі швидко. Напевне Зубов прочитав у них капітуляцію — Кошовому зараз було соромно за себе, та вийти на волю кортіло більше. Зрештою, йому не пропонують поступатися поглядами чи принципами. Лише неофіційно розібратися, хто міг убити жінку, яка навряд чи на це заслуговувала. Прокралася підступна думка: раптом убивцею дійсно виявиться капітан-штабіст, це ж збаламутить військове керівництво, раптом запанікують...

Завдати царській армії навіть дрібних неприємностей, нічим за це не поплатившись, — чом би й ні?

— Гаразд. У мене є кілька умов.

— Відразу? Думаєте — можете чогось вимагати у своєму становищі?

— Без того я навряд чи принесу користь.

— Слухаю вас.

Кошовий поклав ногу на ногу, вмощуючись зовсім уже похазяйськи.

— Хочу повернутися у своє помешкання, на Личаківську. Ви знаєте, де це. Якщо його хтось зайняв, прошу подбати, аби звільнили.

— Це все?

— Свобода пересування, свобода спілкування, свобода дій. Ваші агенти чи агенти кримінальної поліції за мною не стежитимуть.

Зубов гмикнув.

— Ви зависокої думки про тутешніх поліцейських. Значну частину перевели до Львова та інших міст із Росії. То не найкращі кадри, чесно признаюся. До того ж, їх усе одно бракує. Щодо іншого — як себе проявите. Вільно спілкуватися з тими, хто становить потенційну загрозу, не можете й не будете. Маю на увазі передусім ваших однодумців, котрі поки не заарештовані. Не провокуйте їх, вони не провокуватимуть вас. Уникайте всього, що наближає до політики.

— Війна — політика, ваші слова. Самі не припускаєте суто побутової причини вбивства. Як загинула панна Божена? Кажете — розбили голову?

— Підсвічником. Удар не один, били багато разів. Огидне видовище, череп — у криваву кашу, гатили вже мертво. Пошкодили обличчя, хоч упізнати можна. Оглянете самі, якщо є бажання. Тіло чекає на вас, під охороною Платова. Я нічого не пояснив у штабі, просто повідомив — капітан потрібен поки в розпорядженні контррозвідки.

— Звісно, мушу глянути. Але не сам. Прошу залучити до справи пана Віхуру, відставного комісара. Ви не довіряєте новим поліцейським, ті, хто лишився на службі, не мають тих можливостей, що раніше. Наділити їх особливими повноваженнями ви навряд чи готові. Тож пан Марек — не найгірший варіант. Матимемо з ним рівні права.

— Ні, — капітан гойднув головою. — Забагато народу доведеться посвячувати в делікатну справу.

— Хоч як доведеться, пане капітане, — парирував Клим. — Тримати в секреті все не можете, самі визнали. Тому закличете поліцію, щойно на місці злочину побуваємо ми з колегою. Зрештою, я можу дозволити собі використовувати зв'язки та можливості пана Віхури, не до кінця перед ним розкриваючись. Власне, на цьому наші стосунки трималися всі ці роки. Здається, він змирився.

Сівши нарешті за стіл, Зубов вибив по поверхні легенький дріб, наче грав на піаніно простеньку мелодію, на кшталт «Собачого вальсу»^[18].

— Ви справді нахаба, пане Кошовий. Сподіваюсь, знаєте, що робите. Інакше повернетесь назад у камеру. І я знайду спосіб посадити

вашого колегу в сусідню, не дай Боже, зробіть щось всупереч нашим домовленостям і на шкоду російській владі. Все?

— Ні.

— У вас апетити.

— У буквальному смислі, пане Зубов. Їсти хочеться. Святим духом харчуватися не годен. Мені потрібно забезпечення. Хай не грошове, воно мало чого варте. Але харчовий пайок не завадить. Панові Віхурі — теж.

Зубов знову пробігся пучками пальців по краю стола.

— Слухайте, вам ніколи не пропонували дипломатичну службу?

— Я правник. Адвокат, коли не забули. Справи ведуться так. Лиш у даному випадку мій клієнт — це я сам. Тому максимально намагаюся враховувати, відстоювати й захищати власні інтереси. Щось не так із забезпеченням?

— Навпаки, тут вирішується найпростіше. Це все?

— Поки все. Далі побачимо.

— Обговорювати будь-які кроки — лише зі мною. Вам проведуть тимчасовий телефон, з'єднати можуть тільки з моїм кабінетом. Спроби потелефонувати іншому абоненту відстежаться миттєво, без узгодження — заборонено. Приймається?

Кошовий мовчки кивнув.

— Коньячку?

Клим мотнув головою — поки досить, сам відчував.

— Тримайте.

Підвівшись, капітан Зубов простягнув через стіл правицю.

Довелося випростатись.

Вагався недовго — рука потисла руку.

Коротко.

Розділ четвертий

Клопоти на волі

На Личаківську його привезли автівкою.

Це був «даймлер», приписаний до контррозвідки, яким розпоряджався особисто Зубов. Водій — механік, сповнений власної гідності худий чоловік невизначеного віку в шкірянці та шоломі, заховав очі під окулярами-«консервами»^[19], відгородившись від світу. Щойно пасажери всілися, повернувся до капітана. Той глянув на Клима.

— Кажіть, як їхати.

— Адреса...

— До біса. Федір міста не знає. Німецькою володієте?

— Трохи.

— З ним краще нею. Думаю, ваших знань вистачить, аби пояснити дорогу.

Вирішивши нічому не дивуватись, Кошовий сказав механіку кілька фраз, для певності показавши руками напрям. Той, аби ліпше чути, розстебнув шолом, піднявши «вуха» догори, від цього став виглядати

доволі кумедно. Вислухавши, мовчки кивнув, насунув шолом сильніше, запустив мотор.

Чхнувши, «даймлер» рушив, підстрибуючи на бруківці.

— Здивовані? — спитав Зубов. — Війна з німцями, а в мене водій — німець.

— Світ валиться Бог знає куди. Мене б не заскочив тепер навіть китаєць. І все одно: німець — Федір? Обрусів?

— Його звать Теодор, — охоче пояснив капітан. — Один із кращих водіїв, він зі мною вже третій рік. Справді, обрусілий німець, із колоністів. Але вважає себе патріотом Росії. Народився у Таврії, там є шведські та німецькі поселення. У минулому — спортсмен, брав участь у перегонах, здобував кубки під російським прапором. Коли почалася війна, поміняв ім'я на російське, близьке за звучанням. Останнім часом так багато хто робить. Чули — назви вулиць міняють.

— Еге, — кивнув Клим. — Читав заклики київського купецтва підтримати перейменування. Київська губернія, чув, не хоче вже торгувати німецьким товаром.

— Патріотизм.

Знизавши плечима, Кошовий зосередився на дорозі — саме зараз водій ледь не завернув у протилежний, ніж треба, бік. Зубов теж замовк. Поки їм не було, про що говорити.

Вони їхали колись людними вулицями. Тепер хідниками йшли переважно військові, повз яких швидко проходили цивільні, намагаючись відвертати очі. Життя не відчувалося, хоч день тільки почався. Іноді перехожі озиралися на «даймлер», проводжаючи поглядами, і всякий раз Климові здавалося: люди дивляться на нього, впізнають, хоч точно знав: усе зовсім не так, до його персони нікому немає діла.

Зупинившись на Личаківській біля потрібної брами, Федір-Теодор знов озирнувся на капітана, не піднімаючи масивних окулярів.

— Чекаємо, — мовив той німецькою, до Кошового заговорив, як раніше, російською: — Вам вистачить двадцяти хвилин?

— Для чого?

— Самі ж хотіли перевдягнутися.

— Так. Але ще помитися, поголитися.

— Чимось доведеться жертвувати. На площі Ринок чекає Платов. Я не велів йому виходити. В одному помешканні з тілом замордованої

коханки він уже кілька годин.

— Боїтеся за душевний стан офіцера російської імператорської армії?

— Іронія тут зайва, пане Кошовий. Навіть я не хотів би опинитися на місці капітана.

— А в його ситуації?

Зубов криво посміхнувся.

— Смію завірити вас: у його ситуації я навряд чи колись опинюся. Одружений, маю сина й донечку, своїй дружині вірний. Нехай це прозвучить старомодно, адже нове століття задає інакші правила. Досить, ідіть, не баріться. За вашим паном Віхурою вже поїхали, привезуть туди ж.

Випите ще шуміло в голові. Кишки грали сумного марша — Клим пропустив тюремний сніданок. Сперечатися марно, просити щось на зуб — принизливо. Він і без того забагато в собі притлумив, пристаючи на капітанову пропозицію.

Вибрався з салону, зайшов у браму.

Двері відчинив Гнат Бульбаш, з чийого кашкета на Кошового дивилася новенька кокарда у вигляді двоголового орла. Двірник зиркнув на нього підозріло, потягнувся за свистком, та Клим, ступивши крок убік, кивнув на «даймлер» та офіцера в салоні. Щось буркнувши собі під ніс, Бульбаш посунувся, пропустивши пожилиця, — і тут же, за звичкою, простягнув долоню, чекаючи подяки.

Іншим разом Кошовий би промовчав.

Тягар останніх днів дав про себе знати: примруживши презирливо очі, він виплюнув на Гната коротку матюкливу фразу, наслідуючи манеру київських візників звертатися до лінивих коней. Бульбаш ніколи раніше не чув від *пана адвоката* нічого подібного. Тим більше не чекав, що той наважиться лаятися тепер, у своєму становищі. Хотів відповісти, навіть розкрив рота — але, уздрівши на сходах домовласника, закрив його, почухав бороду й пішов геть, лишивши Кліма та Зінгера сам на сам.

— Ви надовго, пане Кошовий? — запитав той тихо, витираючи хусткою вологу від поту лисину.

З приходом до Львова російської армії домовласник зняв незмінну ярмулку й заховав подалі. Бульбаш, знахабнівши, почав вимагати собі додаткову платню, інакше погрожував розказати православним, *кто*

тут справді мешкає. Домовласник, не знаючи, що робити, не найшов нічого кращого, як прийти з цим до Кліма. Той, розуміючи власне хистке становище, усе ж відкликав Гната, притиснув до стіни й сказав:

— Думаєш, пан Зінгер ховається за іконами? Хіба по ньому не видно, скотино ти така, якого він походження? Так шановне панство виявляє свою лояльність, *гов'ядина* ти! На лояльних містян зібрався доносити? Налаштовувати інших проти нової влади? Хіба не чув розпорядження — людей не накручувати, не лякати, всіляко пояснювати переваги Російської імперії? Ходи зі мною, разом у поліції поговоримо.

Бульбаш намагався опиратися, та потім зрозумів — Кошовий говорить діло. Все лишилося, як є. Більшість пожильців вирішила не тікати з міста, хай вже буде, як буде. Стало погано: люди швидко збідніли, скотилися до злиднів, платити за проживання нічим, заощадження танули, кошти йшли на їжу, їх витягав чорний ринок. До всього каналізація та водогін почали працювати з перебоями, тут жоден домовласник нічого не міг удіяти. Трималися на плаву ті, хто пускав російських офіцерів чи інших, котрі дістали у Львові службу та платню. Зінгерам пощастило: практика насильницьких виселень їх оминула, бо пожильці зберігали нейтралітет та відповідну до часу лояльність. І водночас не пощастило — довелося спершу знизити платню, потім — узагалі про неї забути невідомо, на який час.

— Не знаю, чи надовго, пане Зінгере, — чесно відповів Клим. — Зараз ані Бог, ані чорт нічого напевне не знають.

— Ваша правда, — погодився той. — Маєте знати: я дуже тішуся, що вас випустили.

— Та де, — сумно посміхнувся Кошовий. — Я й сам не знаю, чи звільнили мене, чи ні.

— Як то так?

— Буває. Скажіть краще, хтось зайняв мої апартаменти?

— Поки Бог милував. Сам дивуюся, маю дуже вдале місце.

— Я перевдягнуся, бо на мене чекають. Повернуся — поговоримо, як буде час.

Зінгер зник у себе, а Кошовий, піднявшись, відчинив двері, зайшов.

Тут лишилося все, як було — розкидане, вивернуте, розкурочене після трусу. Книги, взуття, білизна та одяг валялися перемішані всюди, де їх кинули. Не стримавшись, Клим нахилився, підняв із підлоги та

склав стосиком на робочому столі кілька книжок, від однієї з яких відірвали палітурку: бо українською мовою, під обкладинкою такого видання могло, як казали, бути щось крамольне, незаконне, спрямоване на підрив устоїв імперії. Скинувши брудне пальто, потім — роздягнувшись повністю, пожбуривши просякнутий тюрмою одяг окремо в куток, він пошукав і знайшов не свіжі, зате чисті кальсони, спідню сорочку, повозився зі шкарпетками.

Як виглядатиме — не переймався.

Натягнув штани в смужку, хотів одягнути сорочку, та передумав, поміняв її на плетений светр із відкоченим коміром. Швидко оглянувши помешкання, не побачив ніде нового, справленого весною пальта, з того часу майже не вдягненого. Припустивши — хтось міг потягнути, той самий Бульбаш, наприклад, вирішив поки не морочитися, узяв те, в якому прийшов, хоч одягати його все одно було гидко. Зате капелюхи збереглися, лиш пожмакались. Розправивши один, Кошовий прилаштував убір на голові, критично глянув на себе в дзеркало.

Аж тепер помітив — скло розбите, тріщина пішла навскоси.

Як повернеться — треба викинути.

— Шляк би вас трафив, пане Кошовий! Війна війною, а вам усе свербить! Паскудна звичка — втягувати мене у свої авантюри!

Так зустрів Клима біля брами на площі Ринок, з тильного боку ратуші, Марек Віхура. Востаннє вони бачилися у квітні на вечірці, котру комісар львівської кримінальної поліції дав із нагоди відставки. Зібралися лише близькі, тим більше оцінив запрошення Кошовий. Господинею була не пані Віхурова, як належало, — зібрання взяла у свої руки Магда Богданович. Вона натиснула на доступні лише їй важелі, і для невеликого товариства на цілий вечір зарезервували ресторан готелю «Жорж», де вона мешкала після чоловікової смерті. А з певного часу її почали сприймати не так за пожилицю, як за особу, котра має тут певні права.

Прощання зі службою вийшло невеселим, хоч Магда докладала чималих зусиль, аби загальний настрій не падав. Присутні прийняли правила й весь вечір старанно не говорили про погане. Пані Віхурова була мало не єдиною, хто тішився щиро: її чоловік відставку заслужив і тепер зможе присвятити більше часу власному здоров'ю. Сімейний

лікар десять останніх років виявляв у Віхури різні хвороби, а дружина квоктала над ним. Не лише розорюючись на ліках, а й застосовуючи різні можливості народної медицини. Але вона розуміла: комісар міг працювати ще кілька років, маючи до своєї роботи хист та натхнення. Злочинці й колеги ставилися до Віхури однаково: боялися й поважали. Рішення прийшло хоч не відразу, визрівало кілька місяців, і комісар таки зважився, щоб не втратити цю саму повагу.

Марек Віхура подав у відставку, щойно завершився процес над Різником із Городоцької.

Убивцею п'ятох жінок легкої поведінки. Одного нещасного, душевно слабого чоловіка.

І актриси Барбари Райської, нареченої адвоката Кошового.

У власній спальні, напередодні власного весілля. У той день і час, коли комісар керував складними, добре продуманими Климом ловами вбивці-маніяка. Потім він картав себе: міг додуматися до елементарного — виставити охорону, навіть переконати Басю пустити поліцейських агентів до себе на час операції. Хоч як би Кошовий не заперечував, Віхура був неблаганний: показав себе як фахівець із найгіршого боку. Дочекавшись вироку та привітавши судове рішення разом із усіма стоячи й оплесками, комісар наступного ранку поклав власній кар'єрі поліцейського край.

Перші місяці війни не змінили Віхуру хіба зовні. Високий зріст, широкі плечі й міцна постава робили його подобою дбайливо обтесаної кам'яної брили. На перший погляд, цей чоловік справляв враження цілком здорової людини. Причому — такої, якій здоров'я дозволяє приймати на груди будь-яку кількість алкоголю, вина та коньяку, без особливої шкоди для організму. В оману вводив червоний колір обличчя, який зазвичай мають просмалені пияки. Проте Марек Віхура вже скоро як десять років не пив нічого міцнішого за світле пиво. Та і його вкрай рідко. Міг потягнути ще келих-другий шампанського, якщо запрошували на офіційні урочистості. Кров постійно приликала до лица, бо гроза львівських злочинців мав, серед інших болячок, проблеми з судинами. Пані Віхурова біла на сполох, коли чоловікове лице з густо-багряного ставало рожевим — це ознака поганого чуття. Коли інші бліднули, кремезний комісар робився рожевим.

Саме такий колір обличчя Віхури мало зараз. Також усякий, хто добре знав відставного комісара раніше, міг побачити: колись дороге пальто, підігнане під поважну поставу людини-гори, нині висіло, мов на вішаку. Дотепер він не міг схуднути, списуючи особливість на поважний вік — чоловіки, розмінявши шостий десяток, невпинно починають грубшати. Військова кампанія та стрімке входження російської імператорської армії до Львова надто скоро внесло корективи — зараз Віхура, як і переважна більшість містян, харчувався не тим, що дозволяють лікарі, а тим, що вдавалося роздобути.

Голод насувався поволі, невпинно. Це відчувалося, як раніше — наближення війни, і Магда, котра стала частіше спілкуватися з пані Віхуровою, якось переказала Климові: та вмовляє чоловіка кинути все й перебраться ближче до села. Мала родичів серед довколишніх дрібних поміщиків-цукроварів, готова була жити в тісняві, аби лиш чоловік не підірвав здоров'я остаточно й невідворотно. У Львові протримається нині не всякий здоровий, куди вже Віхурі з його болячками. Та не вийшло, відставний комісар уперся, тікати наміру не мав, тож вирішили якось жити.

— Радий вас бачити, пане Мареку.

— Заради такої можливості ви посилаєте по мене російських вояків? — Віхура кивнув на двох солдатів і унтер-офіцера, що тупцяли осторонь, позираючи на «даймлер» контррозвідки, з якого вийшов Кошовий. — Пані Віхурова зачала кричати гвалт. Вирішила — мене арештовують.

— Хіба вам нічого не пояснили?

— За мною просто прийшли, пане Кошовий! Озброєні військові! Жоден із цих хлопів не говорить ані польською, ані німецькою!

— Даруйте за незручності, — мовив Зубов німецькою, ступивши ближче й козирнувши. — Ми ще налагоджуємо стосунки з новими підданими Його Величності. Труднощі перехідного періоду є.

— Обшуки й арешти — труднощі перехідного періоду? — зиркнув на капітана Віхура.

— Від мене нічого не залежить, — сухо відповів Зубов. — Цапа відбувайла в моїй особі шукати не слід. За дії кожного недалекого хама не маю наміру відповідати. Вільні! — кинув унтеру, вже російською.

Той витягнувся, віддав наказ солдатам, повів їх геть.

— Чого зволить пан офіцер? — Віхура вже трохи заспокоювався.

— Вам усе пояснить пан Кошовий.

— То все ж таки — ваші штучки? — відставний комісар знову зиркнув на Клима.

— Що я маю пояснити?

— Залучити пана колишнього поліцейського до нашої справи.

— Поліцейські не бувають колишніми, — буркнув Віхура. — Як і військові, до речі. А ось комісари йдуть у відставку.

— З формулюванням визначимося, — відмахнувся Зубов. — Ми витрачаємо забагато часу, панове. Самі побачите. Видовище красномовне. Прошу за мною.

Розділ п'ятий

Перший свідок і чоловічі капці

Видовище справді не потребувало додаткових коментарів.

Посеред невеличкої зали помешкання на другому поверсі, вікна якого виходили на похмуру осінню площу, лежала, розкинувши руки, жінка. Обличчя закривали просякнуті кров'ю пасма волосся, яке за життя мало колір стиглого каштану. Кров тут була всюди — довкола голови, на її халаті, на світлій сорочці, що з-під нього визирала, круг тулуба, на стінах, на дзеркалі. Складалося враження — вбивця навмисне розбризкав її, роблячи якийсь, зрозумілий лише йому, останній кривавий акорд.

У кутку валявся важкий підсвічник. Гострі краї його, як і вся основа, теж вимастилися в кров. Віхура миттю повернувся в недалеке минуле, коли опинятися на місцях злочинів та оглядати трупи для нього було ледь не щоденною справою та неодмінною частиною роботи. Відтак відразу пожвавився. На його обличчя навіть повернувся звичний червоний колір. Безцеремонно відсунувши плечем Зубова, відставний комісар присів біля знаряддя вбивства, потім став

навколішки, оглянув, не торкаючись руками. Розпрямивши спину, витяг із кишені футляр із слонової кістки, звідти — рогові окуляри в товстій оправі, начепив їх, знову приглядився.

— Били цим, — мовив, не повертаючись, ніби в когось були сумніви. — По голові, багато разів. Мозок вибили. Ось, запікся.

Тицьнувши пальцем в основу підсвічника, Віхура, уже ні на кого не зважаючи, обережно, аби не стати в кров, підступив до мертвого тіла. Нависнувши над ним, придивився уважно.

— Вона давно так лежить, — Зробив висновок. — Кров загусла. Хоча, думаю, коли б її не знайшли, — не врятували. Так луплять із ненависті, коли охоплює сліпа лють.

Обійшовши тіло, Віхура присів з протилежного боку, над головою, легко торкнувся пучками розбитого черепа.

— Спершу вдарили сюди, отак, — вказівний палець пересунувся до маківки. — Вона не чекала удару, бо напали ззаду. Втім, могло бути інакше.

— Як? — хором запитали Кошовий та Зубов.

— Теж не чекала нападу. Або тому, що довіряла вбивці. Тобто не бачила небезпеки саме від нього, з його боку. Хоча... так чи інакше вона його знала. Вхідні двері ж цілі, сама відчинила, не ламали. Я звернув увагу.

Нічого більше сказати не встиг.

Досі причинені двері в сусідню кімнату, спальну, рипнули. Їх прочинив молодик в офіцерській формі й застиг у проїмі, тримаючись за край, аби не впасти.

— Антон Платов, — зітхнув Зубов. — Знайомтеся, панове.

Капітан мав причини для скорботи.

Його молодший товариш був п'яний або вже, або ще не проспався з ночі.

Платов був босий, у розстебнутому кітелі, чорняве волосся стояло сторчма. Правильні риси обличчя псувала нетвереза гримаса — так дивляться напідпитку, коли намагаються розібратися, що вони пропустили і що відбувається з ними, шукаючи своє місце в загальному гармидері.

— Якого чорта! — гаркнув він, упершись правицею в одвірок, лівою рукою далі стискаючи двері.

— Я збираюся запитати це саме у вас, — відчеканив Зубов, насилу стримуючи злість. — Ви, капітане, лишилися тут добровільно. Охороняти тіло й чекати мого повернення. Замість цього... Немає слів!

Не так вибачаючись, як відчуваючи — сторонні не мусять таке бачити, особливо коли йдеться про офіцерів імператорської армії, Зубов повернувся до Кліма, говорячи до нього німецькою, та адресуючи слова також Віхурі:

— Пан капітан шокований трагедією. Він мав стосунки з убитою, і ця жінка справді багато значила для нього. Додалися відомі вам делікатні обставини, пане Кошовий. Нерви здали. Я правий? — він глянув на Платова.

— Я її любив, — відгукнувся капітан луною, так само перейшовши на німецьку, потому зовсім недоречно, не відповідно моменту гикнув. — Пардон, панове. Я не повинен... Але я... — знову гикавка, — заплутався.

— У чому ви заплуталися? — швидко Спитав відставний комісар, знімаючи окуляри. — Вас лишили тут на якийсь час. Отже, тіло знайшли не тепер, давніше. Коли, нині вночі? Скільки годин тому? Хто виявив — ви, пане офіцере?

— Він не говоритиме з вами в такому стані, — заперечив Зубов.

— Я можу говорити! Я при пам'яті! — вигукнув Платов. — Поки ви десь їздили, мені вдалося поспати. Задля цього знайшов тут коньяк, сам же приніс його сюди раніше. Французький...

— Вижлуктили все?

— Лишилося. Ходімте, я...

Зубов, рішуче обійшовши тіло, став між капітаном та Віхурою.

— Обставини міняються, панове. Вибачте. Поки мій товариш не прийде до тями, розмовляти зі сторонніми я йому не дозволю.

Тепер Клим відчув — його вихід.

— Момент! — промовив голосно, клацнувши пальцями, аби повернути до себе загальну увагу. — Шановне панство, половина з присутніх не розуміє, що до чого і хто тут є хто. Пан Віхура відразу почав діяти, як звик, не з'ясувавши до пуття, в чому справа. Пан Платов не знає, для чого сюди привели двох чужих. Пан Зубов готовий поміняти свої ж плани, але навряд чи це мудро.

— Поясніть, пане Кошовий.

— Дуже просто, пане капітане. За всіма законами, той, хто першим виявив злочин, тим більше насильницький, й повідомив про те, не важливо кого, є водночас підозрюваним і свідком.

— Хто тут підозрюваний?! — рывкнув Платов, і, аби все відбувалося не поруч із трупом, його п'яний вигук прозвучав би комічно.

— У меншій мірі, в меншій, — поспішив заспокоїти його Клим. — Передусім ви важливий свідок. І якщо зараз пан Зубов почне давати вам раду, клопотатися про залагодження справи перед вашим начальством у Генеральному штабі, тим часом приховувати вбивство його коханки вже стане неприпустимим. Ви даєте справі хід, сюди збігається кримінальна поліція, і право першого допиту матиме слідчий. Моя місія зводиться на пси. Бо щоб успішно, як ви хочете, провадити її, я мушу знати більше, ніж офіційні дізнавачі. І те, що свідок їм із відомих усім причин розказувати поки не буде. А досвід пана Віхури нам узагалі не знадобиться. Словом, або я говорю зі свідком і пан Марек при цьому присутній, або... — він зробив паузу, розуміючи — зараз із рівним успіхом блефує та наривається, все одно завершив: — Або повертайте мене назад у камеру, якщо вам потрібно судити когось, подібного до мене.

Зубов насупився.

Адвокатський довід негайно дав Кошовому підказку: цей капітан із тих, хто терпіти не може, коли хтось замість нього стає на капітанський місток, починає керувати й робить уже правильно.

Хоч віко сіпнулося, проте переможного блиску в очах Клим не стримав.

— Добре, — видушив із себе Зубов. — Я маю бути присутнім при допиті свідка.

— Розмові, — тут же поправив Кошовий. — Допитувати його в нас із паном Марекком нема жодних офіційних повноважень. Навряд чи пан Платов скаже нам таке, про що не говорив вам чи не хоче вас повідомити. Ваша присутність збиватиме його.

— То є так, — ствердно кивнув Віхура.

Зубов знову зітхнув, тепер уже приречено.

— Робіть, як знаєте. Але не тягніть. Самі ж кажете — мертве тіло вже й так перележало.

— Зараз трупи можуть лежати довше, навіть на виду в усіх, — вкрутив відставний комісар. — Людей частіше мордують, бо війна. Вам, панове офіцери, не треба додатково тлумачити: вбивство під час війни здебільшого злочином не вважається. А того, хто знищить більше народу особисто чи віддасть відповідний наказ, можуть урочисто нагородити.

Зубов промовчав.

А Віхура ступив до Платова, кивком змусивши його повернутися назад у спальню. Кошовий рушив за ним.

Двері причинилися.

— Ви справді думаєте, що я вбив Божену?

Сидячи на зібганому ліжку, капітан крутив головою, дивлячись по черзі на кожного з присутніх. Схоже, таки тверезів, бо один шок змінив інший. Звернувши раптом увагу на зовнішній вигляд, Платов квапливо привів волосся до ладу, взявши з креденсу черепаховий коханчин гребінь, потому застібнув кітель, обсмикнув краї. Глянувши на босі ноги, поворошив пальцями, додаючи ситуації зовсім недоречного комізму. Кинувши погляд на чоботи в кутку, заховав ступні в домашні капці.

Чоловічі.

— Ваші? — кивнув на них Кошовий.

— Хто? А! — капітан провів долонею по лицю, ніби стираючи щось невидиме. — Перевзувався, як приходив. Божена наполягала. Дуже хотіла, аби по-домашньому. Навіть коли війна... Тобто... Тим більше, що війна...

Спершу Антон Платов спробував говорити німецькою, та Клим для зручності свідка перейшов на російську, перекладаючи Віхурі швидко й точно. Відставний комісар поки відсторонився, відсунув у куток фотель, примостився в ньому, не знімаючи пальта й капелюха. Руки спершу схрестив на грудях, потім запхав у кишені, виглядаючи в затісному для своєї статури кріслі незграбно.

— Ваша коханка тримала вдома чоловічі капці, — сказав Кошовий.

— До чого тут... Куди ви хилите, пане... не знаю, як вас...

— Климентій Кошовий, — додав, подумавши хвилю. — Адвокат.

— Мені потрібен адвокат? — капітан почав заводитися. — Звідки ви взялися? Хто вас кликав? Узагалі — якого чорта тут відбувається?!

— Жорстоко вбито жінку, з якою ви мали інтимні стосунки, — спокійно пояснив Клим. — Усупереч усім правилам ваш товариш, капітан Зубов, доручив мені провести дізнання приватно.

— А?.. — Платов кивнув на Віхуру.

— Досвідчений львівський поліцейський. Без його допомоги я не матиму правильних відповідей на деякі питання. Пане капітане, давайте відразу домовимося: друзями ми з вами бути не можемо, ворогувати з вами та всією російською армією не хочемо. Заради власної безпеки, тут і тепер. Проте, з'ясовуючи обставини цього злочину, діяти маємо намір у ваших інтересах.

— Не беріть на себе забагато, — буркнув Віхура польською.

Зрозумів Платов чи ні — хтозна. Ковзнув поглядом на відставного комісара, видихнув, зосередився на Кошовому.

— До ваших послуг. Прошу сідати.

Примостивши навпроти капітана стілець, Клим осідлав його, своє пальто для зручності розстебнув, капелюха збив набакир.

— Почнемо спочатку. У помешканні жінки, з якою ви мали інтимний зв'язок, уже знайшлися чоловічі капці. Бачу, добротні, та не нові. Отже, куплені не спеціально для вас. Одруженою Божена Микульська, здається, не була. Розлученою — так само. Вас не здивували оці капці в оселі молодої панни?

Перш ніж відповісти, Платов підвівся, важко видихнувши при цьому, взяв напівпорожній графин, налив у склянку води, жадібно випив, облизав сухі губи.

— Ні. Чесно кажучи, не сушив цим голову.

— Даруйте за те, що скажу, бо можу образити вас... Ви в панни Божени навряд чи були першим чоловіком.

Капітанові очі блиснули вогнем, та він стримався.

— Це правда. Не бачу тут нічого... розумієте... *такого*...

— Я теж, — кивнув Клим. — Проте бачу інше: ви в панни Микульської були не першим мужчиною, але й не першим коханцем, котрий отак, запросто, приходять сюди, перевзувається в капці, сидить у фотелі, на ліжку тощо. Мав нагоду вести чимало кримінальних справ побутового характеру. Відставлені чоловіки, екс-коханці, навіть жінки, колишні дружини й коханки, — це надзвичайно ревнива публіка.

При цих словах Віхура заворушився, збираючись щось додати. Та враз мотнув головою, відвернувся до вікна.

— То ви, пане Кошовий, по капцях дійшли висновку, що вбивця — колишній коханець? — стрепенувся Платов.

— Не лише. Жертва відчинила двері та впустила вбивцю без боязні.

— Їй погрожували, — мовив раптом капітан.

Тепер Віхура насторожився, подався вперед, обмінявся швидким поглядом із Климом. Той теж випростався, став урівень із Платовим, не запитав — виплюнув:

— Хто? Коли? Як?

— Божена жалілася. Кілька разів, двічі або тричі за короткий час. Підкидали записки, били вікна. Зволите побачити в залі. Я дивом розшукав у цьому місці скляра, аби замінити потрощене. Не затикати ж подушкою...

— Інші затикають, — кинув Віхура, зиркнувши на капітана з-під капелюха.

Клим і собі не стримався.

— Ви чудово розумієте, чому в королівському місті зараз неможливо знайти не лише скляра, а й іншого ремісника, — і тут же перескочив до ближчої теми: — Записки зберегли?

— Хотів віднести, куди слід.

— Наприклад?

— Поліція. Чи контррозвідка....

— Думаєте, там перейнялися б погрозами, які отримує львів'янка, котра спить з офіцером ворожої армії?

Платов знову спохмурнів.

— Як на людину, котра ходить по линві, ви вже забагато собі дозволили, пане Кошовий.

— Але картина виглядає саме так! — відповів Клим жорстко. — Поки історія не виходить за межі вашого інтимного життя, військова контррозвідка в неї не влізе. Лишається поліція. Чому справді не пішли туди?

— Божена не бачила сенсу. Порвала й спалила, по всьому.

— Нехай так, — повів плечима Кошовий. — Зате маємо дуже цікаву картинку, яснішу, ніж навіть півгодини тому.

— Поясніть, — це сказав Віхура.

— Вбивця мав бути не просто добрим знайомим, а близькою, довіреною особою, аби панна Божена, котрій погрожували вже не раз,

впустила його без страху. Маємо доволі вузьке коло підозрюваних, панове.

— Нема ще жодного, — буркнув Платов.

— З'ясуємо, з ким ваша коханка мала тісні стосунки, не конче інтимні, — матимемо кандидатів. Навряд станом на теперішній час їх може бути забагато.

— Чому? — стрепенувся капітан.

Клим не стримав посмішки.

— Слухайте, вам кортить, аби в неї чоловіків було більше?

— Ви знову переходите межі, пане Кошовий.

— Я це вже від вас чув. Тлумачу: зв'язок із вами панна Микульська не приховувала. Про це, зокрема, свідчать згадані вами погрози. Тому в пристойному товаристві знатися з нею перестали, хоч до того часу вона напевне оберталася саме в ньому. Розірвати зв'язок, припинити вітатися, переходити на інший бік хідника — ось вони, методи покарання.

— З вашої логіки виходить, потенційний убивця мусив би приховувати факт спілкування з Боженою, — зазначив Платов миролюбніше.

— О, ви теж починаєте комбінувати! — Кошовий клацнув пальцями. — Напрямок визначений вірно. Треба виявити того чи тих, хто старанно приховував свої контакти з убитою. Не лише від вас, пане капітане. Передусім від громади, свого ближнього кола. Звідси питання: вам такі люди не знайомі:?

— Ні! — відрубав Платов, та за мить перепитав: — Про чоловіків чи жінок мова?

— Якщо знаєте жінку, ладну отак орудувати підсвічником, аби звести з вашою коханкою рахунки... — Клим розвів руками. — Хіба маєте конкурентку.

— Господь із вами!

— Чудово. Жінок викреслюємо. Можете щось сказати про чоловіків?

— Ні, — капітан говорив уже не так різко, проте не менш категорично.

Кошовий потер руки, зиркнув на Віхуру, ніби перевіряючи, чи правильно веде розмову. Відставний комісар кивнув, зрозумівши погляд саме так. А Кліма чимдалі захоплював азарт.

— Божена когось підозрювала? Припускала, хто може погрожувати?

— Конкретних осіб не називала. Хоча я намагався говорити з нею про це.

— Як ви познайомилися? Де, коли, за яких обставин?

Платов заповнив чергову паузу, знову хлюпнувши собі води. Вихилив не відразу, покрутив склянку в тонких аристократичних пальцях, для чогось глянув через скло на Кліма, потім на Віхуру.

— Я обов'язково повинен розказати?

— Так.

— Що це дасть?

— Може бути важливим, як почався ваш зв'язок. Чия ініціатива, хто першим пішов на контакт?

Капітан нарешті випив воду, далі грався порожньою склянкою.

— Тепер розумію... Тобто... Все якось...

— Сміливіше, — підстьобнув Віхура, звернувшись до капітана німецькою.

— Божена підійшла сама, — вичавив Платов. — Виявила до мене інтерес. Боже, аж тепер доходить, заднім числом: виділила серед інших, пішла просто до мене. Був якийсь прийом в ресторані готелю «Жорж». Здається, граф Бобринський тоді наказав... рекомендував... словом, демонструвати містянам лояльність російської армії. Нас не треба боятися, ми принесли мир... Хто запрошував дам, чи просили їх спеціально — поняття не маю. Сам був серед гостей, Божена зробила знак бокалом з протилежного кута ресторанної зали, я салютував у відповідь... Вона дуже гарно почала розмову.

— Гарно?

— Непомітно. Не шукала приводу, не вигадувала нічого, розумієте? Вона ніби знала про мене все.

— Все?

— Багато, — виправився Платов.

— Чув про подібний прийом. Середина вересня, чи помиляюся?

— Вересень, точно. Дату не назву зараз.

— Не треба. Вона справді не має значення. Близькими ви стали відразу, того ж вечора?

— Наступного. Божена запросила до себе... сюди... Я тоді пізно затримався в штабі, придумав щось, аби втекти від безкінечних нарад.

Примчав із шампанським, боячись розбудити її. Але вона не спала, чекала... Як кажуть, при параді. Здається, могла чекати довше.

Дзень!

Склянка, випавши з капітанових пальців, розбилася об підлогу — килим у спальні поклали не надто товстий.

— Дякую за терпіння, — сказав Клим. — Якщо пан Віхура нічого не додасть, у мене з питаннями все.

Відставний комісар замість відповіді підвівся, посунув до виходу, не повертаючись.

Поки розмовляли, Зубов зняв з канапи шовкове китайське покривало й накинув на закривавлене тіло.

— Можете щось сказати? — спитав, щойно чоловіки вийшли.

— З нервами в пана офіцера негаразд, — прогудів Віхура. — Як для військового, надто вразливий.

— Загинула близька йому людина.

— Та годі, пане капітане, — відмахнувся той. — Жінці, з якою він спав, провалили голову. Той, хто вчинив так, ненавидів її. Ми з вами певною мірою колеги. Б'юся об заклад, ви бачили трупи. Не гидуйте, придивіться уважно. Тут, а краще — коли тіло обмиють в анатомічному театрі. Закладуся на що завгодно: ви навряд чи зможете виявити перший удар, бо смертельний — кожен. Убивця знав це. Вбив з першого удару, та все одно гатив, гатив, гатив, — відставний поліцейський красномовно махнув правицею згори вниз кілька разів, мов стукав молотком чи рубав дрова. — Так робить або психопат, або той, хто ненавидить жертву. Перший варіант відкидаємо. Панна не з тих, хто не розрізняє людей. Душевно хворому не відчинила б проти ночі. Ненавидіти сліпо файну кобіту — треба щось особливе, прошу пана. Ось мій висновок.

— Заради цього я й радив залучити пана Віхуру, — сказав Кошовий. — Наша домовленість щодо винагороди йому в силі?

— Ви більше торгуєтесь, чим приносите користь, — скривився Зубов, та Клим відчув: капітан говорить швидше для порядку, аніж справді так думає. — Власні висновки маєте?

— Мушу подумати, скласти в голові.

— Не забувайте: звітуєте мені про кожен свій крок.

Кошовий пропустив попередження повз вуха.

— Поради приймаєте? Чи лише звіти?

— Поради?

— Так. Сюди вже треба викликати поліцію. Капітана Платова хтось бачив тут чи поруч уночі?

— Навряд, — промовив Зубов після паузи.

— Ваш водій?

— Лишіть. Федір сюди не заходив. Навіть аби знав, що тіло виявив особисто капітан і не тепер, а раніше, — забрав би це з собою в могилу.

— У такому разі, пане капітане, ось вам пояснення, чому тіло пролежало в помешканні кілька годин. Платов прийшов сюди, — Клим глянув на настінний годинник, — пізнім ранком. Скажімо, об одинадцятій чи за десять по ній. Побачив замордовану панну Божену, спершу дав знати вам — це просто пояснити. Ви звеліли викликати тих, хто має цим займатися. Що казати поліціянтам, коли вони прибудуть, коли казати і чи говорити з ними взагалі, — вирішувати панові Платову. Наразі все.

Віко сіпнулося — тепер переможно.

Зубов потер гостре підборіддя, кречнув, повернувся до Віхури всім корпусом.

— Розумію, ви давно знайомі з паном... гм... *адвокатом*?

— Чимало, — почув у відповідь.

— Він завжди такий *хват*?

— Як? — відставний комісар не зрозумів останнього слова, та швидко здогадався про значення за капітановою інтонацією. — Та хтозна. Клопоту з ним мав.

— Клопоту?

— Отож. Коли пан викручує так, що завжди правий, і хочеш заперечити, а не маєш як, — то для поліції великий клопіт...

...З будинку колишній адвокат і колишній поліцейський вийшли вдвох, без охорони. Клим примружився, глянувши на ратушу, над якою вітер полоскав біло-синьо-червоний прапор з двоголовим російським орлом. Не дощило, хоча львівський листопад майже завжди довго оплакував минулі погожі дні. Проте ніколи о цій порі будівля не здавалася Кошовому такою сумною, як цьогоріч. Піднявши комір пальта, гмикнув;

— Дуже довгий ранок. Прокинувся в тюрмі, не підозрюючи, що отак відпустять. Але не повірите, пане комісаре; не тішуся чомусь.

Неправильно себе веду, мусив би стрибати цапом...

— Бо вас випустили з-за ґрат, та не на волю, — буркнув Віхура у відповідь, поправивши капелюха. — Навіть я маю більше свободи.

— Правда ваша.

— І заради Бога, не звіть мене вже комісаром!

— Для мене ви, пане Мареку, завжди лишитеся комісаром.

— Коли б ми ще з вами отак мирно постояли.

— Мирно? Та пан жартує! У мирний час отака наша зустріч була б надзвичайною подією. І ми б напевне рушили на пиво.

— Якби мені дозволила пані Віхурова, — кивнув відставний поліцейський.

Говорячи так, думав у цей час про своє. Пожував губами, потому збив великим пальцем капелюха на потилицю, чого раніше солідний чоловік собі при всіх не дозволяв.

— Знаєте, пане Кошовий, я зараз розкажу вам про вбивцю трошки більше, ніж тому російському офіцерові...

Розділ шостий

Таланти маленької панни

— Та що ж він вам сказав?!

— Направду — нічого з того, про що я не здогадався б сам, аби був уважнішим.

— Та ви ж не були уважнішим там, на місці, пане Кошовий!

— Ох, Шацький, — похитав головою Клим. — На моєму місці ви б так само не були зразком проникливості. Кілька діб у Бригідках, знаєте...

— Не забувайте, де ми з вами здибалися!

Шацький гордо випнув худі груди, а Естер зітхнула й спопелила чоловіка поглядом, від чого той миттю здувся й глянув на дружину винувато.

Але він сказав чисту правду.

...Дантист із Кракідалів^[20] був першим справді добрим львівським знайомим Кошового. Вони таки сиділи в одній тюремній камері. Не в Бригідках, лише в поліцейському відділку. Та й то обох швидко звільнили. До честі Шацького, подальша дружба з Климом пішла йому

на користь. Принаймні відтоді він більше не потрапляв за ґрати, і пані Шацька заледве не молилася на Кліма, завдячуючи цим саме йому — вона так вважала, а Кошовий не заперечував.

Замолоду Йозеф вів не надто стриманий спосіб життя. За жінками не волочився, бо критично оцінював власну зовнішність та статки. Проте грошей вистачало, аби вештатися львівськими барами, знайомитися з різними людьми, часто — на один вечір, унаслідок чого Шацький несподівано для себе став не лише носієм найпотаємніших міських пліток, а й кладезем безцінної інформації. Вже згодом, одружившись, завівши купу дітей та маючи власну практику, розширив коло, ставши для своїх пацієнтів кимось на кшталт духівника.

Не секрет, що з усіх лікарів люди найбільше бояться дантистів. Лікувати зуби завжди боляче, і найгірше — коли не можна кричати. Тобто можна: стиснеш щелепу, вкусиш стоматолога за палець, іноді до крові, потім перепрошуєш його, він — тебе, знову повертаєш довіру один до одного. Як же інакше дозволяти пхати собі до рота чужі пальці та різні металеві інструменти. Аби люди терпіли, сидячи з роззявленими ротами, Шацький починав заговорювати їх, розважаючи свіжими чутками й плітками. Часом пацієнти, особливо дами, забували про все на світі, слухаючи дантиста. І потім довіряли йому таємниці, не свої — чужі, аби теж показати власну обізнаність у львівських справах.

Ось чому Йозеф мав усі підстави говорити: половина Львова знає Шацького, іншу половину знає сам Шацький. Якщо й перебільшення, то не аж таке. Втім, звичка всотувати різноманітні відомості не рятувала його від звички загулювати в барах. Так ставалося, коли Йозефа виснажувала важка щоденна робота. Інакше він не міг і не мав права: на ньому, крім самого, ще п'ятеро, включаючи дружину, всіх треба годувати, вдягати, навчати. Випивати дантист дозволяв собі чим далі, тим рідше, але й гулянки призводили до важчих наслідків. Здоров'я ліпшим не ставало, він утрачав контроль над собою, тому поліцаї на вулицях тягнули Шацького за ґрати частіше, ніж по молодості.

Естер Шацьку, вроджену Боярську, яку чоловік називав своєю фейгале^[21], переймало не лише це. Вона любила чоловіка й боялася, щоб Йозеф не повторив долю її молодшого брата, Іцхака. Юнак подавав великі надії, й тато назбирав грошей, аби Іцик — так його

називали — міг розпочати власну справу. А той якось необачно, за порадою приятеля, котрий, як виявилось, дав її навмисне, заклав майно банкові. Спокусник там служив і час від часу знаходив таких наївних заставників, котрих підбивав можливістю легкого й швидкого заробітку. Іцик прогорів, майно довелося віддавати, після чого Боярський-молодший за дуже короткий час опинився на бруці^[22]. Одного разу його знайшли мертвим у водостоку, тіло пролежало ніч, його встигли погризти щури. Вдруге такої втрати й ганьби водночас Естер переживати не хотіла.

Дивним чином лише дружба з Кошовим та участь у його не завжди безпечних пригодах, куди Йозеф встрявав за власним бажанням, хоч усякий раз дуже боявся, вплинула на його поведінку. Шацький майже зовсім припинив мандрувати барами сам, а як робив це — то в компанії Кліма, й уникав найбрудніших та найдешевших закладів. Удома Естер дозволяла чоловікові випити наливки, але небагато, по святах, бажано, аби при тому був присутній пан Кошовий. Ось ще одна причина, чому Йозеф намагався частіше запрошувати друга в гості.

Дім Шацьких завжди був гостинним, хоч жили тут не надто заможного, без надлишків. Проте війна різко змінила й ці традиції. Євреї з приходом російської армії та проголошенням нової влади раптом опинилися поза законом. Ніхто не оголошував цього спеціально, тим більше не друкував у газетах. Але Кошовий за шість років життя у Львові забув, як виглядають погроми і що вони взагалі бувають. Коли капітан Зубов шпетив російських поліцейських, мав рацію: полювання на *жидів* стало ледь не основою їхньої служби.

Уже під кінець вересня за наказом полковника Скалона, нового міського голови, в минулому — київського поліцмейстера, до Львова з різних російських міст виписали кількасот городових, філерів, судових приставів із помічниками. На ділі саме стражі порядку виявилися тими, хто закривав очі на «чорні сотні»^[23], після того визначаючи самі єврейські громади винними в провокуванні народного гніву: так називали погроми. Найперше рядових поліцейських обурював той факт, що євреї мали право володіти великими помістями, брати в оренду землю й крамниці, навіть працювати на державних посадах. Потім єврейським громадам почали виставляти рахунки невідомо за що.

Кошовий знав про випадок, коли кількох донедавна заможних євреїв заарештували за намір перешкоджати руху транспорту містом, у тому числі — муніципального. Від перших днів окупації через Львів у напрямку театру бойових дій потягнулися численні обози та інший військовий транспорт, як ускладнюючи життя візникам, так і заважаючи трамвайному руху. На відміну від прийнятих у Росії правил, котрі зобов'язували їздити правою стороною, австрійські вимагали пересуватися лівою.

Виявилося, наказу міського голови тут не досить: можна змінити все, окрім трамвайних колій. Аби все відповідало російським вимогам, треба переробляти стрілки, чого ніхто робити не вмів. Пішла позбавлена смислу черета розпоряджень, котрі друкувалися в газетах і суперечили одне одному. Результат — ніхто нічого не поміняв, трамваї як ходили лівою стороною, так і лишилися. Хто перший та з чиєї подачі побачив тут велику єврейську змову, невідомо, хоч Клим звертав увагу на відповідні публікації відомого русофіла Зенона Химича, котрий рік тому втік до Петербурга, дізнавшись, що готується його арешт. Але насправді персона тут ролі не грала. Заклик: «Бий жидів!» міг лунаєти від кого завгодно.

Ближче до кінця жовтня перша хвиля погромів уляглася, бо подібна поведінка не зміцнювала авторитет російської влади. Переслідування не припинилися зовсім, просто їх починали готувати старанно, вибірково й підганяли під відповідні букви російських законів. Недобрий час родина Шацьких пережила дивом: одного разу врятувало вміння Естер говорити каліченою російською, тож погромники пішли, потім хтось попередив завчасно Йозефа, і родина тихцем вибралася з небезпечного місця, пересидівши навалу на околиці в родичів на Філіпівці^[24].

Тепер вони жили й трусилися. Невпевненості додавала відсутність старшого сина — Шмуля, якому нещодавно настало вісімнадцять, втік зі Львова разом із іншими біженцями, й від нього досі не було вістей. У записці, яку знайшла шістнадцятирічна Рива, старша з двох Йозефових доньок, написав: або піде до війська, або влаштується десь у Варшаві, потім знайде спосіб переправити туди всю родину.

— Це все Лапідус! — розпачливо кричав Шацький, згорьовано цмокаючи губами. — Мій син давно бере з нього приклад! Йой, хіба я не казав тому шлимазлу: мусиш мати на плечах власну голову!

— Твій син, Йозефе, таки має добру голову і кебету в голові! — парирувала Естер. — Я щаслива, що хоч хтось знайшов змогу забратися звідси!

— На кого він кинув родину! — розорявся Шацький.

— Та на тебе ж! — отримав відповідь. — Хто, як не батько, захистить нас!

— Ніби я маю змогу вас захистити належним чином! Почнуть бити — мене першого, потім переступлять через мій труп!

— То ти вже помирати зібрався?

Будучи тоді присутнім при цій розмові, Кошовий мовчав, хоч Шацький час від часу кидав на нього погляди, в яких читалося прохання виступити арбітром. Клим ще не знав, як поводитися самому, а тим більше не міг нічого порадити людям, котрих війна та вторгнення чужої армії фактично зрівняли в становищі й правах.

До Шацьких він навідався наступного ранку. Повернувшись з площі Ринок до себе на Личаківську, найперше, що попросив у пана Зінгера, — дати можливість нагріти води. Поки робилося, почав прибирати в помешканні, як міг.

Перервався лише на миття. Води виявилось небагато, доводилося тягати з водогону, зайнялася цим пані Зінгерова — вперше на Климовій пам'яті. Та він чудового розумів: двірника зробити щось для *мазепинця*-пожилця не проситиме. Навіть коли виконає, цілком може помочитися в воду, від Бульбаша віднедавна чекали ще й не такої бридоти.

Роздягнувшись догола, Кошовий став у велику миску, старанно обмив себе гарячою водою, тягнучи її з відра губкою. Повернувши не звичну чистоту, але бодай відчуття свіжого тіла, перевдягнувся. Брудну, просякнуту в'язницею білизну замотав у клумак. Розкидатися навіть спіднім не міг собі дозволити, тому вирішив згодом через Зінгера знайти пральню, котра пере на дому. Чим заплатити — поки не знав, тому й вирішив не поспішати.

Хотів поголитися.

Потер жорстке підборіддя, уважно придивився до себе.

Моргнув. Цього разу не віко — сам.

Нехай.

Листопадові сутінки падали рано, й Клим вирішив відлежатися. Причин на те мав кілька. Найперше — втомився, справді. Насичений

день вимагав дати думкам лад. До всього кишки грали марш, роздобути щось пожувати було важливіше, ніж виконувати доручення, заради якого йому подарована свобода. Знайшлися якісь сухарі, та цього замало. На щастя, подружжя Зінгерів далі виявляло пильність, нагодувавши канапками, печивом і пригостивши ерзац-какао з сахарином уприкуску. Нарешті, вештатися в сутінках Львовом не рекомендувалося, тим більше, що з наближенням вечора починалася комендантська година. Порушника могли не просто арештувати, а й розстріляти за непокору, списавши на боротьбу з підозрілими особами й потенційними шпигунами.

Тож Кошовий, навіть маючи індульгенцію від контррозвідки, все одно вирішив не ризикувати без потреби.

Але з Шацьким мусив переговорити. Не затягувати.

Вони не бачилися лише кілька тижнів, та за цей час Йозеф устиг постарішати ще більше.

Хоч дантист раніше не виглядав на свої роки — без малого п'ятдесят. Кучма волосся, яку вдома не прикривав традиційний старий крислатий капелюх, стала зовсім срібною. Якщо дотепер лиш виглядала неохайною, бо волосся погано лягало під гребінець і не збивалося під головним убором, нині за шевелюрою справді не доглядав. Так само кинув піклуватися про бороду — сплуталася й робила свого господаря віддалено схожим на старого цапа. Волосся вже прикривало м'ясисті, трошки сторчкуваті вуха. Але лишився прямий, трохи заширокий, із невеличкою орлиною горбинкою ніс: його цікавий дантист, незважаючи на війну та пережиті страхи, тримав по вітру.

Щойно Кошовий переступив поріг, Естер, чиє волосся, на відміну від чоловікового, далі лишалося кольору свіжої смоли й незмінно було закручене тугим вузлом, завоктала й обійняла його. Наступної миті гостя оточили Рива з Ідою, молодшою, дванадцятирічною донькою. До них долучився найменший, шестирічний Даніель. Його тут звали Дені, й хлопчик був трохи клишоногим — не ходив, котився перевальцем, нагадуючи в кращі часи, коли мав акуратне черевце, кумедного ведмедика.

Поки всі наввипередки раділи його поверненню з тюрми, сам Шацький печально сидів за столом перед шахівницею. Тепер пацієнтів

майже не було. Хтось вирішив поки не лікувати зуби в єврея, але більшість не могла собі дозволити дантиста через швидке зубожіння. Втім, дехто навідувався, бо коли війна, а ще й зуби болять, то вже занадто. Грішми не платили, несли якісь харчі або речі, котрі можна поміняти на чорному ринку. Не мав Йозеф з ким, окрім Шмуля, грати в шахи. Іда з Ривою ігнорували гру, й не лишалося нічого іншого, як уперто навчати Дені. Котрий, до слова, вже розумів: фігурки на дошці в клітинку пересуваються не просто так.

Далі вони пили чай, Клим повідав про події останніх днів, перейшов до подробиць і аж потому дійшов до висновків Віхури, котрі той замовчав. Шацький на той момент так запалився, що навіть дозволив собі гарикатися, як у старі добрі часи, а Естер — знову покрикувати на нього. Складалося враження: тут, у розхристаній оселі бідних львівських євреїв, — острівець миру й спокою, який ніхто й нічого не ладні порушити ззовні.

— Не знаю, як це допоможе мені.

— А раптом я із вашого словесного опису когось упізнаю, пане Кошовий!

— Навряд, Шацький. Навряд. У мене до вас інша справа.

Від самого початку чоловіки домовилися: Клим не «панькається» з Йозефом, хоч той і старший від нього, натомість у відповідь чує на свою адресу «пан» як знак поваги. Сперечатися марно, Кошовий давно звик.

— Гаразд, — кивнув він. — Віхура фактично назвав мені все, крім імені. Панну Божену вбив чоловік, вищий за неї. Приблизно на голову, хоча може бути ще вище.

— Велетень?

— Та де, Йозефе! — втрутилася Естер, чия думка для Клима часом виявлялася важливішою й вирішальною. — Чим ти раніше слухав? Пан адвокат сказав: забита панна була на зріст невисока.

— Я не відразу звернув увагу, — підхопив Кошовий, розвиваючи тему. — Знаєте, мене мучило це вчора цілу ніч. Крутився, не міг зрозуміти, що саме муляє. Потім осяяло: коли бачиш закривавлений труп із розтовченою головою, менш за все звертаєш увагу на зріст жертви. То потім уже фахівці обмірюють все рулеткою, пишуть купу паперів, нотують туди всі отримані цифри. Але я, ступивши в помешкання, побачив невеличку кімнату. Тому тіло на підлозі

виглядало... як би сказати... — він покладав пальцями, допомагаючи собі підібрати правильні слова, — ...відповідним до кімнати. Отак якось.

— Пан має на увазі, що в більшому приміщенні зріст нещасної швидше б кинувся в очі?

— Я обожнюю вашу дружину, Шацький! Пані Естер, мало хто може так вірно озвучити чужі думки.

— Та ну, пане Кошовий. Коли живеш із чоловіком, котрий має в голові хаос, мимоволі навчишся вирізняти з них раціональне зерно.

Естер пожартувала, але Шацький образився. Надувши губи, він відвернувся до вікна, але довго так не сидів, бо в кімнаті було цікавіше. Тим часом Клим вів далі.

— Віхура теж не відразу зрозумів, що жертва — невисока на зріст, нижче за середній. Зате визначив: її били згори, отак.

Він високо підніс затиснуту в кулак руку, різко опустив, при тому хекнувши й трохи налякавши Дені. Хлопчик не заплакав, як раніше, та все ж відсунувся ближче до матері.

— Ідо, Риво — заберіть брата в іншу кімнату, — звеліла Естер.

— Не малий уже. Сам піде.

— Бімлихе^[25], пане адвокате, — зітхнула вона.

Важко підвелася, взяла за руку найменшого, підвела до Іди, мовчки вклала в доньчину правицю. Коли донька спробувала заперечити — зупинила поглядом. Рива дивилася на невеличке дійство з переможним виглядом, але раділа недовго: матір і їй вказала пальцем на сусідні двері.

— Ви без того забагато чуєте.

— А я мріяла вирости, — протягнула Рива.

— Невчасно. Дорослою будеш, коли я скажу. Не тут і не тепер.

Діти остаточно змирилися зі своїм вигнанням, залишили старших самих. З мовчазної згоди Кошовий повів далі.

— Навіть чоловік мого зросту може бути вищим за панну Божену. Той самий Віхура. Ось у чому проблема: прикмета підходить будь-кому, не конче велетню. Але били точно, різко, сильно. Спеціальні виміри, як каже пан комісар, доведуть: жертва була своєму вбивці десь по плече. Він показав на собі. Той, хто вбивав, вищий за мене. Отже, зріст — вищий за середній. Навряд вона заводила знайомства з чоловіками однакового зросту. Якщо ми шукаємо серед її ближнього,

дуже обмеженого кола, маємо особливу прикмету. Додайте сюди фізичну силу.

— Та високий же.

— Не всякий здоровило нині сильний. Віхуру давно бачили? Отож.

Естер жестом привернула до себе увагу.

— Тут, здається, не так сила, як лють. Вона додає.

— Згоден.

— Ваша маленька панна когось не лише образила — дуже розгнівала. До глибини душі, пане Кошовий. Образила в кращих почуттях, принизила. Можливо, розчарувала.

— Це важливо, — погодився Клим. — Зайвий раз підказує: шукати слід поруч. З цим я й прийшов до вас, Шацький.

Йозеф стрепенувся.

— До мене? Поруч із... Дуже перепрошую, пане Кошовий, та ви отак, при моїй дружині... Не міг я бути поруч із тою особою!

Тепер не стрималася Естер — зареготала так щиро й дзвінко, як давно собі не дозволяла. Вона буквально вибухнула, і троє дітей дружно визирнули з сусідньої кімнати, аби глянути, з чого матері так весело. Дені не стримався, собі підтягнув. Посміхнувся й Кошовий, зрозумівши, в чому річ. Один Шацький крутив головою, втямивши — сміються з нього, та не дотумкавши, де причина.

— Не про те мова, — сказав Клим, коли раптові веселощі трошки вщухли й Естер загнала дітей назад. — Ви знаєте все й про всіх. Божена Микульська, схоже, була за життя особою не такою помітною, як відома вам Агнеля Радомська, донька нафтовика, проте напевне знана в інших колах.

— Я не належав до кіл молодих легковажних осіб, — Шацький вкотре ковзнув поглядом по Естер.

— Але ви назвали покійну легковажною. Хоч не знаєте особисто, нічого про неї не чули. Невже у Львові справді знайдеться людина, яка невідома вам?

Шацький пожвавився, поцмокав губами.

— Про легковажність роблю виняток випадково з ваших слів, пане Кошовий.

— Що я такого особливого сказав?

— Історія її знайомства з тим російським капітаном. Прийом влаштовує *ворог*, — на цьому Йозеф наголосив, але стишив голос, ніби

тут міг хтось підслуховувати. — Не всяка дама піде туди навіть на запрошення. Наші пані мають гонор, пане Кошовий. Не всі, але мають. Панна Божена до таких навряд чи належить, інакше — ви цілковито маєте рацію! — Шацькому було б про ту особу бодай щось відомо. Вона виникла перед капітаном нізвідки, чи не здалося вам?

Він хитро примружився, а Естер ураз підхопила думку, завершила її:

— Пане адвокате, покійниця шукала такої пригоди! Невже ви самі не зрозуміли?

— Вона шукала знайомства з офіцером. Прискорила події. Так роблять, коли хочуть вижити й жити.

— *Курви!*

Сталося так, що Шацькі вигукнули це одночасно.

Віко сіпнулося.

Клим прозрів.

— А Божена Микульська — не курва! Себе не продає за гроші! Подібні речі за той час, що минув, її коханець точно б дізнався! Виплигло, знайшлися б добрі люди! Має досвід зваблювати чоловіків... Ні! — долоня легенько стукнула по поверхні столу. — Довіра! Їй потрібна довіра! Вона втирається в неї, має такий талант! Ви праві, пані Естер: наша маленька панна шукала не пригоди, не розваги. Їй був потрібен офіцер. Саме цей.

— Чи інший.

— Гарзд, просто — офіцер. З якою метою — інше питання. Важливо, що вона діяла фахово. Навчена.

— Життям, — сказала Естер Шацька.

— Або — поліцією, — промовив Йозеф Шацький. — Пане Кошовий, чи не дійшли ми з вами зараз силою спільного розуму до того, що коханка російського офіцера в мирний час могла бути поліцейським агентом?

— У такому разі її мав би впізнати Віхура.

— То хіба його парафія? Здається, персони агентів краще знає особисто пан Лінда.

Клим обмежився кивком, визнаючи правоту.

Карл Лінда до війни був начальником усієї таємної агентури кримінальної поліції, справді міг розказати про кожного з підопічних.

— Ось чому я про неї нічого не знаю, — розвів той руками. — Пан
Лінда у Львові?

— Вїїхав разом із родиною до Кракова.

— А хто ж тоді...

— Ви знаєте, хто.

Так, допомогти могла лише Магда Богданович.

Розділ сьомий

Вісник смерті

Коли простував до готелю «Жорж», йому раптом стрельнуло: можуть стежити.

Дотепер Климові майже ніколи не випадало сушити подібним голову. За сищиками таємно споглядали злочинці в пригодницьких романах. Там герої демонстрували чудеса винахідливості, відриваючись від переслідувачів та міняючись ролями — починали стежити за своїми ворогами. Реальне життя не вчило Кошового мистецтва виявляти філера, хоча сам не раз мав нагоду приміряти роль шпиґа. Навіть коли займався справою друкарів у Києві, чомусь не думав про поліцейських *топтунів*, хоч потім дізнався: почали *водити*, щойно взявся їх захищати.

Глибше засунувши руки в кармани пальта, аби не мерзли пальці без рукавичок — чи не знайшов, прибираючи після обшуку, чи хтось потягнув дорогу річ під час тусу, — Клим зиркнув через плече, наслідуючи книжкових детективів. Кого хотів побачити, поняття не мав. Зараз містом ходили переважно військові, солдати й армійські

офіцери, патрулі й просто по справах. Цивільні намагалися уникати зустрічей, обходячи, щойно побачили здалеку. Листопадова сльота і пронизливий вітер, що ширяв дворами, провулками та робив протяги, дещо рятували, бо через погоду дихалося трохи легше, ніж коли стояли останні теплі тижні. Тоді було сухо, тож сморід висів неймовірний, проникав, здавалося, в усі щілини, від нього неможливо відгородитися навіть щільно зачиненими вікнами.

Новій владі стало не до благоустрою, і центральна частина Львова вже не дивувала неприбраними купками кінського та волов'ячого лайна, котрі лишали за собою після проходження кавалеристи й обози. До всього примішувалися огидні запахи зіпсованої каналізації, роботу якої поки не відновили, хоч обіцяли, гірки сміття, залишеного після себе солдатами, й стійко смердів дьоготь — ним вони змащували черевики. Вітер ганяв паперові агітаційні листівки, газетні клапті, а з афішних тумб суворо дивилися круглолиці російські козаки, котрі наколювали на довгі піки маленьких товстих австрійських солдатиків у шоломах із гостроверхими шишаками.

Магда, як раніше, жила в окремих апартаментах «Жоржа», й те, як вона втрималася там, Кошовий вважав дивом, не інакше. Першого ж вечора свого тріумфального входу до «визволеного» Львова офіцери-переможці зайняли готель, зайшли до ресторану й замовили шампанського всім присутнім. Поки кельнери розносили бокали, один із старших офіцерів виголосив невелику, але емоційну та палку промову, привітавши з історичним возз'єднанням слов'янських земель, поверненням додому, й закликав піднести келих за Государя імператора й во славу російської зброї.

Клим потім дізнався: Магда Богданович у цей самий час спустилася до ресторану, як сама пояснила при нагоді, лише з цікавості. Їй так само подали шампанське. Взявши келих, вона вголос запитала німецькою, кому вона має заплатити за випите. Російський офіцер сприйняв її слова як жарт, заявивши: це урочисте частування, за рахунок імператорської армії, та навіть якби не так, усе одно не в традиціях офіцерства — брати гроші з дам. На що Магда відповіла, а Кошовий, якого при тому не було, дуже чітко уявив собі як інтонації, так і вираз її обличчя:

— Дуже перепрошую пана офіцера, але в такому разі я змушена відмовитись.

— Невже шампанське кисле? — спробував пожартувати той.

— Шампанське в «Жоржі» найліпше з усього, що ви тут зараз можете знайти. Проте я не бажаю підтримувати ваш тост. Отже, не вважаю пристойним частуватися. Радо піднесу келих за інше. Ось чому волю запластити за себе сама.

Присутні вклякли й стояли так, поки Магда не покликала кельнера, замовила пляшку такого ж шампанського та порцію кав'яру собі в апартаменти, після чого пішла геть. Офіцер, прийшовши до тям, гукнув її, Магда спокійно повернулася й запитала:

— Пана обурих мій вчинок? Пан хоче мене покарати? Це в традиціях офіцерства — воювати з жінками?

За два дні той самий офіцер стояв в апартаментах пані Богданович, вимагаючи зібрати речі й залишити номер.

— Ви таки воюєте з жінками? — поцікавилася Магда.

На що візитер зачитав наказ генерала фон Роде^[26] взяти дванадцять заручників. Кожну міську громаду мають представляти чотири особи. Йшлося про поляків, євреїв та українців, і для них будуть виділені кімнати саме в «Жоржі».

— Заручників беруть, коли чогось вимагають, — мовила Магда холодно. — Місто Львів має викупити їх? Золото на вагу?

— Я вже оцінив ваш гумор, — відчеканив офіцер. — Проте ваші погляди на нашу владу поділяє багато хто з містян. І не всі приховують. Це робить честь сміливцям, пані. Та водночас російська армія боїться удару в спину, від місцевих громад. Заручники повинні привести людей до тям.

— Упокорити?

— Називайте, як хочете. Але у ваш номер поселять одного заручника.

— Вікна заграбують, посадять на ланцюг?

— Виділять обслугу й приставлять варту. Ми не катуємо людей.

Магда спитала дозволу закурити, відмовилася від запропонованого офіцером сірника, запалила свій, затягнулася й сказала:

— Отже, чотири особи від поляків?

— Так.

— Я — полячка. Навряд чи є різниця, кого тримати в моєму номері замість мене. Відпустіть одного, я згодна бути вашою заручницею сама. Тим більше, що мені нічого не загрожує. Сидітиму в номері,

матиму обслугу й надійну охорону. Ви ж не зробите для мене виняток, не катуватимете мене, таку зухвалу?

Офіцер, як тоді, в ресторані, розгубився й не знайшов іншого виходу, крім погодитися.

Кошовий пригадав, коли дізнався про вчинок Магди: був із делегацією, що прийшла до призначеного а Петрограда міського голови просити не закривати українські культурні заклади й не забороняти друк газет та книжок. На що полковник Шереметьєв відповів очільнику їхньої делегації панові Шухевичу^[27]: радійте, мовляв, що поки вас ніхто не чіпає. Звелів прибрати з вітрин своїх крамниць літературу, котра розбещує солдатів, — мав на увазі видання «Кобзаря» та інші книги, написані *наречієм*. А наступного дня до вже взятих заручників додали ще чотирьох — з числа «мазепинців», потенційних зрадників. Списки приніс за дорученням Дудикевича^[28], який повернувся до Львова разом із російським військом, той самий Ярослав Навотний, котрий пізніше заявив у контррозвідку на Клима Сидіти, склавши руки, не хотілося, хоч на позитивний результат надії не було — та все ж Кошовий, козируючи юридичною освітою, спробував стати на заваді, визволити ні в чому не винуватих людей.

Отак спливла Магдина історія.

А коли всіх нарешті відпустили, взявши письмові зобов'язання нікуди не їхати зі Львова, пані Богданович без пояснень дозволили й далі мешкати в готелі. Звісно, прислуги вона тепер не мала, бо платити не могла. Гроші скінчилися раптом, адже австрійський банк, який обслуговував її рахунок, закрився й забрався геть ще перед приходом росіян. Магда мала заощадження. Вони з Климом, як усі, хто опиняється в одному човні, стали спілкуватися частіше й не шукати приводу, і вона поділилася з Кошовим планами: стане зовсім сутужно — продаватиме коштовності, тож просила Клима допомогти їй зв'язками.

Той справді мав хай не друзів чи приятелів, але таки надійних знайомих у кримінальному середовищі, котре нікуди не поділося й почувало себе за будь-якої влади досить добре. Тим більше під час війни, коли людям хоч-не-хоч доводиться контактувати з міським дном: чорний ринок квітнув буйно, контролював його та встановлював правила лише кримінал. Раніше Кошовий вдало залагоджував свої справи не в останню чергу завдяки одному з ватажків, Густаву

Сілезькому, а особливо його посіпаці Єжи Тимі. Злодії навіть були зобов'язані йому: Климові вдалося довести непричетність Сілезького до вбивства доньки впливового багатія Леона Радомського, хай після того пан Густав поквапився забратися геть зі Львова, осів у Варшаві й навідувався нечасто, даючи вказівки на відстані. Не було його в місті й нині, зате Тиму з компанією Кошовий міг зустріти в їхній незмінній штаб-квартирі — «Під вошею» на Верхньому Личакові.

Розмова про наміри Магди вийти на ділків чорного ринку відбулася ще в жовтні, три тижні тому. Відтоді вони не мали нагоди бачитись, і тепер, йдучи до неї, Климові не хотілося тягнути за собою «хвостів», аби ті доповіли про їхні контакти Зубову. Зухвала вдова без того встигла здобути певну репутацію, й привертати до неї додаткову увагу контррозвідки не слід.

Йому так і не вдалося встановити, стежили за ним чи ні. На підходах до «Жоржа» уява зовсім розгулялася: коли так, філери мусили б товктися біля його будинку весь час і вже побувати разом із ним у єврейському районі, дізнатися про зв'язок із родиною Шацьких, поставити нагляд там... У Климовій голові все переплуталося від усвідомлення можливості тотального стеження. Ліпше її відкинути, вирішив він.

Для Зубова людина, котра виконує його персональне делікатне доручення, загрози не становить, поки не вийде з-під контролю. А тут і капітана не треба: Кошовий поки не збирався порушувати домовленості, бо справа, якою обтяжили, жодним чином не конфліктує з його інтересами, політичними поглядами, громадянською позицією.

Жінку вбили.

По-звірячому.

Нема різниці, хто й за яких обставин допоможе знайти вбивцю.

На подібні умови Климові вже доводилося приставати, грати за схожими правилами ніби навчився.

— Ні, — сказав собі вголос, ступивши на готельний поріг із центрального входу. — Дурна то робота за мною стежити. Нікого не привів.

І вже з чистою совістю відчинив двері.

— Хай навіть за вами стежили.

— Ні! Я перевіряв!

— Умієте? Маєте досвід? Климентію, все в порядку. Хочуть — нехай. Я вся на виду, не ховаюся. Швидше приставлять когось до мене, та й то... Слухайте, нас із вами останнім часом бачили разом у різних місцях, тут — серед іншого. Тож не переймайтеся.

На Магді була проста пряма сукня, поверх якої вона, всупереч усім велінням моди й правилам гарного тону, вдягнула й щільно запахнула важкуватий турецький халат, з вигляду — майже новий. Пояснювати нічого не треба: в готелі, як і всюди по місту, окрім військових та державних установ, не опалювали. Холод чим далі, тим сильніше лютував, щілини у вікнах старанно забивали клоччям, допомагало слабо, тож Кошовий не здивувався, аби Магда, завжди втілення доброго смаку та зразок елегантності й стилю для багатьох, зустріла б його в пальті та бабській хустці.

— Рада вас бачити неушкодженим, — сказала вона, жестом запрошуючи сідати в крісло. — Нічим, на жаль, не пригощу. Нічого особливого не маю. Хоча... У «Жоржі» мене шанують, роздобули десь лікеру, спеціально. Хочете?

— За інших обставин обрав би коньяк чи наливку, — сумно посміхнувся Клим. — Перебирати харчами не доводиться.

— І печиво! Це я про харчі.

Магда виставила на столик бляшану коробку, на третину наповнену пісочним печивом, подала почату пляшку лікеру.

— Хазяйнуйте. Турбуйтеся про даму.

— Хоч якась ілюзія миру.

— Не живіть ілюзіями, Климентію. Мир не скоро настане.

— Думаєте, війна надовго?

— Всі війни тривають якийсь час, — зазначила вона філософськи. — Проте не всяке припинення обопільної стрілянини на фронтах означатиме її фактичний кінець. Мир, справжній мир, треба встановлювати довго. Часом — навіть кілька років, більше, ніж воювали.

— А ви цікавитеся історіями воєн, пані Магдо.

— Коли нема чим особливо зайнятися, читаєш книжки, які знайдуться. Цілком природно, що нині варто знати якнайбільше про всякі війни. Цікаво шукати схожі ситуації. Робити прогнози, коли і як усе скінчиться. Вам не цікаво хіба?

— Хтозна.

— Принаймні, давайте справді без ілюзій. Ведемо себе так, як належить і як звикли. Війна стосунків не міняє, лиш робить деякі зрозумілішими. Згодні?

Замість відповіді Кошовий розлив лікер по келишках.

Свій ковтнув відразу. Закашлявся — солодких напоїв не любив. Магда порцію смакувала. Потім поставила на стіл, узяла папіросну коробку, відкрила тонкими пальцями. Всередині Кошовий побачив саморобні цигарки, скручені зі звичайного папіросного паперу, яким користувалися любителі тютюну-самосаду.

— Курите міцні?

— Де ви зараз знайдете легші? Чоловіче, жіноче — розмилося все.

Постукавши гільзою об кришку коробки, Магда розім'яла цигарку. Лишилася сидіти, тож Клим узяв сірники, підвівся, підійшов, підніс вогню. Затягнувшись, Магда випустила не зовсім ароматний, терпкий дим, поцікавилась:

— Ви, бачу, втримуетесь.

— Сигари зникли, — розвів руками Клим, задуваючи вогонь.

— Мінняйте звички.

— Поки не хочу. Терплю.

Магда повела плечима, відкинулася на спинку фотелю, втонувши в ньому.

— Аби йшли навідати, попиту лікеру, не хвилювалися б про стеження.

— Ваша правда, пані Магдо. Є справа.

— До мене?

— У мене. До вас.

Її чорні брови смикнулися догори.

— Цікаво, в чому ж ви не можете обійтися без мене тепер, коли зрівнялися в можливостях.

Наливши собі лікеру знову, Клим цього разу не поспішав, теж зробив невеличкий ковток.

— Божена Микульська.

— Що з нею?

Віко раптово сіпнулося.

Кошовий не чекав, що так швидко.

— Загинула. Вбита.

Тонкі пальці переламали цигарку навпіл.

Пустивши уламки собі під ноги й машинально роздушивши носком черевичка тліючу частину, Магда подалася вперед. На лице набігла тінь, у очах Клим спершу помітив переляк, на коротку, майже невловиму мить. Тут же — рішучість з домішками приреченості, розуміння катастрофи, чогось такого, що не має вороття. Потім очі трохи звузилися. Так дивляться, готуючись до дії: напад, захист — без різниці.

— Коли? Як? Де?

Кошовий неквапом допив лікер, покрутив порожній келишок, акуратно поставив перед собою.

— Пані Магдо, я йшов до вас по допомогу. Сказати правду — не знав, чи отримаю. На удачу. А дізнався, що хотів, уже навіть коли ми не почали до пуття розмови.

— Без ваших звичних обтічних просторікувань можна обійтися тепер?

Клим стис кулак.

— Звісно. Я назвав особу, яка мене цікавить. Ви не спитали, хто це. Відразу — що з нею, — відігнув великий палець. — Далі. Ще не почувши сумну новину, ви вже вирішили — з панною Боженою щось сталося. Причому — погане. Отже, ви не лише знаєте... *знали* її, а й побоювалися за неї, чекали підсвідомо чогось неприємного, — він відставив указівний, піднявши отриманий «пістолет» догори. — Нарешті, звістка про її вбивство вас налякала, — відхилився безіменний.

— Вважайте себе сьогодні вісником смерті, пане Кошовий.

— Перепрошую за сумну звістку.

— Пусте. Я б дізналася.

— Звідки? — тепер жорсткішим став Климів тон. — Пані Магдо, мені точно відомо: в газетах, які почали виходити тут з появою російської влади, нічого про вбивство панни Микульської не повідомлять. Уся тутешня преса контрольована, і новину заборонено друкувати. Чутки напевне ходитимуть, але кого нині привабить ще одна нагла смерть? Ну, максимум із того, що піде містом, — хтось розправився з полячкою, коханкою російського офіцера. Вона була не єдиною, хто підтримував інтимні стосунки з...

— Божена себе не продавала! — різко перервала його Магда.

— Хіба я про це сказав? Здогадуюсь, що там було щось інше. З цим прийшов до вас.

— Чому до мене?

— Ви знали вбиту. Щойно довів вам це. Заперечите?

— Ні.

Поволі отямившись, вона взяла нову цигарку. Цей раз прикурила сама, підвелася, пройшлася вітальнею. Постоявши кілька хвилин спиною до Кошового, повернулася. Зараз він бачив перед собою ту Магду Богданович, до якої звик.

— Гаразд, я знала її. Не близько.

— Що вас пов'язувало?

— Нічого.

— Але ж ви...

— Ні-чо-го, — знову обірвала Магда. — Спершу поясніть, звідки вам відомо про те, що старанно приховують.

— Мене випустили з Бригідок, аби я дізнався, хто і за що її вбив. Її коханцем був капітан Генерального штабу, у нього доступ до військових секретів. Небезпечний зв'язок, може вартувати кар'єри. Тим більше, якщо обставини всього, що сталося, скомпрометують його.

— Вам не все одно?

— Кар'єра російського капітана? Все одно, — легко визнав Кошовий. — Міг відмовитись. Перспектива — суд, вирок, вивезення в Росію для відбування покарання. На каторгу, в Сибір. Це практикується.

— Знаю.

— Розумна альтернатива: знайти вбивцю жінки й не зберегти репутацію. Мене ж не візьмуть у поліцію городовим чи слідчим. Тим більше — не приймуть у контррозвідку. До москвофільських прихильників «Червенної Русі»^[29] сам не піду, та навряд чи змусять. Дадуть спокій.

— Все?

— Поки досить. Чи надовго — не знаю. Війна, пані Магдо. Живемо сьогоднішнім днем. Я пояснив?

— Не остаточно.

— Що ще хочете почути?

— Чому прийшли з цим до мене.

— Маю підозру: Божена Микульська діяла з іншою метою, ніж просто втриматися за життя, знайти захисника, не загнутися з голоду й не опуститися до панелі. Той капітан, її коханець, навів на думку: вона обробила його професійно. Але це не фаховість дорогої повії.

— Не зовсім розумію.

Клим нарешті не втримався, потягнувся до самокруток.

— Дозвольте? Не виглядатиме нахабством?

— Виглядатиме. Але я ж пропонувала раніше сама.

Закуривши, Кошовий теж підвівся.

— Жінка полює на чоловіків. Такою уявив собі панну Божену. У неї для того ідеальні дані. Невисока на зріст, сказав би — маленька, тендітна, виглядає беззахисною й безпечною водночас. Поруч із такою навіть нікчема, яких серед мужчин забагато, виглядатиме солідно. Панянка, подібна до Божени, робить чоловіка значно впевненішим у собі. Він може оцінити себе вище, ніж так насправді є. Вона здатна роззброїти й приспати чоловічу пильність. Тим більше, що капітан Платов, спійманий нею на гачок, надто переймається власним кар'єрним зростанням.

— Тобто?

— Мені пояснили: свої чини й посади він не повного мірою заслуговує. Просування вгору гарантоване йому від народження. Платови вже більше сотні років вірою і правдою служать цареві, це військова династія. Будь-якому Платову по чоловічій лінії гарантоване, скажемо так, тепле й помітне місце. У нашому випадку цей — штабний.

— Чим же переймається?

— Будь-хто може закинути, що займає не своє місце. Не заслужив, тягнеш за собою не шлейф власних подвигів, а родовід.

— Вам це хтось розповів?

— Пані Магдо, я хіба не вмю робити висновки самостійно? У вас була безліч нагод переконатися!

Магда прикусила губу. Клим зрозумів: згадала, як пошук Різника з Городоцької привів до неї, після чого вона змушена була признатися в тому, що давно й уперто намагалася забути. Вона ось і зараз труснула головою, вочевидь відганяючи прикрі спогади.

— З цим розібралися. Далі не вгадаю, з чим завітали до мене.

— Даруйте, але повторю: панна Боженa — мисливиця. Не знаючи мети напевне, припускаю лише два варіанти. Вона авантюристка, обкручує чоловіків із метою нажитися, помпувати з них гроші чи інші блага — але в такому разі жила занадто скромно. В іншому випадку свої навички використовувала, працюючи на поліцію. Як на мене, ідеальний агент. Чи є третій варіант?

Магда докурила, подивилася на недопалок, потім — на Кошового.

— Ні.

— Ні?

— Нема третього. Обидва вірні. Перший перетік у другий. Трансформація, є таке слово.

— Я його знаю, — посміхнувся Клим. — Докладніше можете?

— Божену завербували й залучили до агентурної роботи ще за життя мого чоловіка, коли він очолював кримінальну поліцію, а вона була зовсім дівчиськом.

— Момент! Він знав про те, а його наступник, Віхура...

— Не його парафія.

Кошовий гмикнув: не так давно сказав те саме. Отже, думки збігаються, обоє знають, про що говорять. Магда не звернула увагу, вела далі:

— Та й не чоловікова так само. Густаву тоді повідали про неї як про невеличку сенсацію. А він — мені, знаєте, багато говорив зі мною про свою службу. Божену могли судити, було за що. Натомість почали використовувати, отримала кодове ім'я, як усякий агент. Ну, чоловік цього вже не знав, надто дрібно для його статусу. Віхурі, певна, теж у рапортах траплялося те псевдо. Та він не знав, як її справжнє ім'я, тим більше — яка з себе. Її залучали в особливих випадках.

— Тобто — не часто?

— Особливі випадки теж трапляються частенько. Вони просто, гм, *особливі*.

— Наприклад?

— Ох... Божену вводили в гру, коли треба було зібрати відомості про чоловіків з товариства вищого, аніж мешканці передмість чи завсідники злодійських барів та притонів. Навіть... — тепер посміхнулася Магда, — не завжди чоловіків. Розумієте?

— О, Господи, — Кошовий не стримався, перехрестився. — Давайте якось обійдемо це, якщо мені не знадобиться.

— Вам вирішувати, знадобиться чи ні.

Магді вдалося провокувати його, загнати на слизьке, й вона з того відверто тішилася. Не все ж їй опинятися в незручному становищі й програвати.

— Не знадобиться, — буркнув Клим. — Корисніше дізнатися, до кого панну Божену, так би мовити, підводили востаннє. Навіть уточню, — він упорядкував думки. — Її міг убити той, про кого вона за родом своєї діяльності знала те, про що не має дізнатися чинна влада. Інші гріхи від росіян нема смислу приховувати. Божена як колишній агент кримінальної поліції могла стати небезпечною для того чи тих, хто сьогодні у Львові обіймає досить затишну для себе посаду. Співпрацює з окупантами, як би патетично це не прозвучало. А Божена з якихось причин все псувала.

— Згодна. Доп'ємо лікер — і я спробую назвати прізвище — чи назву, а потім доп'ємо?

Замість відповіді Кошовий розлив напій по келишкам.

До денця випив.

Варто.

Розділ восьмий

Крізь шпарку в стіні

У цьому кабінеті Кошовому вже доводилося бувати.

Раніше його займав пан Ольшанський, слідчий кримінальної поліції, схожий на цвіркуна в окулярах. Сюди Кліма завели на допит у той самий, перший день у Львові, коли його, емігранта, затримали біля трупа єдиної знайомої йому в місті особи. Тут він побачив Магду Богданович — холодна, як тоді здалося, вродлива пані зайшла в кабінет крізь стіну, перервавши допит. Потім Клим зрозумів: жодних чарів. Таємна кімната облаштована за тонкою стіною, і, сидячи там, можна слухати, що відбувається, лишаючись непомітним для сторонніх.

Надалі, буваючи в Ольшанського вже по різних адвокатських справах, поцікавився при нагоді сховком. Слідчий не мав причин відмовити, завів усередину, показав. Нічого особливого: вузенька, мов канцелярський пенал, кімнатка, два стільці, перетинка обклеєна дешевими шпалерами задля пристойності, аби був бодай якийсь естетичний вигляд. Принагідно Кошовий дізнався: тут не лише все

добре чути, але й видно. У стіні зроблено навіть два вічка, непомітних з протилежного боку. Одне — на рівні сидячої людини, напевне для дам чи літніх людей. В інше можна зирити стоячи.

Біля нього зараз прилаштувався Клим, бо так краще видно кожного, хто зайде до кабінету.

Пан Ольшанський його вже не займав. Встиг забрати родину та виїхати зі Львова ще в останні серпневі дні. Тепер його віддали котромусь із виписаних російських поліцейських службовців, пишновусий черевань, чиє ім'я не затрималося в голові. Запропонувавши Зубову використати для втілення його плану саме цей кабінет, Кошовий найменше сушив голову, хто нині хазяйнує і кому накажуть його звільнити. Капітан довго не думав, погодився відразу. За короткий час усе влаштував. І той чоловік у цивільному метушливо пропустив їх, розкланявся перед офіцером контррозвідки й зник.

Ось чому зараз Клим стояв біля стіни таємної кімнати й приміряв око до вічка, котре більше нагадувало за формою замкову шпарину.

Піддивлявся.

План мав дуже простий. Магда назвала кілька прізвищ із числа русофілів, чия діяльність до війни цікавила королівську цісарську жандармерію і до яких у той час підводили Божену як «позиченого» агента. Кримінальна поліція не займалася шпигунами, до яких — не завжди безпідставно, — австрійська влада зараховувала галицьких прихильників московства. Магда пояснила: агентурне завдання не всякий раз означало, що з «об'єктом» треба лягати в ліжко. Інакше панна Микульська сприймалася б звичайною шльондрою, котра відрізняється від колежанок тим, що продає себе не так для заробітку, як в інтересах безпеки імперії.

— Загибла не була повією, — Кошовий заявив це Зубову чітко, як перед тим йому сказала це саме Магда. — Відомості про підозрілих осіб можна добувати й не лягаючи з ними до ліжка.

— Згоден. Але, — капітан багатозначно тицьнув у стелю пальцем, — раз вона свого часу мала справу з жандармерією, ви готові дати гарантію, що її зв'язок із Платовим не має нічого спільного з роботою на австрійську розвідку? Тут, у нашому тилу?

Схожа думка майнула і в Кліма, коли поговорив із Магдою.

— Ні. Навряд.

— Чому?

— Божена була на виду, пане Зубов. Учорашні вороги австрійської корони, до яких зараховували активних пропагандистів ідеї воз'єднання з Росією, тепер тут, друзі нової влади. Кожен, кому панна зіпсувала життя й кар'єру, чудово знає, ким вона є. Надто ризиковано для таємного агента, чи не так?

— На неї за цей час ніхто не доніс.

— Це нічого не означає. Ситуація сама по собі ставить конфідента під загрозу.

— Чому ж вона в такому разі не виїхала зі Львова? Теж ризик.

— Я теж не виїхав, — розвів руками Кошовий. — Наслідки нагадати? Таких, як я...

— Досить, — жестом зупинив його капітан. — Ми знову зайдемо в коло непотрібних, позбавлених сенсу дискусій. Може, ви й праві. Кожна з цих осіб напевне мала власні підстави не інформувати нас про шкоду, завдану ним молодою дамою. Звідки ви все дізналися?

Запитав у лоба, прямо. Клим чекав, готувався, відповів спокійно, виважено.

— Минулого разу ми не обговорили умови.

— Ви знову ставите умови? Чи не забагато?

— Лише одна, пане Зубов. Важлива для мене.

— Слухаю.

— Я не виказую ані вам, ані комусь іншому джерела, звідки черпаю потрібну для успішного вирішення справи інформацію. Такими ж були правила нашої співпраці з кримінальною поліцією. Пан Віхура підтвердить.

— Зараз інші часи. Війна. Будь-яка прихована вами інформація здатна в перспективі зашкодити нам.

— Я не шпигую й не збираю відомостей, небезпечних для вашої влади. Жоден із моїх знайомих так само не має стосунку до військових, розвідувальних, інших структур. Я лише цікавлюся життям жорстоко, по-звірячому вбитої жінки. Кого я про неї запитую, хто мені відповідає — вам знати не слід. І колегам, своєю чергою, краще не знати, що я виконую прохання офіцера російської контррозвідки.

— Ви виконуете моє завдання, — наголосив капітан.

— Коли так, прошу дати мені його офіційно. Та оформити наші стосунки.

— Ви ж цього не хочете.

— Ні. Проте лише в такому разі прохання стане завданням.

Зубов гмикнув.

— Збрешу, сказавши, що ви мені подобається, пане Кошовий. Навпаки, є у вас щось ідейне, а з ідейними не люблю мати справу від часів служби в київському охоронному. Ви вперті. З вами не домовишся.

— Хіба ми зараз не домовилися?

— Як бачите — ні. Ви ставите умови, я вимушений поки на них приставати.

— Поки? До якого часу?

— Як побачу, що вони мене не влаштовують. І обтяжують, пане Кошовий.

— Але ж не можу відповісти вам тією самою монетою. Ми від самого початку в нерівних стосунках.

— Рівність — химера. Забудьте, принаймні — під час війни. Ще щось скажете?

— Звісно. Є пропозиція, пане Зубов.

Ось так Кошовий і опинився в таємній кімнаті, куди вже заходив перший із трьох викликаних фігурантів.

Перший вклякнув, переступивши поріг.

— Даруйте, мені не сюди, мабуть...

— Сюди, — різко мовив капітан.

Він примостився за столом, якого Клим зі свого місця не бачив. Зате відвідувача міг роздивитися дуже добре. Стілець, на який йому вказали, навмисне поставили в певному місці, даючи тому, хто підглядає, найзручніший ракурс.

— Мене попросили зайти в поліцейський департамент.

Відвідувач трохи тягнув звуки, в нього замість з виходило подвійне *с*, мов вуж шипить, — *попросили ссайти*.

— Ви прийшли, куди треба. Бо ніхто не повинен знати про вашу зустріч та бесіду з офіцером контррозвідки. Державний інтерес із мого боку. Особистий — із вашого. Чи вам дуже кортить, аби всі довкола знали про ваші контакти з нами?

— Ні-ні-ні! — замахав шепелявий руками.

— Чому? — миттю запитав Зубов, і в голосі почувся лукаві нотки.

— Хіба це така ганьба — контактувати з оборонцями нашої безпеки?

У відповідь навіть перетинка, за якою припишк Клим, не приховала гучного сопіння.

— Можете не відповідати. Знаю все, про що мовчите. Не всякий вірнопідданий у Росії афішуватиме подібні візити. Гаразд, назвіть себе, будь ласка.

— Ви ж знаєте...

— Назвіть себе.

— Для протоколу?

— Ми говоримо без протоколу, — капітан, судячи з голосу, втрачав терпець. — Ім'я, прізвище, по-батькові.

Чоловік знову засопів.

— Данилевич Лев Романович.

— Де і яку маєте службу?

— При магістраті.

— Я спитав — ким служите?

Відповідати Данилевичу не хотілося. Перш ніж сказати, чомусь відвернувся, глянувши в Климів бік, і той відсахнувся — ну, як побачить. Та відвідувач байдуже ковзнув поглядом по стіні, видувив:

— Писарем.

— Ви, бачу, чимось незадоволені?

— Мені обіцяли кращу службу.

— Хто обіцяв?

— Ми повернулися з Києва, з вимушеної еміграції, аби служити вірою та правдою імператору, який об'єднує слов'янські землі.

— Хіба служба при магістраті — це не служба вірою та правдою нашому імператору?

— Але — писарем...

— Це лише початок, пане Данилевич. Саме так сприймайте.

— Ваші б слова та Богові у вуха. Раніше, до того, як мене вижили зі Львова, був товаришем депутата Галицького сейму. Наша політична сила робила все для відстоювання захисту інтересів нашої ж, русофільської громади. Тому вважаю себе державним діячем, і то не перебільшення, пане капітане.

Він вів чимдалі, тим запальніше. Тон Зубова всякий раз охолоджував його, і Кошовий бачив: Данилевичу незатишно, він ніяковіє, коли капітан починає до нього говорити.

— Галицького сейму вже не існує. Отже, нема й депутатів. Тут тепер діє військова адміністрація. Вас, цивільну особу, яка, до речі, так і не спромоглася отримати, живучи в Києві, виду на проживання, залучають до тієї служби, яка більше потрібна.

— Я розумію. Але насмілюся нагадати: я з родиною мешкав у Києві менш ніж півроку. Клопотався весь час, проте паперів, котрі б дозволяли вільне проживання, не отримав. Натомість з'явилася щаслива нагода повернутися до Львова. Тож відсутність у мене підданства — не моя провина, пане капітане.

— Підданство вже маєте. Території, взяті за правом війни, відразу переходять під протекторат держави, котра їх зайняла. Отже, ви, пане Данилевич, російський підданий. Але щось не бачу вашого щастя від того.

— Бо я вартий більшого! Мої заслуги...

— У мене не так багато часу, аби слухати весь перелік ваших заслуг, — перервав Зубов. — Зараз я поставлю вам питання, заради якого запросив на розмову. Поза межами цього кабінету ви не маєте права ні з ким обговорювати причину запрошення. Хіба якщо з цього ж приводу вас, пане Данилевич, офіційно викличуть до мене самі розумієте куди. Ясно?

Чоловік завовтузився на стільці, кілька разів енергійно кивнув.

— Божена Микульська. Вам знайома ця особа?

Данилевич завмер. Виглядало — навіть ожив, стрепенувся, миттю забув образи, які не приховали його тон та манера.

— То ви нарешті зацікавилися нею?

— Чому ми взагалі мали б нею цікавитися?

— Пане капітане, ця молода особа посприяла швидкій еміграції нашої родини зі Львова, — голос зміцнів, дзвенів. — Ми змушені були кидати все. Мене попередили добрі люди про донос, який написала та панна. Потім всю дорогу до Києва я ще й мусив давати принизливі пояснення своїй дружині. При дітях, пане капітане, а в мене двоє дівчат, близнючки. Їм по десять років, і все вони чудово розуміють.

— Що ви пояснювали такого, чого не слід слухати десятирічним дівчатам?

— Господи! Галина Гаврилівна запідозрила мене в інтимних зносинах із нею!

— Хто це?

— Моя дружина! А та Микульська — банальна провокаторка, не більше! Кілька разів була присутня в нашому суто чоловічому товаристві. Там ми, довіряючи один одному, дозволяли собі, скажімо так, занадто розпускати язики. Зміст наших розмов вона виклала у своєму пасквілі, представивши мене ледь не ініціатором, натхненником великої змови проти австрійської корони. Таким собі ватажком місцевих сепаратистів. Хоч я не висловлював нічого такого, про що ми б не згадували під час дискусій у тому ж сеймі. Ну, хіба зовсім трошки зайвого.

Розвівши великий та вказівний палець, Данилевич наочно показав, чим слід вимірювати ступінь його провини.

— Полячка, дама з іншого, ніж ваше, середовища випадково опинилася в суто чоловічому товаристві. Невже одна на всю чесну компанію? — Клим чув, що Зубов відверто глузував. — Пане Данилевич, повірте мені, так не буває.

Той знову голосно зітхнув.

— Зрозумійте правильно. Ми з товариством уникали борделів чи таких собі прихованих будинків розпусти, закритих, ніби аристократичних. Збиралися часом чоловічою компанією... скажемо так... відпочити від власних родин. Заразом обговорити справи, від яких удома мою дружину, відверто кажучи, нудило. Так, наше товариство прикрашали прекрасні дами. Бажано — далекі від того, що хвилює нас. Поруч із якими можна просто розслабитися. Повірте, ще раз прошу — повірте: жодного свинства, нічого непристойного, гріховного! Хтось міг мати з тими дамами ближчі стосунки, як ось пан Навотний. Ви його запитайте, він вам про ту Божену більше розкаже! Мав із нею стосунки на свою голову!

— Не на голову щонайменше, — знову гмикнув капітан, і Кошовий ледь стримав смішок, зрозумівши двозначність вислову. — І я вам не дружина, пане Данилевич. Переді мною виправдовуватись не треба. Після повернення до Львова бачили панну Микульську?

— Ще чого! Після ганьби я намагаюся відтоді на різні зібрання без дружини не ходити. Або, сприймайте, як хочете, шукаю свідка, котрий при нагоді підтвердить, де я був і в якому товаристві.

— Якби зустріли?

— Я не така сильна людина, якою виглядаю, пане капітане. Божені треба молитися, аби випадково не зустрітися десь із моєю кращою

половиною. Дружина має всі підстави ненавидіти її.

Зависла пауза.

— Тобто ви не зустрічалися з Микульською?

— Аж ніяк, — відчеканив Данилевич. — Чи вона зі мною. Або так — ми не ходимо тепер в одні й ті самі місця. Можу я спитати, що з нею сталося?

Пауза тривала довше.

— На все свій час, — сухо мовив Зубов. — Ви вільні, йдіть. Не забувайте про попередження.

Чоловік метушливо підскочив, не стримав поклону, швиденько й із помітним Кошовому полегшенням залишив кабінет.

Розминувшись у дверях із кимось, кого Клим зі свого місця не побачив. Хоч машинально розвернувся на звук, намагаючись роздивитися, що відбувається. Судячи з усього, зустріч виявилася несподіваною для обох й не надто приємною.

Потім хлопнули двері — і в поле зору потрапив наступний відвідувач.

Цей говорив обуреним пізнаваним басом.

— Що це означає?

До нього Кошовий придивився уважніше.

— Судячи з тону, ви чимось не задоволені, милостивий государю, — капітан і з ним тримав звичну вже холодну лінію.

— Я бачив вас на одному прийомі. Нас відрекомендували одне одному, пане Зубов. Але ви не зволили приділити мені навіть дещицю уваги.

— Вам так потрібна моя увага, пане Навотний?

Ще один старий знайомий.

Сіпнулося віко.

— Мої послуги можуть бути потрібні російській владі на всіх рівнях!

Фраза прозвучала патетично. Ярослав Навотний навіть не сів, промовив її стоячи. Лиш потім опустився на стілець, котрий писнув, застогнав під його вагою.

— Чому ви так вирішили? — поцікавився капітан.

— Я до цього прийшов не щойно. І вам, пане Зубов, дуже добре відома моя діяльність із викриття ворогів російської корони. Це ж я

подавав списки мазепинців, хіба забули? Багатьох заарештували, чим, на мою думку, значно убезпечили тил. Що наговорив про мене цей покидьок Данилевич?

Отакої! Для Кошового почуте виявилось справжньою несподіванкою.

— Його найменше цікавила ваша персона, — спокійно відповів капітан. — З чого ви взяли, що він наговорював на вас? І чому — саме на вас? Йому, вибачте, нема, на кого наговорювати?

Навотний прокашлявся — звук виявився надто трубним.

— Коли мене викликали сюди, в поліцію, я здогадувався: знову чиясь кляуза. Наше середовище досить гниле і було таким, пане капітане, до приходу російської армії та затвердження російської влади. Проте наголошую: до вашої появи тут наша спільнота мала розбіжності в деталях. Хтось стояв на радикальних позиціях, хтось підтримував помірковану платформу. Загалом тримало разом одне: ідея великого об'єднання слов'ян на одній великій історичній, я б сказав навіть, — споконвічній території. Ніхто, крім російського імператора, зробити це не здатен. Мені й частині однодумців здавалося: так станеться — і ми всі помиримось заради можливості робити спільну справу. За неї боролися не один десяток років. А що сталося, пане капітане?

— Не знаю.

Клим здогадувався. Вже подумки будував відповідь замість Навотного. Переступив з ноги на ногу, намагаючись не шуміти. Та басистий захопився, навряд чи звертаючи на сторонні звуки увагу.

— Ми, які постраждали в різний спосіб за справу російської корони, тепер нікому тут не потрібні! Нас навіть не слухають, пане Зубов! На початках ще реагували, проводили арешти небезпечних елементів. Передусім — русинів, бо багато їхніх родичів, знайомих та просто близьких людей зараз воюють проти Росії на австрійському боці. Ви ж чули про їхній легіон?

— Так. Січові стрільці^[30].

— Мазепинці знахабніли настільки, що дозволяють собі тут, у тилу, поширювати агітаційні листівки! У яких розповідають про нібито успіхи цих легіонів! Мовляв, вони здатні зупинити російську армію!

— Коли ми вже при тому, пане Навотний, скажу відверто: це правда. Початок листопада для корпусу генерала Брусилова видався не

найкращим^[31]. Але вас викликали сюди не для обговорення військових успіхів чи поразок на фронті.

— То Данилевич не прибігав скаржитись, що я розповсюджую ворожу пропаганду замість займатися гуманітарною місією? Тобто, — Навотний труснув головою, — він не розповідав казочки про те, що гуманітарна місія, до якої я входжу, — ширма, яка прикриває нашу антидержавну діяльність?

— У жодному разі. Має свої труднощі.

— А перекладає на інших! Я не винен! Ніхто з нас не винен, що Данилевич одного разу розпустив язика і змушений був тікати зі Львова! Тепер він точить на мене, особисто на мене зуб! Бо я обіцяв повернути йому помешкання, яке родина займала до війни, і не зробив цього! Не зміг! Фі-зич-но, розумієте! Наша місія підшукала Данилевичам інше житло замість того, яке нині займають вищі посадові особи військової адміністрації. Так, це не в центральній, менш престижній частині міста. Але що я міг вдіяти?

— Не обіцяти, — з вуст Зубова фраза прозвучала незвично, просто й буденно, ще й чулися повчальні інтонації.

— Я, до речі, постраждав ще більше! Мене арештували за державну зраду! Щастя моє і нещастя їхнє, що я магістр права! Мене виправдали й зняли звинувачення. Двох колег, чії аналогічні справи слухали після моєї, депортували. Як мені було далі жити з тавром, навіть будучи виправданим, коли я лише висловив свою думку щодо державного устрою Королівства Галичина!

— Ви справді радикал, пане Навотний. Називали поляків спільнотою, котра не має права на ці території.

— Хіба ви вважаєте інакше?

Вкотре за весь час Зубов відповів не відразу.

— Зараз ми з'ясуємо не мою приватну думку з того чи іншого приводу. Є політика государя, котра не повинна розходитися з засадами роботи військового генерал-губернаторства. І є ваші переконання, котрі не помінялися з довоєнних часів. Скажіть, це ж така собі міщанка Божена Микульська посприяла тому, що ви опинилися за ґратами?

Кошовому не сподобався вираз обличчя Навотного після цих слів.

— Звідки ви...

— Ви щойно самі згадали і мене, і місце моєї служби. Знаєте, милостивий государю, з огляду на ваші завзяті антипольські настрої мене зовсім не дивує, що цугундер вам влаштувала саме полячка, — не давши оговтатися, капітан виплюнув коротко й швидко: — Де ви бачили її востаннє? Коли? За яких обставин? Між вами були стосунки раніше? Якщо так — коли і які?

Навотний провів розкритою долонею по чолю.

— То все це — через Божену?

— Ви назвали її на ім'я. Машинально. Щось підказує — свого часу ви були не зовсім чужими людьми.

— Так і є, пане капітане. Тому дозвольте не відповідати, якщо розмова не офіційна. Хочете почути все, готовий дати свідчення. Не тут і не зараз.

Клим не бачив виразу обличчя Зубова. Але чудово розумів: за інших обставин і капітанове рішення було інакшим. Тепер же почув човгання ніжок по підлозі — він відсунув стілець, підводячись з-за столу.

За його прикладом випростався і Навотний.

— У такому разі, не смію затримувати. Вас викличуть досить скоро.

Басистий кивнув, повернувся й посунув до виходу.

— Пане Навотний!

Той зупинився, повернувся.

— Ви не питаєте, що сталося з Боженою Микульською, чому ми раптом заговорили про неї?

— З нею щось сталося?

Чергове коротке мовчання.

— Можете йти.

Навотний зник із поля зору Кошового. За мить Клим побачив Зубова — він простував до непомітних дверцят, збираючись пройти у сховок.

Та враз ззовні постукали.

Не дочекавшись дозволу, зайшов хтось черговий.

Його голос Кошовий не впізнав.

— Перепрошую, я не помилився кабінетом?

— Якщо ви пан Химич — ні.

— Так, я Зенон Химич. З ким маю честь? Хоча — так-так, я десь вас бачив і не раз! Ваш колега проводив із нами бесіди. Ви стояли поруч, углибині зали. Мовчали, слухали. Не лише мені здалися загадковою й дуже важливою персоною, я правий?

Химич говорив бадьоро, граючи, намагався сподобатися, бути дотепним, налаштувати співбесідника на свій бік по можливості швидко. Зубов повернувся на місце, а його місце в полі Климового зору зайняв новий відвідувач. Сів на стілець, не питаючи дозволу, так само, як зайшов, заклав ногу на ногу, вже за мить поміняв позу, схрестив руки на грудях.

— Я чомусь так і знав — буде сюрприз.

— Де ви бачите сюрприз?

— Перед собою.

— У моїй особі?

— Так точно! У мене нема жодних справ ані в поліцейському департаменті, ані з поліцією. Ніколи не було, пане Зубов. Мав клопіт із цензурою, постійний, через те наприкінці минулого року навіть закрили нашу газету. Щойно отримав запрошення сюди, так аж блиснуло: щось не те, Зеноне, ой, не те. Комбінація-конспірація. Ось, маємо.

— Ви робите не те, чого від вас вимагають.

— Від мене? — Химич тицьнув себе пальцем у груди.

— Від вашої спільноти російських прихильників. Самі ж пригадали: я був присутній на зібранні, коли перед редакторами та всіма, хто працює з друкованим словом, ставили чіткі, зрозумілі, як на мене, завдання. Описуються короткою фразою: не нашкодь.

— Хіба ми шкодимо?

— Ваші публікації останнього часу, пане Химич, при великому бажанні можна трактувати як ворожу диверсію.

— Ви серйозно? Ви справді так думаете чи прочитали доповідну записку якогось вірнопідданого наклепника?

Кошовий чув: Зенона Химича важко, майже неможливо загнати на слизьке. Зараз переконався в цьому особисто. Якщо на тих двох, що були перед ним, Зубов наступав, із цим типом коса знайшла камінь: схоже, капітан змушений навіть перейти в оборону.

— Я читаю «Голось Народа»^[32], віднедавна — особисто. Раніше на основі публікацій подібних видань для мене робили аналітичні

записки. Настрої населення треба знати, а вони формуються газетами. Тепер те, що пишете ви й вам подібні, починає серйозно хвилювати.

— Вас?

— Контррозвідку. І мене. Бо я не відділяю себе від своєї служби. Що бентежить мене — переймає її. І, сподіваюсь, навпаки.

— І що ж вас так напружує?

Кошовий почув шелест — мабуть, Зубов приготував газетний аркуш, зараз розгортав його.

— Критика режиму, якщо коротко.

— Ми, газетярі, маємо таке право. Лояльність до влади — не наш коник.

— Знаю. Зважав на це, навіть мирився, служачи в охоронному відділенні. Деякі не в міру затяті діставали від мене по шапках. Та здебільшого обмежувався виховною бесідою. І то, коли *писаки*, — Климове вухо зачепилося за це слово, яке вкотре позбавило ілюзій щодо капітанових поглядів на світ, — дозволяли собі зайвого не через сміливість, а через дурість. Не завжди вивчали суть питання, яке обсмоктували у своїх опусах. Але то в мирний час, милостивий государю! — голос піднісся, хоч Химич, як бачив Кошовий, зберігав спокій. — Тепер не просто війна! Маємо в тилу завдання більше, ніж потіснити ворога на фронті й захопити черговий населений пункт!

— Даруйте — що значить...

— Те саме! — Клим почув, як кулак Зубова грюкнув по столу. — На фронті російська армія відвойовує та здобуває території! Вони перетворюються на тили! А в тилу російська влада, в нашому випадку — військово-генерал-губернаторство, починає воювати за душі звільнених людей! Ми повинні бодай на перших порах виказувати лояльність! Міняючи порядки, закони й сталий життєвий устрій поступово! — він трохи стихив голос. — Тому ваше завдання — знайомити місцевих із тим, як облаштована велика держава Росія, і водночас писати для російських читачів про те, як добре приймають нашу владу. Ви ж розхитуєте ситуацію, критикуючи нову владу.

— Не бачу крамоли.

— Ще раз кажу: у військовий час — це крамола. Ви накручуєте без того розгублених людей проти нас. Особливо — у Львові, де найбільше труднощів перехідного періоду. Хай би ви, особисто ви, пане Химич, напали на мазепинців, тут усе зрозуміло, вони й нам

завжди перешкоджали. Але ж звідки оці публікації проти поляків, котрі ніби лиш почали лояльно ставитися до нової влади, приймати її? Ще більше обурюють закиди в бік євреїв. А вкупі все це підштовхує до небезпечного для вас висновку: свідоме розхитування ситуації, аби настроїти людей у тилу проти влади та війська. Удар у спину. Вам так не здається?

З відповіддю Химич не квапився, але поки перетравлював почуте й шукав слова, Зубов поміняв тему:

— Думаєте, вас урятує ореол мученика, борця за російську ідею в краї, який до всього постраждав за неї?

— Між іншим, я справді постраждав. Змушений був навіть переховуватися якийсь час. Вам випадало кілька діб сидіти у вогкому підвалі? Вирвані роки! Добре, що вдалося вислизнути, змінивши зовнішність.

— Влаштувала вам оті вирвані роки така собі Божена Микульська?

Згадка зовсім не здивувала Химича.

— Еге, — відповів просто. — Через власну дурість та легковажність попався. Кур'єр передавав кошти на друк брошур про переваги російської влади над австрійською. Просвітництво для мешканців довколишніх сіл, польською та русинською мовами, до речі. Я тоді мав короткий зв'язок із Боженою. Вирішив послати до кур'єра її. Як кажуть, використати втемну. За мною ж стежили... напевне. Ну, отак і попався. Хто знав, що Божену підвели до мене жандарми.

— Після того ви з нею бачилися?

— Хотів би глянути їй у вічі.

— І все?

— Що ще? Я з жінками не воюю, пане Зубов. Тим більше, хтось уже зустрівся з Боженою раніше. Заплатила панночка за свої гріхи.

Климові перехопило подих.

— Як? — спокійно перепитав капітан.

— Ой, пане Зубов, ми ж обидва знаємо — її вбито днями.

— Я знаю. Ви не повинні.

— Але я — журналіст. У мене власні джерела. Те, що публікацій не має бути, так само знаю. Хотіли про це попередити?

— І про це також. Вільні, можете, йти. Зробіть з нашої розмови корисні для себе висновки.

Судячи з того побаченого Кошовим крізь шпарину, Зенон Химич жодних висновків робити не збирався. Легко підвівся, відсалютував капітанові й пішов, демонструючи не так зухвалість, як незалежність. Двері зачинилися, Клим відразу почув:

— Виходьте вже.

Обсмикнувши пальто, Кошовий матеріалізувався в кабінеті. Зубов походжав у кутку, граючись портсигаром. Розкрив, узяв цигарку, закурив, поклав портсигар на стіл, поверх згорнутої газети, постукав по ньому пучкою.

— Пригощайтесь.

Клим ковтнув слину.

— Дякую. Ви трохи затягували допит.

— Вчитимете мене, як допитувати?

— Боже збав. Зробили висновки?

— Послухаю вас, пане Кошовий.

Вміст портсигару спокушав. Зрештою, для чого комизитись...

Ступив ближче, взяв цигарку, розім'яв між пальцями, підкурив.

— Мої — не остаточні. Лише попередні. Кожен із трьох однаково може бути вбивцею та не мати до злочину нічого. Ми з вами переконалися: троє чоловіків у різний час потерпіли через неї. Аби зрозуміти, чим Божена могла заважати їм зараз і, головне, чи мали вони з нею близькі стосунки тепер, потрібен ще не один допит і докладніше вивчення біографій. Ніхто не признався, що контактував із панною Микульською останнім часом.

— Нічого дивного, якщо враховувати — вбивця такий зв'язок приховає. З іншого боку — як вам Химич? Знає про вбивство, нахабно признається в цьому. Грає, провокує, тут спробуй доведи злу волю. Перший кандидат, вам не здалося?

Випустивши дим, Кошовий провів поглядом сизий струмінь, поки той не змішався з прохолодним повітрям.

— Химич любить виклики. Проте... Ярослав Навотний — певніший кандидат. До нього придивіться.

— Поясніть.

Так, пора.

— Здається озлобленим. Йому чогось бракує. Я пригадую, яким він був, поки не депортували після того скандального суду. Навіть тепер міг би мати більше впливу, а в результаті топчеться на маргінесах. З

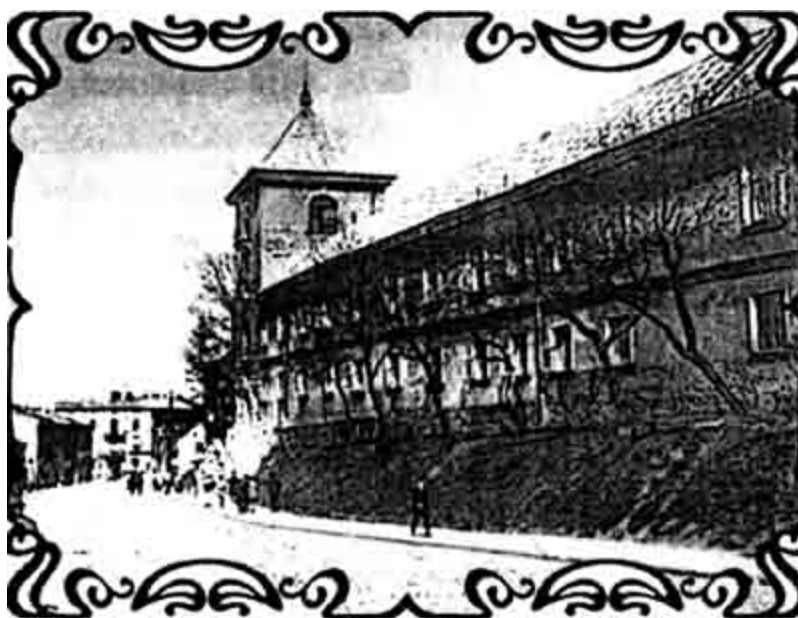
усіх трьох він — найвищий та найгрубіший. Виглядає сильнішим за інших і справді таким є.

— Зовнішність має значення?

— У нашому випадку — чинне. Саме такими прикметами пан Віхура наділив убивцю. Знайдете й доведете зв'язок, вважайте — розкрили злочин.

Розділ дев'ятий

Особисті рахунки в сутінках

Кошовий не був наївним — розумів, що далі все робитиметься без його участі.

Тож погуляв трохи містом, не знаючи, до чого себе прилаштувати. Щойно життя наповнилося бодай якимось смислом, Клим відчув себе потрібним. Навіть з певного моменту перестав мучитися докорами сумління з приводу хай вимушеної, під тиском обставин, та все ж — співпраці з тими, кого мав усі підстави вважати ворогами.

Врешті-решт, подумав він, Сілезький та компанія, так само не можуть називатися його друзями, й тісного спілкування з ними він уникав, Бог свідок. Проте час від часу обставини склалися так, що без допомоги професійних злодіїв та бандитів розв'язати проблему йому не вдавалося. А часом кримінальники рятували від неминучої смерті.

З такими думками Кошовий вештався Львовом, кружляючи без певної мети. Сам не помітив, як ноги винесли на Шевську, до зачинених дверей його колишньої контори. Дивно, що досі ніхто не

наклав око й руку на скромне приміщення — мабуть, через те, що дійсно виглядало скромно. Ще з часів, коли тут панував нині покійний пан Стефан Штефко, його нотаріальну контору знали передусім утаємнені клієнти, переважно з числа галицьких українців. Потім коло розширилося, бо Клим, ставши помічником нотаря, зайнявся рекламою та публікував оголошення в газетах. А успадкувавши практику та зробившись популярним після низки гучних, вдало проведених справ, адвокат Кошовий приміщення не поміняв. Паперам давав лад помічник, сам він приймав клієнтів у конторі чим далі, тим рідше, віддаючи перевагу зустрічам у ресторанах чи приватних помешканнях. Тож приміщення його адвокатської контори як не вирізнялося серед інших, так і зберегло особливість після входу російських військ.

Контора виявилася одним із небагатьох не пограбованих і не захоплених в окрузі приміщень. Навіть вкритий іржею від нечастого використання замок ніхто не намагався збити. Вочевидь, було ясно видно: тут пожитися нема чим, і задля переконання в тому не варто бити шибки, запнуті зсередини темними завісами.

Ключ лежав за надірваною підкладкою, впав туди випадково, тому під час обшуку його не знайшли — надто дрібна штучка. Вивудивши на ходу, Кошовий притримав замок лівою рукою, правою стиснув ключик, застромив у замкову шпарину, повернув.

Пішло на диво легко, наче замок змащували весь цей час. Хоч Клим і не думав, що ключ застрягне чи доведеться ламати двері. Свої відчуття пояснив подіями останніх тижнів: все, що було до арешту, відбувалося ніби в минулому, дуже далекому, яке вже не вернеш, а те, що зараз, після виходу на волю, нагадує чистий аркуш.

Знявши замок, підважив його.

Роззирнувся.

Сутеніло.

Швидко ступивши всередину, Кошовий тут же зачинився на клямку. Поторсав — міцно. Електрики нема, але на столі сиротіла гасова лампа. Знайшовши сірники в шухляді, куди клав їх сам, Клим запалив світло, прикрутив гнотик. Поторсав завіси, з вулиці світлі смужки зараз ніхто не повинен побачити. Зайва увага не потрібна.

Бо аж тепер Кошовий розумів, чому його принесло сюди.

У конторі нічого не помінялося. Його стіл, великий, важкий, Між шафами, забитими паперовими папками й ящиками з картотекою, — менший столик, за яким раніше скнів він, згодом — його помічник, Остап Найда, який подався в січові стрільці. До історії з Різником, у яку він, власне, й втягнув Кліма, перекресливши тим самим його подальше життя, хлопець не виявляв до мілітарних справ жодного інтересу. Та трагічне для всіх, у тому числі для його родини, завершення тієї пригоди щось поміняло всередині Остапа: подався в «Сокіл»^[33], що не заважало працювати в конторі майже безкоштовно — таку своєрідну покуту після загибелі свого нещасного родича Лукана наклав на себе. Кошовий дізнавався — його худорлявий та хворобливий помічник раптом почав робити успіхи, й не здивувався, коли Найда вирушив на фронт у складі першого легіону.

З того часу він сам не надто вчашав до контори.

Але один раз, на початку вересня, прийшов, вибравшись сюди пізно ввечері, проте з наміром повернутися до початку оголошеного росіянами комендантського часу.

Тоді Кошовий сховав у конторі, в одному йому відомому місці, свій револьвер.

Озброївся для самозахисту ще п'ять років тому, купив у Єжи Тими. Потім кілька разів випадала нагода пустити в діло. Стріляти довелося лише раз, у повітря, коли розганяв п'яний натовп, підбурений провокатором — соціалістом Даньковичем: той намагався нацькувати людей на нього, коли Клим займався справою Агнелі Радомської, задушеної у власному автомобілі. Хоч сам по собі револьвер допомагав Кошовому налякати й розговорити непокірних, отримуючи від них потрібні відомості, віднедавна тримати його вдома стало небезпечно. Військова комендатура наказала львів'янам здати зброю під загрозою смертної кари, багато хто поніс, крім, звісно, кримінальників — у цьому Клим був певен. Він же вирішив не поспішати, виніс револьвер з дому і заховав. Мудро зробив, бо під час трусу не знайшли.

Нині ж вирішив ризикнути: останні події змушували озброїтись.

Ходити отак, із револьвером у кишені, Кошовий не збирався. Але мати вдома зараз не завадить.

У разі чого викине у вікно. Чи, вибравши нагоду, поверне назад.

Перевіривши зброю, Клим поклав її в кишеню, швидко передумав, засунув ззаду, за пасок штанів. Поспішати далі не мав куди, тож по

старій пам'яті вмовився за столом, вперся в краї руками, уявивши себе знову відомим впливовим адвокатом. Навіть зсунув брови й надув щоки, посидів так кілька хвилин, посміхнувся сам до себе — от же ж, не лишається нічого, як справді гратися.

Машинально висунув шухляду.

Отак!

Кошовий не повірив очам, уздрівши всередині коробку з-під сигар.

Це ж треба! Сам же поклав — і з голови геть!

Витягнувши її й відчуваючи зовсім недоречне тремтіння в руках, Клим відкинув кришку. Лише три сигари сиротливо перекотилися денцем, та йому після поганого тютюну й це — манна небесна, Божа благодать.

Зануривши дві в кишеню пальта, третю розкурив, завмерши так при світлі гасової лампи, викинувши зайве з голови й повністю віддавшись давно забутим відчуттям: мир та спокій, своя контора, улюблена сигара. Не збирався докурювати все, відтак захопився, не міг зупинити задоволення. Поки сидів, сутінки проковтнули Львів, і хоч-не-хоч доводилося йти до себе — ходити по темному небезпечно, хоч і револьвер за паском.

Зачинивши контору й знову прилаштувавши ключ за підкладку, Клим підняв комір пальта й рушив у бік дому.

Кілька разів на перетині вулиць повз нього проїхали військові автомобілі. Переходячи Личаківську, пропустив трамвай, темний та напівпорожній. Міський транспорт усе одно ходив, нова влада намагалася зберегти бодай частину звичного життєвого устрою міста.

Перетнув колію, застрибнув на хідник.

— Кошовий!

Гукнули з найближчої темної брами.

Басом.

— Вас так швидко відпустили?

— Добре, що не ховаєтеся.

— Від кого ховатися? Від вас?

— Узагалі. На вашому місці я б давно скористався нагодою й накивав п'ятами.

— Ви це вже робили на своєму місці, Навотний.

Чоловіки відразу, не змовляючись, відмовились *панькатися*. Раніше, зустрічаючись у судах, обидва зберігали пристойність. Адже Ярослав Навотний як адвокат тривалий час захищав затятих москвофілів, називаючи нападки на них боротьбою з переконаннями. Климентій Кошовий до історії з Різником лише стежив за такими процесами, котрі від середини минулого року наблизилися до свого піку. Потім, активно вклинившись у політичне та громадське життя, почав усі ці процеси готувати, ще й виступаючи не як юрист, а свідком обвинувачення.

Ось головна причина, яка спонукала Навотного нацькувати на опонента російську поліцію.

Чоловіки стояли один проти одного на порожній темній листопадовій вулиці. Зараз Клим вкотре пересвідчився — Навотний високий, вищий на голову за нього. Крім того — розлючений, чого не приховують густі сутінки. Ладен ударити згори кулаком. Не так, як Божену, — ту, як переконався Кошовий, стежачи зранку за іншими кандидатами в убивці, справді міг збити вертикальним ударом будь-хто з них, бо кожен зависокий для мініатюрної панни. Й попри це йому дуже кортіло не помилитися в припущенні.

Помилився.

Навотний стовбичить перед ним у загрозливій позі, вільний, не ушкоджений.

— Може, відійдемо й поговоримо?

— До себе я вас не запрошую.

— Я й сам до вас не піду. Ось брама, там — двір. Будемо сам на сам, якщо не зважати на щурів та протяги.

— Образно жартуєте.

— Стараюся. Зайдемо — чи боїтеся?

Кошовий розправив плечі, ворухнувши при цьому тулубом, аби відчути револьвер, притиснутий паском до спини. Але якщо пальто не розстебнути, в критичний момент вихопити не встигне. Доведеться маневрувати.

Чи — не доведеться.

— Вас я не боюся. Побоююся вашої затятості й некерованості.

— Не розумію.

— Слухайте, Навотний, вас мусили затримати і напевне затримали в поліції. Зараз хоч темно, проте лише по четвертій.

— Що з того?

— Думаю, вас випустили з контррозвідки чи з поліції, хто вами займався — не знаю, не так уже й давно. Швидко питання, які вам ставили, не прояснюються й не знімаються. Перше, що ви зробили, — помчали ловити мене.

— Не перебільшуйте значення власної персони в моїх очах.

— Чому ж ви тоді тут? Сказати, як було? Ви запитали у двірника, вірного русофіла, чи вдома я. Той відповів — ні, тож ви лишилися тут. Не знали, коли я повернуся. Проте готувалися чекати довго й дочекатися нарешті. Хіба це не зятятість, га, *пане* Навотний?

— Не менша, ніж та, з якою ви звинуватили мене в убивстві Божени, *пане* Кошовий. Зводили особисті рахунки. Мстилися за те, що я доклав руку до вашого недавнього арешту. Бо я далі вважаю: вам і вам подібним місце в тюрмі. Нагадав про це капітанові Зубову, коли прощалися.

— І що він?

— Нічого. Пропустив повз вуха.

— Вас це додатково вразило й зачепило. Тому ви тут. Отже, викрутилися.

— Вам не вдалося. Влучили пальцем у небо. Зубов переконався в цьому, інакше ми б із вами тут не стояли. То зайдемо у двір, аби не маячити двома стовпами?

Револьвер за паском ніби поважчав.

— Йдіть перший.

Знизавши кременезними плечима, Навотний пройшов у браму й зник з виду.

Ступивши за ним, Клим на коротку мить подумав: нападе, налетить, зіб'є з ніг. Уже почав розстібати нижні гудзики свого пальта. Але басистий спокійно стояв біля мурованої стіни. Тут справді гуляли протяги, й Кошовий знову поправив комір пальта, натягнувши глибше шапку, — останнім часом став вразливішим до негоди, ніж раніше.

— Про що ви хочете говорити?

— Про нас із вами, Кошовий.

— Нас нічого не пов'язує.

— Відсьогодні — дещо є. Божена.

— Не знав її за життя.

— Мене здивувало спершу, звідки вам відомо про її смерть. Потім згадав усе про вас і зітхнув. Хай там що, хай там як, нехай світ стає дибки, ви все одно встромлятимете носа в чужі справи. Особливо коли йдеться про вбивство.

— Не з доброї волі. Але перед вами, Навотний, найменше хочеться виправдовуватись, пояснювати *вам* щось. Та коли ми при тому: ви мені розкажете.

— Нічого не збираюся розказувати.

— Для чого тоді прийшли, чекали, мерзли? Повертаємося до ідеї вбити мене чи бодай дати прочухана?

Навотний зробив крок до Кошового.

Клим ступив назад — героєм тут не побудеш.

— Я хочу почути, чому ви повісили вбивство Божени саме на мене. На що розраховували? З таким успіхом могли, виконуючи невідому мені місію, назвати вбивцею когось іншого. Хто вам так само не до душі. Чи, скажімо, звинуватити мене заразом у вбивстві вашої нареченої.

Сіпнулося віко.

Нігті вп'ялися в долоні.

Вдих — видих.

— Мені здавалося, маю угоду з Зубовим: про залучення до цієї справи мене майже ніхто не знає. Тим більше — підозрювані. Ви прийшли сюди, Навотний, бо дізналися про мою участь. Крім самого капітана, ніхто інший повідомити вам не міг. Для чого він так учинив?

Клим не міг роздивитися обличчя свого візаві в темряві. Але чув, як той голосно сопів.

— Я не відповідаю за дії контррозвідки, — промовив нарешті. — Взагалі не питав пана Зубова ні про що. Бо людина його статусу не повинна мені нічого пояснювати. Важливо, що він повірив не вашому наклепу, а фактам на мою користь.

— Робити мені більше нічого — клепати на вас. Висловив припущення. Так само зроблене на основі певних фактів.

— Ви мастак до різних висновків, пане Кошовий. Давно зрозумів це. Перед вами я теж не мушу виправдовуватися. Як і не збираюся обговорювати щось із вами. Але виняток зроблю, аби закрити вам рота.

Клим сильніше стис кулаки.

Давно не боксував, узагалі запустив свої зайняття гімнастикою. Та при нагоді легко міг згадати навички ближнього бою. Лиш не тепер. Не в тому річ, що противник міцніший й задавить грубою силою, хіба доведеться пускати в хід зброю. Сутичка з ним потягне за собою негативні наслідки лише для Кліма. Адже це не буде двобій, Навотний вірно служить російській владі, на його бік стане в будь-який момент перший-ліпший військовий патруль, Кошового знову заарештують, та й Зубов навряд чи визволятиме вдруге.

Замість того мовив:

— Ви називаєте жертву на ім'я. Тон при цьому міняється. Так говорять про близьку людину, жінку. Чи бодай не чужу.

— Ми були близькими, — легко підтвердив Навотний. — Життя довкола змінилося раз і назавжди. Вчора вона була моїм ворогом. Сьогодні сама прийшла, призналася в очевидному — була поліцейським агентом. Тепер не біля справ, жити якось треба. А я опікуюся гуманітарною місією. Божена просила знайти спосіб допомогти і їй.

— Пропонувала себе? — вирвалося в Кліма.

— Свої послуги. Не те, що ви подумали зараз. Не *тіло*.

— Давно це було?

— А вам яке діло?

— Панна Божена тривалий час була коханкою російського офіцера. Теж, думаю, не від хорошого життя. Він напевне допомагав їй, підтримував, утримував. Чого їй було треба він вас, коли вже мала покровителя?

Тепер Навотний відповів не відразу.

— Про таке не йшлося, — сказав нарешті. — Коли вона прийшла, я навіть не подумав про коханця. Хоч знав, що Божена його мала. Але... Так, один раз вона дозволила лишитися в себе на ніч, — він знову засопів. — Не знаю причини.

— Ох, ці жінки, так?

— І не кажіть. Я пояснив тоді: хай думає, що хоче, лиш гуманітарна місія, якою я опікуюсь, займається передусім потребами спільноти, котра постраждала від переслідувань австрійської влади за свої погляди. Звісно, пообіцяв чимось посприяти. Божена ж хотіла щось подібне почути. Проте за якийсь час вона зустріла мене в місті, попросила прийти ввечері. Сказала — буде сама, має повідомити мені

щось важливе. В обмін на допомогу, якої дуже домогалася. Заінтригувала, чесно кажучи.

Кошовий ледь подався вперед, на цей час забувши, що перед ним — той, чиїми зусиллями він сів за ґрати.

— Ви були на площі Ринок тим вечором, коли її вбили?

— Ні. Пояснив це панові Зубову. Й довів. Довелося поводитися не шляхетно, адже йшлося про честь і репутацію жінки. Не Божени. Я справді збирався, та в останній момент вирішив: вона грається з відчаю, шукає виходу зі скрутного становища. Коли це важливо — почекає до завтра. І провів ту ніч із іншою особою. Вам, звичайно, її не назву. Та капітанові вона моє алібі підтвердила. Не треба нагадувати вам, юристові, що таке алібі?

Кошовий мовчки гойднув головою.

— Нагадати ще раз, що краще вам більше ніде й за жодних обставин не згадувати моє ім'я всує?

Тепер Клим кивнув.

— Побалакали, значить.

Проходячи повз, Навотний не стримався — легенько тицьнув Кошового кулаком у плече.

Дочекавшись, поки його кроки стихнуть, Клим розтиснув кулаки.

Розстебнув пальто до кінця, ковзнув рукою назад, поправив револьвер, що сповз трохи нижче.

Дивно — заспокоїло.

Постоявши так ще трохи, подався й собі додому.

Йти недалеко, і вже почав міркувати, чи викличе знову до себе Зубов і що робити далі. Нових підказок не було. Навотний відпав, як би Кошовий тим щиро не журився. Якщо брати зріст убивці як чільну особливу прикмету, кожен із тих двох, Химич чи Данилевич, цілком могли кандидувати, бо — тут слід повторитися, — невисоку Божену вдарити зверху міг не такий здоровань, а просто високий чоловік. Сила удару може не залежати від статури вбивці. Варто повернутися до припущення, що її могла додати лють.

Особистий мотив.

Божена могла не загрозувати, а образити.

Чоловіка.

Чи — жінку.

Наприклад...

Пане Кошовий!

Клим здригнувся, відірваний від роздумів раптовим вигуком.

Він саме зайшов у парадне і побачив Зінгера, котрий визирав із прочинених дверей свого помешкання.

— Вечір добрий, — Кошовий торкнувся краю капелюха.

— Говоріть тихіше.

— Щось сталося? — Клим стишив голос.

— Мабуть. Ще не знаю, бо не звик читати чужих листів.

— Листів?

— Посильний приніс ось це.

Ступивши через поріг, Зінгер простягнув білий цупкий конверт — фірмовий, із вензелем «Жоржа».

Миттю майнуло: тепер таких не друкують, отже, зі старих запасів.

Згадав, у кого вони можуть бути.

Прочитав прізвище адресата, впізнавши почерк. Підвів погляд на Зінгера.

— Хто це — пан Правниківський?

— Я відразу вирішив, що то для вас. Ви знаєте всіх пожилців, тут таких нема. Навіть тепер, серед деяких нових.

— Але посильний приніс сюди.

— Пане Кошовий, крім вас, у мене в будинку не квартирує жоден правник. Тому я зрозумів: справа таємна.

Клим хотів витягти послання тут же, негайно. Зиркнув на Зінгера, стримався, подякував, швидко піднявся до себе. Зачинившись ізсередини, підпер спиною двері, відчувши, як вдавився в поперек револьвер, розірвав конверт збоку.

Складена вдвоє чвертка паперу.

Той самий почерк.

«Допоможіть. Чекаю в себе. Поясню при зустрічі».

Без підпису.

Не потрібен тут підпис.

Розділ десятий

«Це револьвер, пане Цезарю!»

Часу на роздуми не було.

Тобто завжди, навіть у найважчі моменти, обміркувати ситуацію може й треба. Та Кошовий не дав собі на це часу. Не мав відповіді чи бодай припущення, що з Магдою, в яку халепу вскочила і яка саме допомога потрібна. Але не так зміст послання, як спосіб доставки говорили самі за себе.

Магда Богданович у небезпеці.

Переклавши зброю з-за паска в кишеню пальта, вже не зважаючи на ризик зустрітися з патрулем, який зупинить і обшукає, Клим вийшов, старанно зачинив двері, побіг униз, стрибаючи через кілька сходинок. Назовні пірнув у найближчу браму, занурився в загуслі й вогкі листопадові сутінки, далі рушив дворами. Відтоді, як львівські кримінальники вперше провели його неznаними для сторонніх маршрутами, Кошовий сам опанував не лише ці, а й інші львівські переходи. Був період, коли він навмисне присвячував день прогулянці

такими ось звивистими двориками, аби хоч трохи вивчити їх та освоїтися. Така наука, як і будь-яка, рано чи пізно ставала в пригоді.

Нехай один раз — але той раз міг стати вирішальним, врятувати чуже чи твоє життя.

Кружляючи міськими закапелками, Клим точно знав: якщо Зубов приставив наглядачів, вони вже збиті з дороги та з пантелику. Не всякий львів'янин розбереться тут навіть серед білого дня, не кажучи про темний час доби. Навряд чи капітан довіриться агентурі з місцевих у делікатній справі, бо розслідування вбивства коханки штабного офіцера, до всього, ще й певного мірою — приватна ініціатива Зубова.

Тож, не відкидаючи наявності «хвоста», Кошовий категорично не припускав, що за ним ходитимуть колаборанти з тутешніх. Гості міста, тим більше — росіяни, котрих перевезли до Львова чи з Києва, чи з Харкова, чи з Петербурга або взагалі з глибоких провінцій імперії, так-сяк ладні дати собі раду на вулицях удень. Але напевне розгубляться вночі, забігши в перший-ліпший прохідний двір.

Покружлявши, виринув, нарешті, на темній Личаківській, тільки далі, вище від свого будинку. Шукати візника не збирався, якби й хотів — не мав, чим платити. Час рухався невблаганно, кожна затримка відтягувала порятунок Магди. Проте форсувати події, не дбаючи при цьому про обережність, означало вляпатися самому, що зробить його місію неможливою.

Тому Кошовий пішов пішки.

О цій порі людей на вулицях давно не було. Хіба проходив випадковий перехожий, якого затримала служба. Ймовірно зустріти російських військових, батярів, злодіїв, у певних місцях — повій, котрих перші воєнні місяці породили більше. Та загалом Клим, рухаючись у знайомому напрямку, до Верхнього Личакова, нікого небезпечного й небажаного для себе не вдрів. Щойно майоріла постать, стискав у кишені руків'я револьвера. Але, вочевидь, випадкові перехожі так само не горіли бажанням перетинатися в такій порі з незнайомцем, тож переходили на інший бік вулиці.

Хотілося бігти, проте Кошовий розумів: приверне увагу. Йшов швидко, не вирівняв дихання вчасно, тому засапався й кілька разів зупинявся, аби перевести дух. І все одно дістався до ресторанчика «Під вошею» трохи більше, ніж за годину.

Ця частина Верхнього Личакова навіть тепер лишалася безроздільним батярським володінням. Клим чув від Шацького плітку, ніби кримінальники неофіційно домовилися з новою владою про своєрідний паритет: ніхто нікому не заважає, поки не йдеться про якісь глобальніші, ніж робота чорного ринку, справи. Наприклад, крадіжка з військового складу, пограбування товарного вагону на залізниці, торгівля зброєю тощо. Втім, заборонити обіг зброї під час війни не міг би й сам Господь Бог.

Кошовий не знав, правду казав Шацький чи за звичкою приборхав. Натомість «Під вошею» кипіло звичне життя, так, мов нічого в місті й державі не помінялося. Ба більше: колись не надто значущий заклад протягом короткого часу перетворився на одну з неофіційних штаб-квартир львівських злодіїв.

Єдине місце, куди Клим міг прийти по допомогу й мав реальну можливість її тут знайти.

Прочинивши двері й зайшовши, він вдихнув знайомий запах пива й тушкованої кислої капусти. Шкварками «Під вошею» зараз не пахло, зате очі різав дим дешевого міцного тютюну. Навернулися сльози. Витерши вологу, Кошовий ступив уперед, аби роздивитися й, можливо, вгледіти того, кого шукав.

Ресторанчик усередині виглядав не надто маленьким, як здавалося, коли відвідувач зазірав сюди вперше й бачив непоказну будівлю. Столики стояли на перший погляд хаотично, та насправді — системно, розташувались по обидва боки зали й утворюючи прохід до шинквасу. Раніше, в мирний час, ця пора для закладу була не благодатною. Відвідувачі стягувалися сюди глибоко по дев'ятій вечора й з потреби могли сидіти до ранку. Дехто міг навіть ночувати, заплативши за одну з чотирьох крихітних, більше схожих на комірчини кімнат за кухню. Єдине, чого не дозволяв власник, — засинати за або під столами. Якщо підгулялий клієнт не слухав прохань і не забирався геть, попередньо розрахувавшись, ще й починав при цьому кричати, протестувати й буянити, його викидали геть, часто-густо заборонивши приходити знову на якійсь час чи назавжди. А так, до дев'ятої «Під вошею» завжди сиділо двоє-троє людей, здебільшого випадкових.

Тепер тут були зайняті майже всі столики. Чоловічі спини закривали шинквас і кельнера за ним. Приміщення наповнював гул, і фантазія дозволяла уявити себе у великому вулику, де бджоли вміють

говорити, а прибулець розуміє суть їхніх розмов. Видивляючись перед собою, Клим пройшов ще трохи вглиб, витягнувши шию.

Не побачив потрібну особу.

Увагу звернули на нього — стало тихіше. «Під вошею» не любили чужих. Особливо зараз, коли кругом повно підозрілих та непевних людей. Кошовий не тішив себе надією, що раптом зустрине когось, хто до війни бачив його тут у потрібних компаніях. Вештатися від столика до столика й видивлятися чи питати всіх про те, що цікавить, Клим не збирався. Відчуваючи на собі пильні, пронизливі, недобрі погляди, він вийняв правицю з кишені, тримаючи руки вздовж тіла й демонструючи мироловність.

— Пане! Га, паночку!

Гукали явно його.

Кошовий обернувся на хрипкуватий жіночий голос.

Побачив високу, худу, на вигляд немолоду повію, котра намалювалася так яскраво, із кричущою вульгарністю, що вирізнялася навіть у густому смердючому сизому димі. Ще одне клацнуло в голові: до війни «Під вошею» збиралися проститутки, але не в такій кількості, як побачив Клим зараз. Торговки тілом згуртувалися відразу за кількома столиками в дальньому кутку, й, судячи з того, як часто одні чоловіки підходили до жіночого гурту, а інші — відходили в компанії, обгородки проходили просто тут. А помешкання за кухнею вже цілком могли правити за бордельні кімнати.

— Так, — сказав він, повернувшись.

— Сервус, паночку, — повія наблизилася ще, й Кошовий відчув сивушний дух. — Ти, бачу, чемний та файний. Мо', зафундуєш^[34] пані яку чвертку горівки, бо маю таку бідосю, що но.

Говорила вона голосно, привертаючи до себе загальну увагу, змушуючи відволіктися й повернутися навіть тих, хто вирішував власні справи й ні на що та ні на кого не зважав. Тутешні звичаї Клим знав досить добре, тож нічого хорошого від розмови не чекав. Подумав засунути правицю назад до кишені, вчасно зупинився: подібний жест спровокує швидше, ніж хрипата шльондра.

— Перепрошую, пані. Але я грошей не маю, — мовив спокійно і теж так, аби присутні чули. — Нині бідося страшна не лише у вас..

— Не маєш? — перепитала жінка, затим ляснула в долоні: — Ти не маєш грошей! Я таке вже раз почула від пана! Іч, який цваняк! Юж^[35], соколе! Більше такого не буде!

— Чого не буде? Я вас не розумію.

— О! Гляньте на нього! Не розуміє! А коли — так добре розумів! Скористався, спарувався — і нема його! Так нагло! Не заплатив тоді, бо грошей не мав! Як почала волати про гвалт, ти мені ще око підбив! О, маєш! Гляньте сюди! То він зробив, він!

Тицяючи Климові в груди пальцем лівої руки, жінка плюнула на праву долоню, розмазала пудру під оком. Там справді з'явився синець — невеличкий, але огидний, брудно-жовтий, із червоними прожилками. Між тим ліва долоня перетворилася на кулак, повія тицьнула ним Кошового в груди.

— Поверни мої гроші, вилупку! Мої гроші!

Загрозливий рух відчувся водночас із двох сторін.

Крок ліворуч, де простору більше.

У русі Клима зупинив грубий поштовх у плече. Взяли, стиснули. Розгледіти до пуття першого противника Кошовий не встиг, лиш помітив — високий, міцний, подібний статурою до Навотного. Ще подумав: от же ж щастить сьогодні на таких... Але шарпонули з іншого боку, і він побачив перед собою бліде, мов знекровлене, обличчя.

Тонкі губи. Очі — щілини. Брів нема.

Зголені, над лівою тонкий поріз, свіжий.

— Не годиться, пане. Жінок у нас не б'ють, — просичав Безбровий.

— У вас — це де?

— Тут. У порядному товаристві. Доведеться платити, пане.

— Я вперше в житті бачу цю... пані.

— А я ніколи раніше не бачив тебе. Тут. І взагалі. Що за один? Поговоримо?

— Так. Я прийшов сюди на розмову. Не з тобою, — Клим повернувся до його товариша, — і не з тобою. І тим більше не з цією кобітою.

— Нехай. Тільки з тобою спершу побалакаю я. Вирішимо, що робити далі.

Кошовий спробував звільнитися.

Високий стис його плече сильніше, ніби вдавлюючи в підлогу.

— Гайда.

— Ніхто нікуди не піде.

Це почулося за спинами нападників, і за мить поруч виріс пузань із зализаним пробормом, у несвіжому, проте праному, чистому білому фартуху. Безбровий лишився на місці, високий відступив, закривши собою повію, котра вже втратила войовничий запал і перетворилася з учасниці процесу на глядача.

— Радий за вас, пане Цезарю, — мовив Клим.

— Прошу?

— Війна вас не бере. Далі лишаєтесь у своєму тілі. Навіть, здається, ще більше роздобріли.

Кельнер Цезар машинально провів собі по черевцю.

— Нівроку, — погодився він, зиркнув на Безбрового. — Вашу колежанку скривдив інший пан.

Той кивнув.

— Тепер бачу. Треба казати, що до пана Цезаря.

— То вже його справа — пізнавати мене всякий раз чи ні. А я міг просто зайти, пива випити.

— Сюди просто не заходять.

— Ти давно такий спритний? — поцікавився кельнер. — Дякуй Богові, що тебе самого звідси не нагнали, Франто. Не засидівся?

— За перепрошенням, — Безбровий приклав два пальці до скроні, відсалютував. — Честь. Ми вже колеги, пане.

Трійця розійшлася в різні боки, загальний інтерес до Кошового зник. Хіба повія, вертаючись до свого гурту, виклично гойднула кілька разів стегнами й задом у його бік. Не так зваблюючи, як граючись, посилаючи невдалій жертві своєрідний привіт.

— Вам треба обережніше, пане Кошовий, — буркнув Цезар. — Тут завелася така публіка... Не на всякого байстрюка маю вплив.

— Зараз усім нам слід берегтися, — сказав Клим, відразу перейшовши до справи, бо час невпинно втрачався. — Прийшов, бо мені терміново потрібен пан Тима.

Цезар знизав плечима, повернувся й подався до шинквасу. Клим рушив за ним, посунув худорлявого вусаня вбік, аби звільнити собі місце. Той щось буркнув, проте відсторонився ще трохи далі вже сам. Упершись ліктями в не дуже чисту дерев'яну поверхню бару, Кошовий повторив:

— Ви почули питання. То як?

Замість відповіді Цезар узяв порожній пивний кухоль і заходився його старанно витирати серветкою такої самої свіжості, як його фартух.

— Не грайте вар'ята, пане Цезарю. Ви ж знаєте, де його шукати.

— Та ч'о шукати. Пан Тима не ховається.

— Скажіть, де він тепер, і я піду по нього сам.

— А ви йому хто?

Кельнер узяв кухоль за ручку вертикально, глянув на Кліма крізь товсте скло, поставив його перед собою на стійку, вперся в її край руками зі свого боку.

— Хто ви йому, пане Кошовий? Які у вас справи до пана Тими?

— Поговорю про справи з ним.

— Ходіть.

Цезар кивнув, закликаючи Кліма йти за собою.

Вони зайшли в найближчу з кімнат біля кухні. Переступивши поріг, Кошовий зрозумів: вона серед чотирьох єдина вільна. Праворуч, із-за тонкої стіни, чулося жіноче хихотіння й чоловіче сопіння, цей звук межував із гарчанням.

Причинивши двері, Цезар приклав пальця до вуст. Спершу засвітив гасову лампу. Клім побачив біля стіни ліжко, накрите грубим покривалом, під темним, забраним завісами вікном — круглий стіл на вигнутих ніжках і віденський стілець. На столі замість прикраси стояла порожня карафка, кругла чарка, окремо — чорнильне приладдя, поруч кілька аркушів сірого паперу.

Ще тут було дзеркало.

На тій стіні, з-за якої линули звуки любовних ігрищ.

Ліжко підпирало протилежну.

Цезар передав лампу Клімові, підморгнув. Взявся за край дзеркала, відхилив його. Тицьнув пальцем туди, де, присвітивши й придивившись, можна розгледіти акуратну круглу дірочку.

— З того боку так само є люстро, — пояснив тихо. — Видно крізь нього. Якщо не знати — нічого не побачиш. Тут так само влаштовано, — кельнер опустив дзеркало на місце. — Але звідси сюди без потреби не заглянуть. Хочете забавити себе?

— Іншим разом, — Кошовий уже ледь тримався. — Для чого ви показуєте мені оце, пане Цезарю? Для чого завели сюди?

— Мо', вам робити нема чого. Інші, хто приходять, платять гроші за піддивляння. З вас нічого не візьму.

— Далі клеїте дурня, пане Цезарю?

— А ви? — парирував кельнер. — Бо лиш дурень, повний вар'ят вважає, що може отак прийти сюди й при всіх, запросто запитати про пана Тиму. Чудово знаєте: так не вільно робити до війни. Нині — тим більше.

— Ситуація критична. Тому довелося порушити тутешні правила.

— Граємо за правилами, пане Кошовий. Так, мудро сказали, — легко підхопив Цезар. — Я почув прохання. Напевне маєте клопіт, і пан Тима по старій пам'яті неодмінно зарадить вам, чим зможе й коли зможе. Де ви живете, йому відомо. Йдіть додому, наберіться терпцю, чекайте. Йому перекажуть. Вас знайде або він сам, або його людина.

Клим хитнув головою, прилаштував лампу на стіл, поруч із карафкою.

Сіпнулося віко.

— Аби все було так просто або — як завжди, я б не заперечував. Зараз в мене нема ані часу, який я, до речі, дурно витрачаю, ані іншого виходу. Людині загрожує небезпека. Сам я не впораюсь. Тому потрібна допомога пана Тими.

— Гарзд. Слухаю вас. Розкажіть усе, в деталях. І я перекажу, кому слід. Люди самі вирішать, що з вами робити.

— Розкажу, звісно. Тільки панові Тимі.

— У такому разі нічим не допоможу. Перепрошую ясного пана.

Розвівши руками, Цезар рушив до дверей.

— Стійте.

— Так? — він розвернувся.

— Я не скажу вам нічого. Але дещо покажу. Підійдіть, будь ласка, ближче.

Кельнер ступив.

Мить — Кошовий уже тягнув з кишені зброю.

Одночасно вільною рукою згріб череваня за барки. Той був грубший, вочевидь дужчий, та злість і азарт додали Климові сили.

Штовхнув.

Зміг спритно підбити ногу кельнера, позбавляючи рівноваги.

Завалив спиною на ліжку.

Дуло вперлося в перенісся.

— Так видно? Добре видно? Це — револьвер, пане Цезарю. Я розумію наслідки. І все одно стрельну. Не в голову, кудись сюди.

Правиця перенесла дуло до коліна.

— Ви за це...

— Тихо, — просичав Клим. — Відповім, але не перед вами. Хотите кари для мене? Я почекаю ось тут, у кімнаті. Нікуди не піду. Або хай мене звідси ведуть, везуть, волочуть до Єжи Тими. Поки нема Сілезького, за старшого він. І йому вирішувати, що зі мною робити. Ну? Як?

— Пустіть, — вичавив Цезар.

— Добре почули?

— Та *пусти*, кажу!

Кошовий випростався, забрав револьвер, але не ховав. Відсунувся до стіни, виставив зброю перед собою.

— Чекатиму.

— Пся крев, — кельнер потер місце, куди тицьнуло дуло. — Затятий і впертий. Казали про тебе — не вірив, що аж отак.

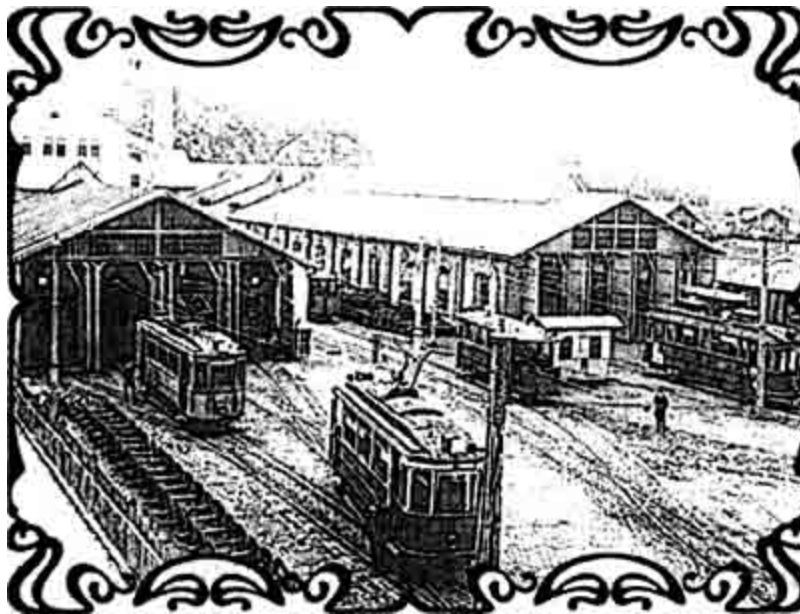
— Єжи Тима.

— От заціпило, — Цезар обсмикнув фартух. — *Будьте* тут. Під шинквасом у себе я пана Тиму не тримаю. Послати за ним, знайти, доправити сюди. Бачте, яка справа. Годину забере, як не більше. Ви ж квапитеся, пане Кошовий.

— Посиджу, скільки треба. Але ви також поспішіть, пане Цезарю.

Розділ одинадцятий

Гиря Краківський

Аби легше чекалося, Кошовому прислали з залу одне пиво.

Примостившись на стільці, він цмулив напій, навмисне розтягуючи, бо більше зайняти себе не мав чим. Навіть хтивня за стіною стихла. Втомилася пара чи взагалі забралася геть — хтозна. Їхнє місце ніхто не зайняв, тож Клим сидів у тиші, намагаючись зібрати до купи рій думок. Не виходило: вони ніби враз стали матеріальними, чіплялися одна за одну в замкненому просторі, заважали, накручували. Хоч він і без того був до краю стривожений.

Спорожнивши кухоль, Клим трохи погрався ним знічев'я, поставив його поруч із карафкою, тоді взяв, підняв, грюкнув об поверхню стола. Розтрощити не хотів, просто не знав, як інакше стравити пару. Майнуло: револьвер у кишені нічого не означає, часом озброєна людина може відчувати й відчуває себе безсилою, ні на що не здатного. Витяг зброю, поклав на стіл, покрутив, ніби грав сам із собою в «російську рулетку».

Рипнули двері.

Кошовий рвучко підхопився, чекаючи побачити нарешті Тиму. Але в проїмі завмер молодий кельнер, перелякано втупившись у револьвер, який Клим машинально стиснув і тримав перед собою. Сплюнувши, він демонстративно заховав зброю в кишеню, лиш тепер розгледівши в руці молодика другий кухоль.

— Пан Цезар велів.

Знизавши плечима, Клим ступив убік, дозволяючи йому поставити пиво на стіл і забрати порожній посуд. Коли двері знову зачинилися, сів із кухлем уже на ліжку, зробив великий ковток, втягнув голову в плечі. Далі пив, заплющивши очі й впершись спиною об стіну.

Третій кухоль принесли, коли Кошовий ще не допив другий. Цього разу молодик, косуючи на нього й шукаючи очима зброю, пройшов повз мовчки, примостив пиво на столі й завмер. Клим зібрався спорожнити посуд, ураз передумав, жестом звелів кельнеру йти геть, і той слухняно забрався. Впоравши потому другий кухоль, Кошовий замахнувся ним, збираючись розгатити об стіну. Передумав, поставив на стіл, походив по кімнатці, взявся за новий.

Його допивав лежачи, ставлячи на підлогу й дивлячись при цьому в стелю. Думки заплутались остаточно й, здалося, раптом зникли, всі й відразу. Це теж влаштовувало, невизначеність утомила.

Двері знову рипнули, коли Кошовий упорався з третьою порцією й не був певен, що хоче ще. Голова трохи шуміла, бо наковтався на голодний шлунок. До цього додалася лють, яку вже набридло стримувати, треба дати вихід. Клим дав — скочив на рівні, з місця жбурнув кухоль, цілячи й влучаючи в одвірок.

— Геть уже з вашим пивом!

Бризнули в різні боки скляні друзки.

— Пощо посуд бити, пане Кошовий?

Знайомий, хоч давненько не чутий голос із легенькою прикметною шепелявинкою.

— Де вас чорти носять, пане Тимо!

Єжи Тима, високий, чорнявий, помітно схудлий, але не змарнілий чоловік з довгими чіпкими руками, копнув найбільшу скалку тупим носом черевика.

— Не звітую вам про свої справи. Й ніколи не звітував.

— Але я за вами шукав!

— Що з того, — Тима причинив двері, зняв капелюха, узяв стілець за вигнуту спинку, сідати не поспішав. — За мною нині багато хто шукає. Почну називати імена, ви не повірите, які поважні ще недавно добродії сьогодні потребують моїх послуг. Раніше більша частина з них не знала про моє існування. Або знала й дуже хотіла прочитати в розділах кримінальної хроніки про мій арешт та засудження. Бажано — надовго, аби я постарів у буцегарні. Тепер, бач, мусять мало не фехтувати^[36]. Тож поясніть, заради чого, крім старої доброї пам'яті, маю таскатися^[37] до вас сюди через увесь Львів.

— Магда.

— Прошу?

— Пані Богданович. Вона в біді й просить втрутитися.

— Кого?

— Мене.

— До чого тут я?

— Бо без вас не впораюся. І часу давно нема, пане Тимо. Давайте діяти, я все продумав.

Тима замислено потер перенісся, осідлав стільця, вмоствився навпроти Клима.

— Коли вже часу давно нема, то й втрачати нічого. Знаєте, в нас так не робиться. Поясніть, що сталося й чому я повинен вам помагати.

— Ви самі сказали: по старій пам'яті.

— Самі час тягнете, пане Кошовий. Ані я, ані хтось інший тут вам нічого не винен.

— Пан Густав пішов би мені назустріч.

— Де він тепер? — Тима картинно покрутив головою. — Тут нема. А я прийшов. Оскільки я зараз за пана Сілезького, то й вирішу, що з вами робити.

Віко сіпнулося.

Відразу — знову, сильніше, відчутно.

— Ось, читайте.

Тима пробіг очима записку від Магди. Потім — ще раз, хоч там було лише кілька слів.

— Ну?

Примруживши очі, Кошовий зосередився. Здивувався, як швидко й на свої місця розклалися враз думки по поличках.

— Магда в небезпеці, та поки, на щастя, не смертельній. Зараз вона в «Жоржі», у своїх апартаментах. З нею чужі люди, від яких є реальна загроза. Припускаю: це росіяни. Ще точніше — поліцейські або військові. Схиляюся до військових, ймовірно — контррозвідка.

Брови Тими стрибнули вгору.

— Отак? Ви хочете, аби я завівся з російською контррозвідкою? Тут, у Львові, під час війни? У *своєму* становищі?

— Я прошу допомогти мені витягнути Магду Богданович з готелю. Далі все зроблю сам.

— Що — *все*?

— Поки не знаю. Це єдине незрозуміле: чого хочуть від пані Магди ті, хто її тримає. Але вона сама все пояснить, коли забереться звідси й опиниться у відносній безпеці. Все?

— Ні, — Тима поклав записку на стіл. — Давайте від самого початку. Чому ви вирішили, що пані Магда зараз у «Жоржі», а не пише це з іншого місця?

Клим зітхнув.

— Конверт і папір — фірмові, з вензелями.

— Хто завгодно може там надибати.

— Приходив посильний звідти. Нарешті, Магда вечорами нікуди вже не ходить, як і переважна більшість львів'ян із подібним до неї статусом. Тому до неї прийшли й стали щось вимагати. Вона вирішила виграти час, заморочила голову незваним гостям і послала мені звістку. Але робила це під наглядом, аби присутні не здогадалися. Ось вам іще непряма підказка, що мати справу доведеться з контррозвідкою, по суті — вчорашніми жандармами.

Тима підвівся, поставив стілець іншим боком, сів уже нормально, поклав ногу на ногу.

— Поясність.

Кошовий змирився з тим, що час доведеться витратити. Згадав про сигару в кишені пальта. Видобув, відкусив кінчик. Тима кинув сірники, Клим прикурив, кинув назад. Незграбно — Єжи не зловив.

— Рука в неї не тремтіла, коли писала записку. Хоч у ситуації опинилася дуже непростій. Отже, впевнена в собі, бо на своїй території і знайшла невідомий мені поки спосіб, як перехопити ініціативу. Схоже на пані Магду.

— Не знаю її добре, та чув багато. Так, вона досить жорстка й сувора пані. Коли треба, вміє також шлямувати^[38]. Задля своєї користі, звісно.

— Отож, — Кошовий затагнувся, випустив дим під стелю. — Вона не хотіла, аби вороги знали, кому записка адресована. Тому на конверті написала: панові Правниківському. Правник — я, адвокат. Тут підказка, пане Тимо: вона морочить комусь голову. Навіть не комусь, а саме контррозвідці. Бо поліція, даруйте, тут зараз значно нижчої кваліфікації, хай на своїх місцях і лишилося багато з тих, хто служив до війни. Росіяни не довіряють старим тутешнім кадрам. Магда, вдова поліцейського, знає це, й обкрутила б російських поліцейських завиграшки. Ще один непрямий доказ того, що маємо справу з військовими. Контррозвідка ловить шпигунів. Тож за посильним цілком могли простежити, аби дізнатися, хто ж такий той пан Правниківський і де мешкає. Саме тому Магда й відрядила того кур'єра, котрий напевне знає, кому лист адресовано та де я живу. Але, пане Тимо, фокус у тому, що Магда відправила конверт людині на прізвище *Правниківський*. Посильний мусив здогадатися і розчухрав, кому треба нести листа. І, пане Тимо, зрозумів: Магда підказує, що за ним стежитимуть. Тому слід стерегтися й заплутати шпиґа чи шпиґів.

— Та як кур'єр міг здогадатися!

— Будьте мудрим хоч трохи! Який смисл вигадувати прізвище адресата, якщо посильний все одно понесе листа мені! І приведе шпиґів до мого будинку!. Спершу Магда якимось чином виторгувала собі можливість написати записку своєму, наприклад, товаришеві. Потім придумала псевдо, котре ніхто, окрім знайомого кур'єра, не розгадає. А далі посильний сам зрозумів: невідомим має лишитися як моє справжнє прізвище, так і адреса.

Кошовий відчув, як піт рясно вкрив чоло. Витер тильним боком долоні, підсумував:

— Магда Богданович покладається на мене. Не хоче при цьому мене, як кажуть, світити, розкривати, показувати ворогу. Витягнути її з готелю, лишившись непоміченим чи невідомим, мені вдасться лише з вашою допомогою, пане Тимо. Пані Магда прорахувала й такий варіант. Бо чудово знає, скільки разів ви неофіційно й непомітно для стороннього ока сприяли мені в різних делікатних справах. Готовий залізи до вас у борги.

Знову сіпнулося віко.

— Довічні, — мовив уже тихіше.

Пальці роздушили недокурену сигару.

— Не спішіть себе продавати, — гмикнув Тима. — Не куплю. Я не фраєр^[39]. Ніколи не заведуся з росіянами, тим більше — з павуками^[40].

— Контррозвідка. То трошки інше. Навіть не трошки...

— Та ну, для мене вони всі павуки, навіть шулянти, — відмахнувся Єжи. — Псувати з ними стосунки зараз нашому брату не годиться.

Хлопнувши себе по колінах, він підвівся, ступив до дверей.

Крутнувся на п'яті, розвернувся.

Очі блиснули.

— Але не можна отак заходити й лапати шляхетних панянок. І погратися з павуками у невидимців може бути цікаво. Давно не бавилися, давненько без батьрства. Вмовили.

Тима подав розчепірену правицю.

Кошовий повільно підвівся, не вірячи до кінця, простягнув навзаєм. Стиснувши його руку, Єжи трохи затримав.

— Удвох не підемо. Військо треба зібрати. Будьте тут, пийте пиво.

Час, час, час...

— Доведеться ще чекати. З кишені людей не витрушу. Свиснути треба.

Хлопнув Клима по плечу, копнув ще один скалок від кухля.

Пішов, хряпнувши дверима.

Година спливла, не менше.

Кошовий навіть встиг трошки подрімати. Щойно усвідомив, що пройшов половину шляху, відразу відчув дивне полегшення. Немов уже все зробив і з чистою совістю може відпочити. Хай це не так, але втома останніх днів узяла своє — витягнувся на ліжку взутий, заплющив очі, вимкнувся.

Ніби й не спав: скочив, як укотре за вечір рипнули двері. Чекав Тиму, натомість поріг переступив невисокий, майже на голову нижчий від Клима вусань у короткому пальтечку з широкими рукавами, насунутому на очі теплому картузі, мішкуватих штанях, заправлених у високі чоботи. Та це не приховувало його криві, мов у кавалериста,

ноги, від чого вусань не ходив, а мовби перекочувався колобком. Праву кишеню щось помітно відтягувало.

— Сервус, — мовив хрипато, а потому підніс верхню губу як міг високо, або торкнувся нею й почухати краєчок горбатого носа.

Відповісти Кошовий не встиг. Діловито зайшов Тима, підморгнув, став між чоловіками.

— Щастить нам нині, пане Кошовий. Зазвичай Гирю довше треба шукати. Навіть коли мені треба, з півдоби на це йде.

— Кого?

— Рекомендую. Гиря Краківський.

Вусань відсалютував двома пальцями.

— Я так розумію, піде з нами. Ще на когось чекаємо?

— Пощо?

Здивування Тими прозвучало щиро.

— Ви ж збиралися висвистати військо. Хіба ні?

— Так ось же! — Єжи поклав руку на плече Гирі Краківського. — Військо. Вам мало?

Маленький вусань знову потер верхньою губою краєчок носа.

А тоді зняв вуса з губи.

Раз — і ось він знову при вусах, але вже не таких густих.

— Цирк та й годі, — буркнув Кошовий. — Фокуси. Пане Тимо, я вам довіряю, тому прийшов по допомогу. Але ми ж не граємося.

— Чого ж, — вичавив Гиря Краківський. — Зара будемо.

— Краще рушаймо. Бо ви то сіпаєте й квапите, то стоїте стовпом. Без Гирі не обійтися, самі все побачите...

Виявляється, «Під вошею» мав чорний хід, котрий виводив у двори, а звідти — на іншу вулицю. Гиря котився попереду, безпомилково визначаючи шлях. За ним крокував Тима, позаду невеличкої процесії — Кошовий. Йому було соромно за свої думки, але він уже шкодував, що зв'язався з кримінальниками. Обоє бачили в їхньому поході передусім забаву й ставилися відповідно. Чим все може скінчитися, краще не передбачати.

Львів остаточно накрила й поглинула темна листопадова ніч. У ній чоловіки рухалися, мов три тіні. Намагаючись не відстати, Клим зрозумів: майже нічого не знає про міські вулиці, провулки, двори й переходи. Облишив усі спроби розібратися, де вони є, просто тримався у фарватері Тими. Впізнати зміг лише Пекарську, та її навіть у темряві

важко сплутати з якоюсь іншою. Трійця якийсь час простувала хідником, але на найближчому перехресті Гиря завернув, пірнув у браму, знову почав плутати, і Кошовий втратив орієнтир остаточно. Не зміг би самотужки отак вибратися на Галицьку площу, теж порожню й темну, хіба з протилежного боку нею неквапом простував військовий патруль.

До готелю — рукою подати.

Клим завмер. Стрельнуло: доведеться заходити через парадний вхід, і неодмінно потраплять комусь на очі. Але, схоже, Тима вмів читати думки. Кивком спрямувавши інших під прикриття найближчої брами, там заговорив діловито, й у голосі чувся неприхований азарт.

— Починаємо. Далі слухати лиш мене, пане Кошовий. Дивитися на Гирю. Без наказу ані кроку. Робити, як я або він, не треба. Все одно не вийде. Тим більше, як у нього, — не стримався, реготнув. — Діємо дуже швидко, панове. Ніхто не повинен нічого зрозуміти й головне — роздивитися. Робіть невидимок.

Він витягнув із кишені велику темну хустку, труснув, розпрямляючи, закрив обличчя по самі очі. Не зав'язав, лиш показав, що і як має бути. Таку саму хустку вивудив Гиря Краківський, але він запнув лице, затягнувши вузол на потилиці тугіше. Клим не встиг оговтатися, як коротун відкотився кудись убік й розчинився в ночі.

— Тримайте.

Машинально взявши в Єжи хустку для себе, Кошовий хотів тут же наслідувати приклад Гирі.

— Чекайте. Потім, коли скажу. За мною.

Вени знову швидкими перебіжками закружляли вулицями й провулками, аж поки враз не виринули з тильної сторони «Жоржа». Клим закрутив головою, намагаючись розібрати, як сюди потрапив, та враз почув поруч хрипке:

— Скоро є.

З темряви блиснули очі, матеріалізувався коротун, легенько підштовхнув Кошового в плече.

Ступивши кілька кроків уперед, Клим опинився перед неширокими дверима, ледь прикритими.

Чорний хід.

І тут він є.

Тима вже ковзнув у пройму, й Кошовому нічого не лишалося, як югнути за ним. Позаду сопів Гиря, вовтузився з замком, закриваючи його, аби відчинені двері не привернули раптом увагу персоналу. Чулися запахи кухні, не такі смачні, як колись, і не з того боку, звідки Клим звик їх уловлювати. Перевірив, чи тримається машкара. Зробив крок уперед.

Під ногами щось лежало.

Тіло.

— Тихо будь, — прохрипіли в праве вухо.

Кошовий, не затримуючись більше, переступив, не озираючись і нічого не намагаючись з'ясувати. Хто б це не був, він дуже невчасно зустрівся з Гирею Краківським.

Вони вибралися до сходів, і тепер перед ними була найнебезпечніша ділянка. Розминутися з випадковою людиною тут практично неможливо, як нема де й заховатися. Доводилося покладатися на фортуна. Власне, на неї мали надію обидва кримінальники, адже зараз діяли навмання, без готового плану. Єдине, на що покладался Клим, — на їхню впевненість у тому, що все робиться правильно. Вочевидь, подібні схеми обоє практикували не раз.

Гиря — так точно.

Біля сходів Тима жестом притримав Кошового, пустивши поперед себе коротуна. Той зігнув криві ноги в колінах, під машкарою на лиці щось ворухнулося, чухав за звичкою губою носа. Розпрямившись, Гиря з дивовижною для зовні незграбного чоловіка швидкістю злетів нагору, рухаючись при цьому зовсім нечутно. Зник за прольотом, укотре потягнулися хвилини чекання.

Крик.

Тихий, короткий. За інших обставин Клим не почув би його, це зараз був, наче пружина, й весь перетворився на слух. Звук долинув згори, звідти, куди пробрався Гиря. Завмерши, Кошовий нашорошив вуха. Більше не кричали, замість того вловив ледь чутний свист.

— Гайда.

Тима пішов попереду, вже не ховаючись. Клим поспішив за ним. На сходах нічого не зустріли, але в коридорі, на килимі, поруч із дверима апартаментів Магди, лежав на боку солдат у російській формі. Поруч валявся карабін. Над тілом гордо стояв коротун.

Крові Кошовий не побачив.

Може, тіло на калюжу впало й накрило. Не буває без крові.

Згадав інше тіло, внизу, яке не розгледів. От чорт, зв'язався. Вони ж залишать трупи після себе, росіяни цього не подарують. І нічого ж не скажеш, сам прийшов і напросився.

Тима ступив до дверей. Тіло заважало. Гиря помітив без слів, нахилився, без зусиль підхопив під руки, відтягнув до протилежної стіни.

— От куди його, — буркнув Єжи, з чого Клим зрозумів: солдата вони тут побачити не надіялися.

— Нічо, — хрипнув Гиря.

Потім закрив собою від Кошового двері Мартиних апартаментів.

Щось зробив з ними.

Прочинив.

Тима вже тримав наготові револьвер.

— Тихо будь, — повторив.

Ковзнув усередину.

Клим теж озброївся, ступив за ним.

Одного впізнав відразу — Жаров.

Кирпатий ротмістр приходив арештовувати його менше місяця тому. Світло в кімнаті горіло неясково, та Кошовий не мав сумнівів: Жаров теж упізнав би його. Навряд чи Магда знала про їхнє наочне знайомство, але Клим усе одно подумки подякував їй за передбачливість.

Ще — Тимі, за маскарад. Ніби просто все, а сам би навряд чи додумався заховати обличчя. Принаймні зараз. Та й взагалі не стукнуло б у голову. Чорні хустки на лицах — дешева оперета, як не крути. Ось і приклад того, як не треба цуратися простого й на перший погляд банального, якщо не сказати брутального.

— Руки вгору! Пукавки — геть!

Єжи Тима стояв посеред кімнати, розставивши ноги на ширину плечей та водячи дулом револьвера по периметру. Клим став поруч, не плече до плеча, трохи збоку, теж направив ствол на противників. Розгледів їх тепер краще. Крім Жарова — двоє, унтер і солдат. Вони сиділи за круглим столиком і грали в карти. Так само нудилися

чеканням, як і Кошовий. Біля вікна стояла рушниця, револьвери були в кобурах, але трійця слухняно тримала руки перед собою.

— Жінка де? — виплюнув Тима наступну фразу.

Говорив польською. Ще й додав собі дивного, не чуваного раніше Кошовим акценту, маскуючись остаточно. Єжи навмисне підніс голос — Магда почула й вийшла зі спальні.

Вона, як і під час їхньої останньої зустрічі, була в простій сукні й чобітках. Лиш волосся розпустила, і Клим, не бачачи її такою раніше, мимоволі зачарувався. Довге, кольору стиглого каштану, воно сягало трохи нижче плечей, зараз нагадувало крила хижого птаха, готового забити дзьобом зухвальця, котрий зазіхнув на тепле затишне гніздо.

— Я тут, — мовила спокійно, глянула на ротмістра, перейшла на німецьку. — По мене прийшли, пане офіцере.

— От же ж сучка, — процідив Жаров російською, не зводячи очей з Тими, зосередившись лише на ньому, визнавши за головного, потім перейшов на калічену німецьку: — Ви дарма прийшли сюди. Ви ж не вийдете.

— Хто тобі сказав? — здивувався Єжи, так само німецькою, потім поквапив Магду вже польською: — Прошу пані, не баріться. Йдемо.

Вона, випнувши груди й гордо піднісши підборіддя, не обійшла — обпливла, мов вітрильник, трійцю біля столу.

Кошовий засік помилку — не вчасно, трохи запізно.

Жаров та його люди, підвівшись назустріч незнайомцям, мимоволі утворили собою неправильний трикутник. Верхнім кутом якого став сам ротмістр, солдат, зовсім молодий хлопчина з віспинами на лиці та пушком над губою, маячив ліворуч, ближче до вікна. Смаглявий унтер, з вигляду старший, з азійськими вилицями, тримався з правої сторони. Магда обійшла ротмістра, тепер була за крок до унтера, а Жаров у той самий час позадкував, опинившись із нею на одній лінії.

Тима не помітив маневру.

А Клим побачив, як ротмістр, котрого на мить заступила собою Магда, смикнув гудзика на кобурі.

— Тихо будь! — хрипло гаркнуло збоку.

Магда здригнулася, відчувши недобре. Нерви здали враз, вона повернулася туди, куди дивився Гиря.

Стала спиною до унтера.

Кошовий перевів погляд, а за ним — і дуло на Жарова.

Цього досить — унтер штовхнув на нього столика.

Клим поточився, відскочив.

Унтер стрибком опинився біля Магди, згріб за лікоть. Правицею, з того боку, де кобура. Лізти туди лівою не дуже зручно.

Магда закричала.

— Не стріляти! — рывкнув Тима.

Й то так. Бракувало ще відкрити вогонь у «Жоржі», де повно військових й навіть зараз, напевне, сидять у ресторані. Ротмістр правий, звідси не вийти.

Гиря Краківський перевальцем виступив наперед. Руки тримав перед собою. Порожні. Клим від самого початку звернув увагу, що в коротуна не було при собі зброї.

— Тихо будь, — повторив він.

— Назад. Назад, я сказав!

Жаров уже тягнув револьвер з кобури.

Коротун зробив ще крок до нього.

Махнув.

Сильно, рвучко, різко.

З мішкуватого, великого, не за розміром, тому — широкого рукава пальта вилетіла якась темна куля. Мить — вона вже була ротмістра в скроню.

Глухий звук удару.

Жаров падав, а Гиря Краківський уже ступив — навіть не так, *стрибнув*, зробив танцювальне па, — у бік Магди. Куля кудись зникла, Клим не вловив її руху, та враз коротун знову змахнув правицею, і вона вилетіла з широкого рукава, гарматним ядром врізавшись у живіт унтера.

Сонячне сплетіння.

Точний удар.

Унтер захрипів, вирячив очі. Йому враз забракло повітря. Хватку послабив, і Магда тепер легко відштовхнула його від себе.

Жаров лежав на підлозі, не рухався.

Солдат задкував до вікна, вирячивши очі.

Гиря Краківський уже спіймав свою руйнівну кулю. Відступив, підкинув її на долоні, примірівся.

— Ні! — вигукнув солдат, закриваючись руками.

— Лягай! — Тима наставив на нього револьвер.

Той слухняно опустився на коліна, потім влігся лицем донизу.

Гиря махнув, відставивши правицю. Куля пролетіла вперед, повернулася, мов ручна, зникла в рукав.

Коротун став над вояком. Нахилився, знову зробив рукою невловимий та незрозумілий жест. Солдат тихо скрикнув і завмер.

— Тихо будь, — мовив Гиря, випроставшись, глянув на Магду, додав: — Скоро є.

І першим залишив поле бою.

Розділ дванадцятий

Комендантська година

Солдат під стіною в коридорі далі лежав непорушно.

Гиря першим стягнув машкару, зіжмакав, пхнув у кишеню. Тима взяв із нього приклад, Кошовий так само зсунув хустку до підборіддя.

— Дякую, Климентію, — мовила Магда. — Але довго. Зачекалася.

— Думали, не прийду?

— Знала, що прийдете. Гадала, коли. А чоловік у масці поруч із жінкою з відкритим лицем підозріло виглядає.

Вона допомогла йому, тицьнула хустку в руку. Не знаючи, що з нею робити, Клим повернув машкару Тимі. Той пирхнув.

— Він живий? — Магда кивнула на нерухомого солдата.

— Гиря не вбиває. Тим і славний, не лише в Кракові. А коли війна, то не треба вбивати жовнірів, як сам не воюєш, — пояснив Єжи. — Лишть собі те, пане Кошовий.

Справді, маніпуляції з хуткою вже виглядали збоку кумедно й не відповідали моменту.

Заховав у кишеню.

— Скоро є, — повторив коротун і рушив першим, зникнувши з очей.

Магда взяла Кліма за руку, стиснула. На ній не було рукавичок, каракулеве пальто лиш накинула, не застебнувши, замість капелюшка зовсім недоречно намотала на голову просту, грубувату на дотик, якусь зовсім *бабську* хустку. Зараз Магда Богданович не була схожою на саму себе. Ту, яку, Кошовий побачив уперше: доглянуту, витончену, стильну, шляхетну й від того холодну. Але зникло все, навіть холодність.

Від Магди віяло теплом, подиху якого Клим ніколи раніше не відчував на собі.

Тима дав знак, і вони всі разом спустилися сходами донизу. Гиря вже пантрував там, повів назад до чорного ходу. Кошовий не встиг попередити, Магда наштовхнулася на тіло у вузькому проході й голосно зойкнула. Здалося, луна розійшлася, мов кола по воді. Невеличка компанія завмерла, Тима знову потягнувся за револьвером, Клим спробував затулити Магді рота. Вона роздратовано забрала його руку від обличчя, переступила через лежачого, вибралася за Гирею на свіже повітря.

Коротун виходив останнім. Поки вовтузився з замком, зачиняючи, як було, Тима спитав Кошового:

— Зрозуміли, звідки прізвисько? Нема йому ціни, вломник від Бога. Розкажу потім про нього кілька історій. Особливо одну, як три роки тому у Варшаві вони серед білого дня зайшли в банк, а там...

— Може, поговоримо по дорозі? — не зовсім ввічливо перервав Клим. — Або вже як прийдемо. До речі, куди ми йдемо?

— То панові ліпше знати, куди вести пані, — трохи ображено відповів Тима. — Ми свою справу зробили.

— Нам би хоч куди дійти, — втрутилася Магда. — Хіба панове забули? Одинадцята.

Сіпнулося віко, знову кілька разів поспіль.

— Комендантська година, — видихнув Кошовий.

— Я не знала, що ви придумаете, Климентію. Та за годинником стежила з острахом.

Підійшов Гиря, запитально глянув знизу вгору на Єжи, потім — по черзі на кожного з присутніх.

— Що?

— До ранку ходити вулицями заборонено, — нагадав Клим. — Затримайте — можуть і посадити. Нічого нікому не поясниш.

— Чому повинні затримати?

— Тому, пане Тимо, що я просив вас швидше рухатися!

Кошовий пошкодував про нестриманість уже наступної миті, та вже все було сказане. Очі вже призвичаїлися до темряви, і Клим побачив, як помінявся вираз обличчя Тими. Лице загострилося, губи стислися тонкою ниткою, очі звузилися.

— Я нічого вам не винен, пане Кошовий. А ви мені зараз тут виговорюєте, наче вар'яту, котрий надриває пута на вашій службі. Ми ні про що не домовлялися, і моя добра воля раптом може стати не такою вже й доброю.

— Даруйте, — Клим каявся щиро, приклав руку до грудей. — У мене вирвалося. Розумієте, я досі нервую, бо далі не маю плану. Й раніше не мав, крім як вас відшукати. Я не знаю, що робити далі і як діяти. Тому... Не знаю... Ще раз пробачте.

— Пусте, — відмахнувся Тима. — Але якщо ми тут будемо далі стояти отарою, тим більше далеко не підемо. Нас — гурт, багато, кидається в очі. Одна людина теж, тільки ж тут четверо. Подарунок патрулям, перепрошую.

Магда переплела пальці, хруснула ними.

— Все вірно. Мої тюремники телефонували щогодини, доповідаючи, як у них справи і чи не завершили вони свою місію зі мною.

— Місію?

— Про це потім, Климентію. Неодмінно, але — потім. Тим більше, вам особливо буде цікаво дещо дізнатися. Зараз треба забиратися звідси чимдалі. Одинадцята, дзвінок не зроблено. Почекають якийсь час, візьмуться перевіряти. Навіть якщо до того часу вся компанія не прийде до тями, їхні товариші побачать тіла в коридорі та моїх апартаментах. Цього досить, аби підняти тривогу.

— Діло, — кивнув Тима. — Пане Кошовий, пам'ятаєте, як вертатися назад закапелками?

— Сам заплутаю, — чесно признався Клим.

— Я теж не все знаю, — зітхнув Єжи. — Панове, нема ради. Будемо йти гуртом. Тримаємо дистанцію, йдемо обережно, вулиці

перебігаємо швидко й не всі відразу, по черзі. Я позаду, пані Магда між нами, Гиря — лоцман. Згода?

Замість відповіді — мовчазні згодні кивки.

— Гайда.

Гиря Краківський потер губою носа, повернувся, аби йти.

— Чекайте, — зупинив Клим. — Ми не вирішили, куди йдемо. У світлі того, що сталося, пані Магду, ясна річ, шукатимуть. Я не схильний оцінювати контррозвідку як зібрання ідіотів. Так, росіяни тут не в себе вдома. Та на них працює чимала кількість львів'ян, пані Магда — особа в місті знана, а її ділові контакти зі мною — не секрет.

— Не лише з вами, — вставила вона.

— Так. Проте я в короткому списку осіб, до яких ви звернетесь найперше. Радо запропоную своє помешкання. Але туди прийдуть відразу. Той самий капітан Жаров, який тепер лежить нерухомо в кімнаті. Ще й двірник наш... Ви розумієте. У мене зараз небезпечно.

— Пропозиції маєте? — спитав Тима, і Кошовий відчув: той уже знає відповідь.

— Повертаємося, де були. «Під вошею» втікачку не шукатимуть, коли всі інші варіанти відпадуть.

— Чому?

— Магда Богданович сама себе не може уявити в такому місці. Звичайно, безпечніше прихистити її «Під градусом», на Підзамчому. Але в таку діру навіть я й навіть за таких критичних обставин не наважуся вас повести, пані Магдо.

Вона пурхнула, підібгала губи, відчеканила:

— Як виберемося й трапиться нагода, поговоримо з вами також про шкоду від стереотипів. Ходімо вже хоч кудись, аби звідси подалі.

Патруль засік їх на Галицькій площі.

Обійти її довкруг було можливо. Але забирало надто багато часу з огляду на безпеку ще довше кружляти містом під час комендантської години. Тож вирішили ризикнути, перетинаючи майдан по черзі, навскоси, до початку Пекарської. Четвірка причаїлася за рогом, притиснувшись спинами до холодної вогкої мурованої стіни, і Гиря взяв старт першим. Нагнувши голову, він покотився вперед, стрімким зайцем пролетівши бруком, добігши до будинку навпроти й зникнувши за рогом. Переконавшись, що безпеки й далі нема, за ним помчав

широкими стрибками Тима. Коли він щез з очей, Кошовий знайшов руку Магди, легенько стис, глянув у вічі.

— Разом.

— Сама, — вона не могла позбутися залишків упертості й гонору.

— Разом, — твердо повторив Клим і рушив, тягнучи її за собою.

Щоб потрапити в ритм, Магді довелося прискорити ходу. Якийсь час вони йшли нога в ногу, і Кошовий подумки рахував кроки, хоч не уявляв, скільки їх має бути: Тридцять, сорок, п'ятдесят чи більше.

Вони подолали більшу частину шляху, коли Магда зойкнула й поточилася.

Клим сіпнув за руку, помагаючи підвестися.

— Нога, — простогнала вона.

— Як?

— Каблук... Кісточка...

Кошовий присів, придивився. Важкий військовий транспорт встиг за короткий час добряче пошкодити бруківку. Хоч вона й далі трималася міцно, між камінням утворилися ширші щілини. В одну з них утрапив підбор Магдиного чобітка, і вона теж присіла, тримаючись за вивихнуте місце.

З-за рогу визирнув Тима, махаючи рукою.

Клим зціпив зуби, смачно, але тихо вилаявся, випростався, міцніше стис руку супутниці.

— Тримайтеся за мене. Скоріш.

Магда зробила крок, другий, третій.

— От же ж дурня. А болить, курча...

Саме тоді з боку Личаківської виринули патрульні.

Наче на лихо ніч, котра дотепер була темною, засвітилася місячно, так, ніби місяць десь навмисне взявся, аби зашкодити всім планам. Солдати побачили пару відразу, для чогось розсипалися, розтягнулися впоперек вулиці, мов зібралися атакувати ворога. Без команди, дружно й злагоджено взяли напереваги гвинтівки.

— Стій! Стій!

— Біжимо!

Не випускаючи її руки, Кошовий відчайдушно рвонув уперед, долаючи останні метри до хідника й боячись, як би Магда не впала, втративши рівновагу. Але вона бігла, кульгаючи й не стримуючи

стогону. Вже біля бровки ушкоджена нога підвернулася ще раз, вона не втрималася, завалилася на Кліма й вони впали разом.

— Стій! Стріляю!

Лаючись на весь Львів, з-за рогу на допомогу вже мчав Тима. Разом із Климом вони підхопили Магду під руки й ледве встигли довести до кута, як позаду гримнуло. Потім ще раз, іще.

З протилежного боку, згори, далеко, від протилежного краю вулиці долинуло пронизливе сюрчання, майже відразу — постріл.

— Зараз їх набіжить звідусіль, — процідив Тима. — Тут центр міста, їх, мов тарганів. Ох, влипли!

Замість відповіді Кошовий пустив руху Магди, витяг револьвер, притиснувся плечем до рогу.

Висунув руку.

Підніс вище голови.

Натиснув спуск.

Бахнуло.

— Здурів! — заволав Тима, обкладаючи Кліма на додачу відбірною польською лайкою й не зважаючи, що поруч Магда.

— Ага, — легко погодився Кошовий. — їм тут у відповідь не стріляють. Бач, зупинилися. Думають. Виграли кілька секунд. Ходу!

— Добре є, — хрипнуло поруч.

Про Гирю Краківського всі якось забули. Він кивнув уперед, показуючи рукою на щось перед собою.

— Куди тут бігти, Гире? — визвірився Тима. — Тут же прямо все! На виду ми!

— Тихо будь, — кинув той, підкотився до найближчої зачиненої брами, щось зробив із замком — і вона гостинно розчахнулася.

— Туди! — крикнув Клим, бачачи там, у брамі, справді єдиний порятунок. — Пані Магдо, зможете?

— Та ну вас усіх, — просичала вона, не бажаючи змиритися з тим фактом, що раптом стала для чоловіків тягарем. — Руки заберіть.

З боку площі стрельнули.

— Взяли, — рішуче закерував Кошовий.

Підхопив Магду під праву руку. Тима безцеремонно взяв під ліву. Ривок — і трійця вже була біля рятівної брами. Буквально заштовхнувши жінку всередину, вони зайшли за нею, відступили глибше, намагаючись розчинитися в темряві й сховатися подалі від

місячних променів. Гиря ступив за ними, зачинив браму зсередини, теж позадкував.

Принишкли.

Кошовий обійняв Магду, притиснув до стіни міцно, закриваючи собою. Її дихання було гарячим, уривчастим, він відчував тепло й тремтіння тіла під пальтом, але вона не пручалася.

Ззовні — швидкі кроки, стукіт багатьох чобіт.

— Де вони?

— Були тут! Уперед побігли!

— Очепити квартал! Бігом! Живими їх!

Перегукуючись так, солдати прогрюкали повз браму.

Коли порівнялися — кроки враз стихли.

Магда вже не стримувала себе: обхопила Клима руками, притисла до себе міцно, так, ніби хотіла розчинитися в ньому, стати з ним одним цілим, зникнути.

— Він ще курить! Я тобі покурю, *говядина!* Вперед!

Кроки зрушили з місця.

Віддалилися, за якийсь час стихли зовсім.

Магда видихнула полегшено. Але Клима не відпускала.

— Кісточка болить, — прошепотіла, ніби зараз саме це було найважливіше.

А тоді поклала голову йому на плече.

Розділ тринадцятий

«Боже, вони рожеві...»

До місця дісталися після опівночі.

Скільки стояли під брамою, чекаючи, поки місто знову стихне, ніхто не зміг би сказати. Час завмер, і Климові здалося: коли Гирия нарешті вислизнув назовні першим, *понюхав* довкола, переконався — спокійно, й вони обережно рушили далі, час відразу побіг швидше, ніби вирішив влаштувати перегони з людьми.

Вивихнута кісточка Магді далі боліла, вона не могла йти на рівних із чоловіками, але після короткої близькості з Кошовим тепер трималася на відстані, ніби соромлячись пориву. Котрий ні до чого не зобов'язував, ні про що не свідчив та не говорив, окрім хіба підтвердження справжнього, не награного переляку. Навіть у товаристві ротмістра Жарова з компанією вона тримала марку. Почуття відпустила лише там, під брамою. Від неї немов відлущилась нарешті шкарлупа, хай не за тих обставин, за яких жінки, з Климового досвіду, зазвичай розкриваються.

Він не знав, що це означає й чи робити йому якісь висновки. Але признався собі: такою Магда Богданович йому більше подобається.

Чого там — вона *взагалі* йому до вподоби. Він мріяти не міг тримати в обіймах отак, проти ночі, гордовиту гонорову пані. Чи здалося, чи Магда так само зрозуміла недоречність зближення. Тож швидке відсторонення стало її зворотною реакцією на стрімку близькість. Побідні роздуми зараз потрібні найменше, та Клим нічого не міг удіяти: гнав — а вони лишалися.

Повернулися, як ішли, через чорний хід. Зайшовши в кімнатку за кухнею, Магда зупинилася при вході, дочекалася, поки Клим засвітить гасову лампу, наморщила носа, гидливо глянувши на неприбрані скалки від кухля. Та пошкоджена нога втомилася, перебирати харчами не доводилося, тож вона сіла на ліжко, розстебнула пальто, скинула хустку, труснула головою, розсипаючи волосся по плечах. Тоді кинула погляд на Кошового й Тиму, що далі стояли у дверях — Гиря Краківський зник, не попрощавшись, щойно втікачі опинилися «Під вошею».

— Тут одне ліжко. Ви всі лишаєтесь?

— Пані вміє бути вдячною, — блазнювато вклонився Єжи.

— Пані справді вміє віддячити, — повторила Магда без натяку на іронію. — Але прошу дуже, не тут і не тепер. Я пережила кілька не найкращих годин. Вдячна кожному з вас, не вирізняю когось окремо. Дозвольте перевести подих і не прийміть прохання за грубість..

Тима посміхнувся, підняв капелюха на знак прощання і пішов. Клим зачинив за ним двері зсередини на клямку, поторсавши, чи міцно, й примостився на стільці. Магда тим часом скинула пальто, розшнурувала чобітки. Випереджаючи, Кошовий став перед неї навколішки.

— Що сталося?

— Дозвольте.

Не чекаючи відповіді, Клим взявся однією рукою за носок, іншою — за каблук, і обережно й разом із тим вправно стягнув чобіток із пошкодженої ноги. Спробував торкнутися кісточки, але його зупинили різким:

— Руки заберіть.

Не підводячись, Кошовий виставив розчепірені п'ятірні перед собою.

— Не треба, Климентію. Я ціную, щиро. Але зараз не треба. Нерви вже за межею. Я дозволила собі зайве, ви могли зле зрозуміти мою емоцію...

— Облиште, пані Магдо, — зупинив її Клим. — Справді, не, треба шукати виправдання чи пояснення нашим пригодам. Тим більше, що вони могли скінчитися не дуже добре для нас обох. До того ж, — він гмикнув, — ми з вами в такому місці, де світські церемонії та супутні ним рефлексії зайві.

— Це притон, — сказала вона впевнено. — Ніколи не бувала в таких місцях. Займалася благодійністю, бачила різні клоаки. Але там мешкали не кримінальники, а нещасні бідні хворі люди.

— Думайте, що хочете. Я так само не завсідник подібних закладів. Доводилося бувати тут частіше, в тому числі — за родом своєї тепер уже колишньої адвокатської діяльності. Кажу це до того, щоб ви розуміли: всякі умовності можна відкинути. Й поводити себе вільно, як недавно в брамі.

— Ви збираєтесь лишатися тут зі мною на ніч? В одній кімнаті?

— Якщо ніхто не зайняв котрусь із сусідніх, попрошуся туди. Щоправда, вона вартує грошей. Я не маю. Ви, здається, теж не взяли гаманця чи чогось коштовного, тікаючи з полону.

— Ви зараз серйозно чи намагаєтесь жартувати, випускаючи в такий спосіб пару?

— Хочете серйозно? — Кошовий підвівся. — Пані Магдо, ви в безпеці і вже починаєте поволі приходити до тями. Заразом повертаєте себе колишню. Але давайте домовимося тут і тепер: ніхто з нас уже не буде таким, як раніше. Стосується це всіх, включно з країною. Почалася війна, вона йде лише третій місяць, а зміни довкола колосальні та незворотні. Ви маєте прийняти ваше теперішнє становище як даність. Цей заклад, цю кімнату. Той факт, що мені доведеться спати не за дверима, як лицарю чи вірному псові, а ось тут, на підлозі. Підстеливши собі своє і ваше пальто. Надалі ви більше не будете в безпеці й вам доведеться приймати допомогу не лише від мене, а від сумнівних типів, котрі за інших обставин ніколи б не потрапили до вашого ближнього кола. Ви, вдова поліцейського, знали про існування ось такого, іншого світу завжди. Намагалися триматися чимдалі, і я вас чудово розумію. Ви просите мене залагоджувати ваші справи, контактуючи з особами на кшталт Тими, аби обміняти

коштовності на гроші. Тож визнаєте право на існування іншого, чужого, проте неабияк потрібного вам, тобто — нам обом світу. Даруйте за різкість, навряд чи доречну тепер, пані Магдо. Але, здається, сьогодні ми всі за моєї безпосередньої участі й на ваше прохання врятували...

Клим замовк, ніби захлинувшись фразою. Зустрівся з Магдою поглядом, клацнув пальцями.

— До речі. Я так і не знаю, чому ви забили тривогу, від чого рятував вас, наскільки реальною була загроза вашому життю. І в яку історію я втягнувся. Бо ви знаєте моє хистке становище. Ще за годину до того, як я отримав вашу конспіративну записку, мені погрожувала особа, яка один раз, зовсім недавно, вже законопатила мене за ґрати. Нехай у мене є досить умовне прикриття в контррозвідці. Але сьогодні я дізнався: насправді капітан Зубов не надто переймається моєю безпекою. Підозрюю: використавши мене, він швидко забуде про свої обіцянки й гарантії, і незабаром я знову опинюся на нарах. Проте в мене поки є бодай умовний шанс протриматися на волі й убезпечити себе. Тож я маю право знати, під що нині підставився. Хоча, — мовив після короткої паузи, — маєте почути й таке: все одно прийшов би на допомогу, як зміг, чим би мені це потім не загрожувало.

— Коли так, чи варто вам сповідатися?

— Сповідатися — ні. Лиш ви обмовилися там, у готелі: мені особливо цікаво буде дізнатися про якусь місію ротмістра Жарова. Отже, певною мірою мене стосується те, що відбулося нині з вами... З нами, — виправився.

Магда встала, відкинула волосся, вперлася обома руками об край столу.

— Звичайно, тут ніде не можна знайти цигарок.

— Сигара влаштує? Лишилася одна, випадково. Привіт із старого життя.

— Діліться.

Кошовий вивудив із кишені пальта останню, переконався — перипетії дня сьогоднішнього її пом'яли. Проте лишилася придатною, а сірники Єжи Тими досі валялися під стільцем. Запросто відкусивши кінчик, Клим простягнув сигару Магді, підніс вогню. Вона затягнулася, відразу закашлялася, почервонівши, й довелося легенько хлопати її долонею по спині.

— Не навчилася, — пояснила. — Нічого. Як ви так казали? Доведеться приймати з вдячністю все, чого раніше в житті не було й не дуже хотілося. Вірно?

— Приблизно. Суть правильна.

— Гарзд.

Магда знову затягнулася, тепер обережніше. Цього разу вдалося вдихнути нікотин, вона повільно випустила струмінь запашного диму собі під ноги, повернулася на ліжко. Попіл упав на підлогу. Не збентежило.

— Все дуже просто, Климентію, — почала вона, дивлячись повз нього, на старі бруднуваті шпалери. — У мене, як і у вас, з приходом російської армії у Львові проявилось чимало доброзичливців. Беру слово в лапки, ясна річ. Підозрювала, що рано чи пізно так станеться. До мене прийдуть і вимагатимуть видати архіви покійного чоловіка. Скажете, що нічого про них не знаєте й ніколи не чули, припиню розмову. То як?

— Чув, — Кошовий обмежився короткою відповіддю. — Поверхово. Без подробиць. Знаю те саме, що й усі.

— Оті *всі* харчуються чутками, — відмахнулася Магда. — Втім, не важливо. Так само не має значення ані зараз, ані потім, хто саме доніс їх до вашого, а тепер і нашого спільного знайомого капітана Зубова. Він прийшов до мене в готель по обіді, як він сам сказав, у приватній справі. Хоча, йдучи до пані з подібною справою, не беруть із собою почет. Почав відразу: контррозвідку, як і поліцію, дуже цікавить картотека Густава Богдановича. Торгуватися ніхто не збирається. Новій владі потрібні ці відомості, тим більше, як вони ще й компрометуючі. Але я стала тягнути час, спершу довго не розуміючи, про що йдеться, потім — таки відкривши торги. Слухати мене й домовлятися Зубов наміру не мав. Проте тягнути мене до в'язниці теж не думав. Попередив: лишить зі мною своїх людей, старшим є ротмістр Жаров, вони сидітимуть тут, а тим часом будуть взяті заручники. Сидітимуть за ґратами стільки, скільки треба, аби я взялася за розум. У тому, що вони так зроблять, я не сумнівалася. Тому придумала покликати на допомогу вас.

— Чим, по-вашому, я міг допомогти? Справді, пані Магдо, ось як ви все це собі уявляли?

— Не знаю. Вже зізнавалася в цьому. Чесно кажучи, набагато важливішим для себе бачила можливість повідомити хоч когось про своє скрутне становище. Того, кому я довіряю й хто сприйме все, як належне. І зробить бодай щось, не кине напризволяще. Призналася панові Зубову — маю спільника. Тобто партнера, це він далі говорив про *спільника*. Капітан тут же повірив, що не тримаю такі важливі й, без перебільшення, цінні речі десь там, звідки їх можна легко забрати. Так само взяв на віру, що у нас налагоджений спеціальний зв'язок і я маю викликати його умовною фразою. Котра означатиме: треба без питань зібрати картотеку й нести до мене в апартаменти. Ось як виправдала можливе довге чекання. Звичайно, Зубов не лишився зі мною, не його рівень. Жаров мусив попередити, коли той партнер з'явиться. Взяти під варту й тримати до його появи.

— Тягнули час.

— Насправді давала фору вам і собі, Климентію. Жевріла слабенька надія, що ви прийдете відразу, ротмістр викличе капітана, з яким ви в певних стосунках. Зубов прийде, застане вас, і ви почнете про щось домовлятися. Я б уже знайшла спосіб підказати.

— Ви відразу провели лінію від Зубова до мене.

Клим узяв у Магди сигару, остаточно перекресливши всі сталі правила пристойності, пахнув, повернув назад, дивлячись при цьому їй просто у вічі.

— Пані Магдо, я завжди захоплювався вами й вашим розумом. Тільки ж я повівся інакше.

Так само не відводячи очей, Магда затисла губами край, який щойно тримав у роті Клим.

— Інакше. Тому ми переховуємося тут.

Затягнувшись, вона сама простягнула йому недопалок.

— Коли так, вам доведеться тікати зі Львова.

— Чому?

— Припустімо, лише припустімо, пані Магдо, мені неймовірним чином удасться вивернутися й витягнути вас. Дамо нам усім шанс піти ва-банк і домовитися з Зубовим, аби вас не репресували через нинішню нахабну втечу. Я зможу щось придумати до ранку. Але, — Кошовий зробив зтяжку, — контррозвідка не відчепиться від вас. Так чи інакше доведеться віддати чоловікову картотеку. Ваш найбільший скарб, вашу страховку, гарантію безпеки та засіб впливу, який під час

війни перетворився на тягар, котрий може згубити. Мені як посереднику лишається виторгувати в Зубова для вас вигідні умови капітуляції.

Магда двома пальцями взяла з його руки сигару, струсила попіл на підлогу, примружила одне око, роздивляючись щось на тліючому кінчику.

— Ні.

— Тобто — ні?

— Жодних умов.

— У такому разі іншого варіанту, крім залягти на дно, причому в усіх смислах цього слова, у вас нема. Звичайно, я вас не залишу і зроблю все можливе, аби...

— Нічого ви не зробите, Климентію. Обмін неможливий. Домовлятися нема про що.

— Чому?

— Бо це блеф, — просто сказала Магда.

Зробила глибоку зтяжку.

Не закашлялась цього разу.

Грянув грім.

Щоправда, лише в голові Кошового. Від удару він здригнувся, віко смикнулося так сильно, як ніколи раніше. Тим часом Магда знову вмостилася на ліжку, залишивши наполовину скурену сигару на столі біля карафки. Клим стояв мовчки, мов прибитий цвяхами до підлоги, й дивився, як вона підтягнула до себе пошкоджену ногу, дбаючи, аби при цьому не задерся край спідниці, потерла болюче місце на кісточці. Глянувши на нього знизу вгору, мовила так само рівно й спокійно:

— Здивовані? Дарма. Бачте, призналася. Весь час, усі ці роки після смерті мого чоловіка я морочила голову ледь не половині Львова. Усім, від кого щось залежало в місті, так точно. Нема архіву Густава Богдановича. Це блеф, повторюю вам. Останні роки життя він почав здавати, настала якась дивна чорна смуга, на службі почалися проблеми. Я ще не знала, що скоро він відійде. Лікарі сказали цю сумну новину за три місяці до того. Не знав, що приречений, згорів швидко. Але до того, Климентію, я запропонувала йому запустити чутку, ніби він збирає компромат. З його зв'язками не складно було організувати таку, як кажуть шпигуни, дезінформацію. Справи пішли

на лад, задум спрацював, чоловіка почали побоюватися. Відтак — менше відмовляли в співпраці, активніше потекла потрібна поліції інформація.

— І коли він помер, ви продовжили підживлювати легенду.

— У мене був вихід? Климентію, ви знаєте, чому я вийшла заміж саме за впливового поліцейського! Я перекреслила своє минуле, хотіла розпочати нове життя з чистого аркуша! Заховати колишні гріхи за статусом дружини начальника кримінальної поліції! Вона ж поза всякими підозрами, як і дружина цезаря! Раптом пан Богданович, мій захист, моя міцна фортеця, помирає. У нас казенна квартира, власне помешкання він має далеко в провінції, й те мусив ще успадкувати після старшого брата. Ви думаєте, я б виїхала зі Львова?

— Навряд.

— Так отож! Довелося далі підкидати дровець. Підтримувати чутки про картотеку Густава з неприємними фактами про всіх перших осіб Львова: політиків, банкірів, промисловиків, аристократію. Так вони всі стали до моїх послуг. Ось чому я жила в «Жоржі», не знаючи горя, хоч і прагнути більшого. Ось звідки в мене невеличка, проте стабільна рента. Ось як я здобула той статус, у якому мене всі тут знають. Брехнею? Так! А може — грою? Ви не припускаєте, що жінці, яка лишилася сама, без засобів для існування, не хотілося відразу з головою кидатися на пошуки наступника, виставляти себе на продаж? Саме так це називається, пане Кошовий. Я ледве вирвалася з подібного життя, й ось тепер треба було знову ламати голову, до кого прибитися. Під кого пристроїтися. Ви збентежені, Климентію? Ви червонієте? Ви опускаєте очі? А щойно самі закликали мене прийняти інакшу, не звичну — бруднішу, брутальнішу реальність, бо настають, бачте, інші часи. Я готова називати речі своїми іменами. А ви? Ви готові прийняти ці імена? Вимовити їх уголос, без ненависті та огиди?

— Я не відчуваю нічого такого.

— Чудово! Тоді повторю для вас, уже зовсім просто й зрозуміло. Я більше не хотіла зваблювати потенційних покровителів. Мені набридло видивлятися, в чиєму ліжку буде безпечніше. Це могло зайти в коло й тягнутися до безкінечності. Тому почала грати, напускати туману довкола неіснуючого таємного архіву, успадкованого від начальника кримінальної поліції. Блеф допоміг здобути незалежність. Хай доволі відносно, але я навчилася нею користуватися. Ми знайомі

шість років. За цей час ви бачили, аби я використала можливості, які мала, комусь на шкоду?

Клим хитнув головою.

— Але я жива людина, Климентію! Не равлик у мушлі, не синя панчоха. Мені лише тридцять три зараз, а на той час тим більше вважала себе дівчинкою. З досвідом, про який не всім скажеш і який не всяка має. І тим не менше, не збиралася жити черницею. Чоловіки, із якими я дозволяла собі відтоді... — в неї враз забракло слів. — Словом, їм було байдуже, є в мене той клятий архів чи нема. Їх цікавила я, а вони — мене, саме цією байдужістю. Та, мабуть, давалися взнаки старі гріхи. Чи Господь карав за велику брехню, яку затіяла. Адам Вишневський, пан Адаць... Могло скластися, щось завадило, ви ж трошки знаєте його... нашу історію...

Кошовий кивнув.

Магда закусила губу.

— Ну, доста сповідей. Це приміщення найменше нагадує сповідальню. Хоч ви на сповідника трохи схожі.

— Але на священика — в жодному разі.

— Як і на святенника й мораліста.

— Це добре чи погано?

— Ми цим схожі, Климентію. Трохи. Чи більше, ніж трохи. Не вирішила ще.

Вона знову потерла кісточку.

— Болить?

— Менше.

— Треба туго зав'язати.

— Чим?

Він витягнув із кишені пальта чорну хустинку. Аж тепер звернув увагу: він досі в пальті, на відміну від Магди. Скинувши його й поклавши на стілець, Клим присів поруч із ліжком, торкнувся пошкодженої ноги.

— Тут?

Вона не забрала ногу.

Його пучки погладили панчохоу. Не ніжну, шовкову — грубувату, яка краще тримала тепло.

— Я затагну. Так походите день, може — два. Але старайтеся лежати, сидіти, менше рухатися. Не ступати на ногу. Вивих, розтяг

зв'язок. Не трагічно, мене, його так лікують просто.

— Рецепт?

— Порада. Я відвернуся, зніміть панчохи. Краще буде перев'язати.

— Чому?

Елементарне питання зупинило, загнало в глухий кут.

Він не знав, стукіт чийого серця лунав у його вухах.

Може, навіть обох.

— Пані Магдо...

— Що.

— *Магдо...*

— Ну.

— Я мелю дурниці. Хустки, перев'язки, вивихи, панчохи.

— Дурниці?

— Так. Бо мені теж байдуже, є у вас той клятий архів чи нема.

Давно байдуже.

— Як давно?

— Не знаю. Не хочу говорити. Боюся сказати.

— Чому?

— Наруга над пам'яттю однієї людини. Дорогої мені, яка ні в чому не завинила і яку я справді любив. Дуже хотів стати для неї тим, кого вона в мені бачила. Розумієте, про кого кажу.

— Звісно. Я її теж полюбила, Климентію... *Климе...* Але у вас я бачила трошки іншу людину, ніж нещасна Бася.

— Іншу?

— Інакшу. Є жінки, котрі придумують собі чоловіків. І є ті, кого влаштовує те, що перед очами й у відчуттях.

— Про кого ви зараз говорите?

— Вгадайте. Хіба забули? Ми чимось подібні. Не до кінця розумію, чим. Воно не тут, — рука торкнулася скроні, — а тут, — долоня накрила груди зліва, де серце.

Погляди зіткнулися.

Іскри.

Кошовий подався вперед, знайшов її губи.

— Ні! Боже, ні!

Ляпас вийшов лунким, та майже не відчутним. Не вдарила, хлопнула по щоці.

Він не відсторонився.

— Ні, — вона вже шепотіла. — Не слухайте мене... Не *слухай*...

— Ти мене теж. Слів уже досить.

Його рука вже лежала на її грудях, пестила, ледь стискала, шукала шляху проникнути під сукню.

— Клим.

— Магда.

Він відчув себе сильним, як ніколи раніше.

Вона — слабкою: дозволила його рукам узяти себе за плечі й талію, обережно покласти на ліжко.

Губи до губів.

Гудзики. Не треба рвати, її пальці допомагали.

— Ні-і-і...

Вона знову простогнала, тихо, звільнивши свої губи від його й трохи посунувшись, аби йому зручніше було ковзнути під спідницю на цьому, як з'ясувалося раптом, завузькому для двох ліжку.

Тепер його пальці пестили затягнену панчохою ногу, довгу, з округлим стегном, вище якого були заціпки, котрі з'єднували широкою гумкою краї панчіх та спіднього.

Вона вже звільняла груди з-під сукні, не звертаючи уваги на те, що й де там тріснуло й надірвалося.

Він не міг відірватися від її Губів, ніби збирався випити всю, втамувати давню, багаторічну спрагу.

Його рука торкнулася грудей, вільних від усього зайвого.

Сосок.

Відсторонився, тяжко дихаючи, заходився відщипувати підв'язку.

— Ні! Ні!

Магда відштовхнула Кліма, труснула розтріпаною головою, відсунулася до ліжкового бильця.

— Що сталося? Магдо, що? Чому — ні?

— Не так.

— Як?

— Світло. Загаси. Я не хочу, щоб ти бачив.

— Магдо, я *хочу* бачити! Я хочу побачити тебе!

Вона облизала губи кінчиком язика, вирівняла дихання.

— А я не хочу, аби ти бачив *їх*. Це непристойно, Кліме. Погано, найбрутальніше, що можна тут побачити.

— *Їх*? Магдо, заради Бога, кого — *їх*!!!

Клим Кошовий ніколи не міг подумати, що Магда Богданович здатна так засоромитись і зніяковіти.

— Ну, там... Знизу... Білизну... Панталони...

— Геть її! Що з ними не так?

— Вони... Вони рожеві, Климє... Боже, вони рожеві!

Її груди нагадували стиглі груші.

Климові ніколи не подобалася така форма, хоч перса не визначали його стосунків із жінками раніше. Звісно, його приваблювала спершу жінка, вродлива зовні й цікава в спілкуванні, хоч він мало чим відрізнявся від мільйонів мужчин, які звертають увагу насамперед на личка, а потім уже — на все інше. Не з усякою стосунки заходили аж так далеко, аби йому дозволили побавитися вільними від зайвого одягу грудьми. Та все ж у своїх фантазіях, особливо підліткових та юнацьких, він уявляв собі панну передусім із округлими цицями. Коли бачив інакше, розчаровувався. Нічого не міг із собою вдіяти. Розумів — неправильно, але все одно починав втрачати інтерес.

З Магдою так не було.

Вона лежала в нього на плечі, притулившись міцно й закутавшись у блаженську сіру ковдру, перетягнувши її на себе й сопучи біля вуха. Він дивився в темне вікно перед собою, одну руку підклав під голову, іншою пестив її груди й признався подумки: раніше був дурний. Бо зараз не уявляв собі інакших, ніж схожі на стиглі грушки, персів, також — стегон, ніг, волосся, губ, очей... лона... Розуміння прийшло зненацька й нізвідки. Клим вирішив не шукати причини, не докопуватися, чому саме цієї ночі дізнався: у свої тридцять шість знайшов саме її. Жінку, котра пригорнулася, обхопила голою рукою його тулуб і чи то спить, чи дрімає, чи, заплющивши очі, думає про те саме.

Тіло трохи затерпнуло в одному положенні, й Кошовий поворухнувся, аби вмотитися трохи зручніше.

— Куди? — прошепотіла Магда.

— Знайду води. Або вина.

— Краще вина. Де знайдеш?

— Тут тихо, але тиша оманлива. Завжди хтось є, заклад такий. Ми гості, нам належить.

— Не пущу.

— Але як інакше принести вина?

— Не пущу.

— Там лишилося щось від сигари.

— Дай.

Магда відсторонилася, і Клим підвівся. Босі ноги стали на нечисту підлогу. Взявши тлустий недопалок зі столу, він розкурив, повернувся до ліжка, присів на краєчок. Магда потягнулася до нього, ковдра злізла з плеча. Ані він, ані вона на це не зважили. Впершись на руку й подавшись уперед, Магда розкрила уста, і Клим вклав край сигари. Зробивши затяжку в нього з рук, вона відсторонилася.

— Далі що?

— У нас? Із нами?

— Ми не можемо сидіти тут до кінця війни. Тим більше, невідомо, коли все це скінчиться.

— Не скоро, Магдо.

— Я теж так думаю, Климе. Ти правий, мене шукатимуть. Можливо, вже шукають.

— Придумаю вихід. Знайду. Я пообіцяв. Незалежно від...

— Мовчи. Те, що сталося між нами, справді ні від чого не залежить. І не мусить ні на що впливати. Зокрема, на твої справи з Зубовим.

— До чого тут капітан?

— До всього.

Знову пахнувши, вона відсунулася, вмостилася зручніше, тепер натягнула ковдру до підборіддя.

— Ніч зізнань і відкриттів триває.

— Найдивніша ніч у моєму житті. Так розумію, ти не все сказала й далі буде?

— Вірно. Ми почали про місію, яка могла зацікавити тебе.

— Хіба історія з архівом — не воно?

Магда хитнула головою.

— Не зовсім. Лише половина правди. Більша, навіть дві третини.

— Гаразд, у чому ще одна третина?

Вона зручніше обперлася об лікті.

— Якби не цей випадок, Климе, ти б ніколи не дізнався того, про що я готова сказати тепер. Бо одне діло виказувати свої таємниці, інше — державні.

— Державні?

— Мені в жодному разі не можна потрапляти в контррозвідку. Вона не повинна цікавитися мною навіть побіжно. Зубов чи його колеги не мають кидати на мене бодай випадкові погляди. Тим більше — вводити в коло своїх інтересів, особистих чи службових.

Магда говорила серйозно. Не грала, карбувала слова. Кошовий мимоволі розправив плечі, готуючись почути щось важливе.

— Я маю стосунок до австрійської розвідки.

Почув.

Грім знову вдарив.

— Тобто?

— Підтримую контакти з Віднем і зі штабом фронту.

— Давно?

— Від самого початку. Але це не зовсім те, що ти думаєш.

— А що саме я повинен думати?

— Я не резидент, Климе. Не конфідент. Я координую агентуру, котра лишилася тут, у Львові. Довго пояснювати коло своїх обов'язків. До мене прийшли, зробили пропозицію, я не відмовилася. Жодної вербовки. Коли хочеш, десь у глибині душі чекала подібного, була готова погодитись миттю. Але зараз тебе має зацікавити Божена Микульська.

— Вона мене цікавить. І?

— Дай.

Клим простягнув Магді залишки сигари.

Після міцної затяжки вона примостила недопалок на підлогу біля ліжка.

— Ось вона була шпигункою. Справжньою. Тому я напружилася, коли ти прийшов до мене з цією новиною. На площі Ринок хтось убив агента австрійської розвідки. І тим самим зірвав операцію, заради якої все закрутилося.

Розділ чотирнадцятий

Дещо про облогу Перемишля

Нокаут.

Так це називається в боксі. Кошовий кілька разів отримував від партнерів по спарингу удари, дуже близькі до такого результату. Зараз відчував майже те саме, що й від удару в голову, завданого вправнішим, тренованішим суперником. Але й прозрів швидко.

Мовчки підвівшись, знайшов навпомацки й натягнув білизну та штани. Лишаючись босим та голим по пояс, засвітив лампу. Трохи пововтузився зі шкарпетками, взувся, для чогось притупнув, відбив легку чечітку. Магда зі свого місця стежила за ним, чекаючи продовження розмови й не форсуючи події.

— Справді треба хильнути, — мовив Кошовий. — Навіть не вина, чогось би міцнішого.

— З приводу?

— Я тепер розумію, в якому напрямку копати далі. І переконаний: капітан Зубов, як решта його колег, зеленого поняття не мають, чим

займалася коханка штабного офіцера капітана Платова. Інакше мене чи такого, як я, близько б не підпустили до цієї справи. Згодна?

— Швидше так, чим ні.

— Головне: віднині я шукатиму вбивцю не так жінки, як австрійського агента. У такий спосіб нехай опосередковано, але долучуся до загальної справи.

— Ти про що?

Клим одягнув нижню сорочку.

— Не забувай, я так званий мазепинець. Українській громаді тут, у Галичині, так само як нашій наддніпрянській спільноті, вигідна перемога військ кайзера та Австрії загалом. Недарма Січові стрільці воюють на його боці, і то добре б'ються. Бо є не чутки, Магдо, а цілком підтверджені факти: австрійський уряд робить ставку на українські сили, аби в разі перемоги вони — *ми* — могли отримати в королівстві ширші права, аж до автономії. То велика політика, зараз торкатися її не час і не місце, можна заплутатися. Проте діяльність твоя й загиблौ Божени на руку й нам. Виявити, хто її вбив, та покарати — завдати хай невеличкого, та все ж удару по росіянах. Мій інтерес таким чином ти бачиш.

Магда знову почала моститися зручніше.

— При своєму, Климе, ти лишався, коли пристав на пропозицію Зубова. Ти, любий, іншого виходу не мав. Не шукай для себе вищих цілей, ніж вирватися з-за ґрат і лишитися живим. До речі, це нормальні прагнення. Й не лише під час війни. Не кажи, що дотепер не було стимулу.

— Ти права, — Кошовий одягнув светр. — Але він, якщо можна так сказати, подвоївся. Пікантність, перчик ситуації в тому, що Зубов навряд чи наказував убити Божену. Навпаки, він би її заарештував і гучно відрепортував про викриття шпигунської мережі. Хреста б отримав на груди, може, в чині б підвищили. І це лише один бік.

— Є інший?

— Капітан Платов. Заради відбілювання його репутації все почалося. Мовляв, він міг забити коханку до смерті, дізнавшись, що вона йому зраджує. Тепер, пані Магдо, — він обсмикнув краї одягу, — видача вбивці означатиме, що під боком у офіцера генерального штабу примостилася шпигунка. А ніхто цього не знав. Кар'єрі Платова кінець. Тож розумієш парадокс: ліпше було б Зубову взагалі не рухати

справу. Хай би поліція розбила собі лоба. Не певен, що вбивця, ким би він не був, поквапився потай розказати, кого саме вбив. Хіба все робилося навмисне, аби зашкодити тому ж таки Платову.

— Складно.

— І я про це.

— Вбивця міг не знати про таємну місію Божени.

— Але в такому разі знову повертаємося на побутовий ґрунт. Вже не вірю. Банальні ревності відпадають. Тим більше, комісар Віхура має рацію: її забили люто, з усієї злості, вихлюпнувши ненависть на маленьку жінку. Ревнощів замало, вона явно комусь заважала родом своєї діяльності. Перейшла комусь дорогу як агент, — він клацнув пальцями. — Причина тут, Магдо. Чуйка в мене.

— Не сперечатимусь, — кивнула вона. — Мала безліч нагод переконатися в її правдивості.

Кошовий став напроти, схрестивши руки на грудях.

— Нічого не хочеш більше повідати?

— Наприклад?

— Яке завдання мала Божена. Обмовилася про зірвану операцію. То веди до кінця. Але — не від самого початку.

Магда хвильку подумала, примруживши очі.

— Гірше не стане. По-моєму, це приміщення вже не вміщає такої кількості державних та військових таємниць, які прозвучали тут за кілька останніх годин. А що ти зараз маєш на увазі?

— Початок я знаю. Божена, виконуючи завдання Відня, сама активно пішла на контакт із капітаном Платовим. Раніше вона була агентом кримінальної поліції, потім — політичної. Виглядає, ти доклалася до того, аби просувати дівчину, так би мовити, кар'єрними сходами. Вона мала рости над собою. Панна стрімко закохала в себе російського офіцера, бо мала такий досвід і, повторюся, відповідне завдання. Мета — генеральний штаб та відомості, які Відень міг звідти почерпнути. Аж раптом її вбивають. Дізнавшись про завдання Божени Микульської, я спробую вирахувати, хто міг їй завадити в такий жорстокий спосіб. Тепер слухаю.

Магда зітхнула.

— Перемишль.

— Тобто?

— Перемишлянська фортеця^[41]. Тут, у своїх новостворених газетах, росіяни радісно сурмили у вересні про початок облоги й пророкували швидкий успіх. Не звернув увагу: коли на початку жовтня австрійська армія їхню відкинула, давши по пискові, це не дуже тиражувалося. На той час, як ти вже знаєш, Божена стала коханкою Платова, котрого вибрала, бо служив при штабі. Вона казала: росіяни засмучені відступом та втратою позицій, тож готують нову наступальну операцію.

— Відень зацікавило це?

— Сам розумієш — не те слово. Втримати Перемишль зараз, коли військо кайзера стрімко й ганебно задкувало, — справа честі. Потрібна перемога. Для того треба знати плани царської армії стосовно нової спроби облоги Перемишля. Й запобігти їм, завдавши удару у відповідь.

— Платов не тримає секретів? Надміру язикатий?

Магда посміхнулася.

— Ти не знав панни Божени. Вона, Климе, з породи таких дівчат, котрі й мертвого розговорять. Тим більше, Платов, з її слів, надміру переймався власним родоводом.

— Так-так, спадковий військовий, швидкий чин, тепле місце при штабі в пам'ять про заслуги предків перед короною. Дуже кортіло офіцерові проявити себе, а не відповідати власному прізвищу. І що?

— Коханець нашої Божени розробив такий план. Не треба сміятися, Климентію. Він таки має клепку.

— Говорив із ним. Не дурний. Хоча, бач, не надто розумний. Думає, перепрошую, не тим місцем.

— Від більшості чоловіків мало чим відрізняється.

— Но-но!

Магда сіла, щільніше обгорнулася ковдрою. Тепер із сірого кокона визирала лиш її розтріпана голова.

— Божена щиро цікавилася всім, про що обмовлявся Платов. Лестила, як могла. Мастила, де вміла. І за день до загибелі дала знати: коханець вирушив у район Перемишля, аби наочно показати командуванню, як і що продумав. Нібито його замисел вирішили впровадити, чим капітан неабияк пишався. Божена мала намір вивідати в нього все, навіть готувала якусь неймовірну пастку, в яку її *герой* неодмінно втрапить.

— А замість того відчинила двері вбивці, — підсумував Клим. — Дякую, Магдо. Усе стало на свої місця.

Його впевненість насторожила.

— Пане Кошовий!

— Прошу, пані Богданович.

— Ви ж уже склали щось собі в голові.

— Звичайно, — посміхнувся Клим.

— Не мучте *дівчину*.

— Ми в одному човні. Ти маєш право знати. Але наперед треба справді роздобути щось поїсти. І випити. Міцнішого за вино. Зігрієшся, розслабишся, поспиш. Завтра непростий день.

— Тобто? Сьогодні, виходить, простий?

— Завтра — день істини, Магдо.

Перед тим, як залишити, Кошовий поцілував її.

Міцно.

В губи.

— Чомусь мене не дивує ваше нахабство. Ще перше наше знайомство підштовхнуло до таких висновків.

Капітан Зубов зустрів його в кабінеті за столом. Не підвівся назустріч, зиркнув суворо й невдоволено, кивнув на стілець навпроти. Проте Клим лишився стояти, таким чином маючи змогу дивитися на співбесідника згори вниз. Швидко зрозумівши своє не надто вигідне становище, Зубов змушений був підвестися, обійти стіл і стати навпроти Кошового.

— Вламуватися сюди, в приміщення контррозвідки, стороннім не дозволено.

— Я прийшов. Як відвідувач.

— Голосно вимагали провести вас до мене негайно. Я сказав би, мітингували. Для вас зробили виняток, але вперше і востаннє, пане Кошовий.

— Сподіваюсь, ми дійсно не матимемо нагоди бачитись тут. Чи взагалі будь-де. Звісно, якщо ви тримаєте слово і мені дадуть спокій. Обіцяю жити тихо, мирно, не влаштовувати жодних ескапад. Служити государю чесно не збираюся. Нейтралітет. За це ув'язнюють?

— Забагато говорите. Після вашого недавнього експерименту в мене якось так ослабла довіра до вас.

— Тим не менше, ви не наказали припинити розслідування.

— То ви не здалися? Поразка не обламала вам зуби?

— Якщо ви збирали про мене відомості, мусите знати: я не здаюся за будь-яких обставин.

— Похвальна риса. Для особи, котра готова до государевої служби.

— Австрійський підданий.

— Вже ні. Ми з вами обговорювали це, пане Кошовий. Здається, домовились.

— Згоден, не торкаємося теми. Слизька й небезпечна. Є нагальніші справи.

Обидва далі стояли близько, майже впритул.

— То з чим прийшли так рано, пане Кошовий? Надіюся, з добрими вістями?

— Маю такі самі сподівання, — Клим прокашлявся в кулак. — Пане капітане, я приніс вам новини. Не всі вам сподобаються. Одна з них зовсім не стосується справи, до якої мене залучено. Все, що я скажу, нехай лишиться між нами. Це в ваших інтересах.

— Хіба *вашого* тут нема?

— Магда Богданович.

На обличчя Зубова впала тінь.

— Як ви сказали?

— Пані Магда Богданович.

Далі Кошовий заговорив швидко, не Даючи Зубову зосередитися, вивалюючи все відразу, а собі тим самим перекриваючи всі кроки до відступу.

— Можете перевірити. У Львові лишилося багато людей, ладних підтвердити: мене з цією жінкою тривалий час пов'язували ділові стосунки. В особисті не перейшли. Тим більше, з пані Магдою все не так просто. До всього, я збирався одружитися, і трагічний фінал цієї історії теж знайдеться кому переповісти. Я не ховався, завжди був на виду, хоч не люблю публічності. Нині це мені на руку. Вам не доведеться докладати великих зусиль, аби перевірити правдивість моїх слів. Зокрема, стосовно пані Богданович.

— Що там?

— Ми друзі, пане Зубов, — відкарбував Клим, витримуючи гострий погляд капітана. — Лише друзі, наголошую на цьому. Я сумую за нареченою. А пані Магда не може собі дозволити мати якісь

стосунки зі мною як через це, так і через різницю в статусі. Вчора вночі вона прибігла до мене, як до друга.

Капітанові очі звузилися, потім широко розкрилися. Обличчя зробилося багряним.

— Ви знаєте, де вона, — не питав, стверджував. — Пане Кошовий, ви негайно скажете, де ховається пані Богданович. Інакше забудьте про наші домовленості. Тим більше, що відчутної користі від вас нема, я починаю розчаровуватися. Отже, де. Я слухаю.

— Так дослухайте до кінця! — Клим остаточно забув про гальма, йдучи за звичкою ва-банк. — Жінка просить допомогти їй! Думаєте, я здам її вам, офіцерові, чорт забирай, в обмін на якісь досить умовні та хисткі преференції для себе? Дарма! Вона розказала мені, як ви вчора приходили до неї та вимагали віддати документи, про які та не має жодного уявлення! Магда знайшла спосіб викрутитися й втекти! Так, не уявляла, в що це виллється! Вірте не вірте, але не думала, що її витягнуть із готелю в подібний спосіб! Наскільки я знаю, ваші підлеглі обмежились гулями. Нікого не вбили, вийшла ніби звичайна бійка.

— Напад на військових. Ви покриваєте злочинців.

— Не уявляю навіть, хто вони. Повторюся: у нас із пані Магдою різні кола знайомств. У неї ширше, в різних сферах та спільнотах. Я до вас прийшов, у тому числі як її адвокат. Все ж таки це мій фах. Обговоримо умови нашої угоди.

— Угоди? Пане Кошовий, ваше нахабство справді безмежне! Під час війни намагаєтеся врятувати особу, причетну до нападу на військових, ще й працівників контррозвідки, від належної відповідальності! Нічого у вас не вийде!

Капітан Зубов помахав пальцем перед Климовим лицем, рушив до дверей.

— Я викликаю конвой.

— Чекайте. Ви ж не почули умови.

— Жодних умов. Коли йдеться про вчорашній інцидент — жодних!

— Пане Зубов, я міняю спокій Магди Богданович на вбивцю Божени Микульської.

Капітан завмер.

Потім старанно зачинив двері зсередини, неквапом повернувся, заклав руки за спину. Наближаючись до Кошового, навмисне лунко клацав каблуками по начищеному до блиску паркету. Розглядав Кліма

з цікавістю, ніби побачив уперше. Мовчки вказав на стілець, сам умоєвсь під портретом царя Миколи, виклав лікті. Тепер присів і Кошовий, готуючись, мов у боксі, до наступного, вирішального, як сподівався, раунду.

— Чому я повинен вам вірити? — запитав Зубов. — Є докази?

— Здогади й аргументи. Як минулого разу, з Навотним. Лиш зараз буду переконливішим.

— Слухаю вас.

— Спочатку вирішуємо з пані Магдою.

— Чого ви хочете?

Клим умоєвсь зручніше.

— Давайте відверто, пане Зубов. З її слів, якісь чоловіки в масках і з предметами, схожими на револьвери, без жодного пострілу вивели з ладу кількох солдатів, одного унтер-офіцера й одного ротмістра. Почуте нагадало мені оперету, причому дешеvu, провінційну, з акторами-аматорами. Звичайно, ваші підлеглі розказали інше. Зіткнулися з озброєними до зубів дужими горлорізами, котрі перемогли чисельно. Мене там не було, на щастя, — він навмисне наголосив на цьому, стежачи за капітановою реакцією і тихо радіючи, що той бровою не повів, а отже, не мав підстав не вірити. — Але я схильний вірити пані Богданович.

— Я теж, — Зубов відкинувся на високу спинку стільця. — Не з вами про таке говорити. Та надто незвична ситуація, аби вирішувати її шляхом, котрий я вважаю правильним. Зокрема, заарештувати вас просто тут — і далі розказуйте в іншому місці та іншим людям. Мені не подобається, як показали себе мої підлеглі.

— Пляма на контррозвідці, так, ні?

— Утримаюсь від оцінок при вас, пане Кошовий. Далі коротше, не затягуйте, по суті.

— Отже, по суті, — Клим не втримався, потер руки. — Знову ж таки зі слів пані Богданович, нікого не вбито й не поранено. Вас, пане Зубов, вона обдурила з переляку. Ви ж не вірили, що не існує жодних потаємних картотек. А їх нема, в цьому пані Богданович мене переконала. Ви, досвідчений жандармський офіцер, повірили, вибачте, в бздур. Мильну бульку, роздмухану якимись тутешніми вірнопідданими, котрі наввипередки бажають вислужитися. Почули —

не перевірили. З кожним буває, сам сідав у глибші й брудніші калюжі. Результат усього цього сумний. А пані Магда, бачте, вас переграла.

— Я з нею не грав.

— Врахуйте становище, в якому вона опинилася.

— Хто напав на моїх людей у готелі? Хто вештався містом під час комендантської години неподалік від «Жоржа» незабаром після нападу? Хто стріляв у патруль?

— Зеленого поняття не маю про стрілянину, — твердо мовив Кошовий. — Пані Богданович вивели з готелю, і далі вона пішла сама. Вночі постукала до мене на Личаківську. Розказала все. Так, не випускав її до ранку, по завершенні комендантської години помістив у безпечне місце. Зрештою, пане Зубов, шукати можна й, мабуть, служба цього вимагає, опереткових нападників у масках. Ваш ротмістр засвідчить, що саме пані Магда напала на нього? Отож.

Клим завершив, теж відкинувшись на своєму стільці.

— Ви непоганий адвокат, — кинув капітан.

— У Львові два останніх роки перед війною вважався дуже хорошим. Коштовним.

— Магда Богданович при мені писала комусь записку. Отже, знає бодай одного з нападників. Або організаторів нападу. Мусить сказати. Тоді, можливо, ми домовимося.

— Спокій пані Магди та збереження репутації служби контррозвідки в обмін на вбивцю панни Божени.

— Ви доведете, що вбивця цього разу справжній.

— Ви не будете добиватися, звідки в мене ті чи інші відомості. Така домовленість є від самого початку.

— Слово.

— Слово офіцера?

— Перед вами офіцер.

— Пані Магда?

— Господи, та дайте мені вже з нею спокій! Хай ховається, де ховається, чи повертається до себе, чи живе у вас, чи з вами! Мене справді ввели в оману, визнаю — сам у всьому винен, розберуся й залагоджу. Тут кожен день щось нове. Жертв нема, непорозуміння вчорашнє забудеться.

— Письмове підтвердження, пане капітане.

— Я сказав — слова офіцера досить.

— На ньому й ловлю.

— Далі тягнете кота за хвіст?

— Антон Платов.

Зубов вклякнув на стільці.

— Що ви сказали?

— Він убив свою коханку. Ви підозрювали подібне від самого початку. Мотив інший. Не ревності.

Розділ п'ятнадцятий

Офіцерська честь

Потім, коли вони вже разом залишать кабінет, Клим Кошовий признається собі: дотепер, навіть у часи найнебезпечніших пригод, коли за кілька кроків позаду стояв і реготав Різник із Городоцької, він так не відчував реальність близької смерті.

Капітан Зубов не попросив — наказав повторити. Почувши вдруге, неквапом, ніби лінкувато, підвівся. Перевірив для чогось, чи застібнутий кітель на верхній гудзик. Потому спокійно, з явним наміром завершити до кінця важливу для себе роботу, витягнув з кобури револьвер, виклацнув барабан, перевірів набої, зробив, як було. І лиш тоді навів дуло на Кліма.

— Застрелю, сучий сину. Просто тут, на місці. Відповім за все, де треба й перед ким слід. Мусив зрозуміти, що ти — провокатор. Ви, мазепинці, інакшими бути не можете. Ви готові на будь-яку брехню, аби зашкодити короні.

Віко сіпнулося. Кошовий змусив себе не ворушитися. Кортіло впасти зі стільця, закричати, гукати на допомогу, хоч розумів — марно.

Промовив навмисне повільно, роблячи паузу після кожного слова.

— Можете. Стріляти. Не тут. Так потім. Але. Дозвольте. Договорити.

Зубов опустив револьвер, поклав його дулом у Климів бік, знову сів, відбив пальцями дріб на поверхні столу.

— Почніть із високого зросту. Вашої з отим відставним поліцейським геніальної теорії. Платов високий. Не аж такий, як, скажімо, опитані нами панове Данилевич, Навотний чи Химич. Проте я залишав право на похибку.

— Яку ще похибку?!

— Забули? Пане капітане, насправді *будь-хто*, і я згадував про це, може бути вищим за мініатюрну від природи панну Божену. Вона тим брала, як я довідався. Всякий чоловік почувається впевненіше поруч із невисокою жінкою.

— Припустімо. Нехай. І?

— Платов міг ударити свою коханку згори вниз із таким самим успіхом, як... не знаю... хоча б Данилевич. Детальний слідчий експеримент завжди можна провести. Тіло ж не поховали, воно, здається, в анатомічному театрі досі. На моє прохання пан Віхура дізнався. Так чи інакше, важливий факт нанесення удару саме такою манерою, — Кошовий підніс руку й різко опустив, хекнувши при цьому. — Ось вона, похибка. Ми з вами з огляду на неї теж підходящі кандидатури.

— Гарне порівняння.

— Визнаю помилку, пане капітане. Каюся. Збила з пантелику. До того ж ані я, ані пан Віхура не можемо отримати детальнішу інформацію від поліції. А отже, не можемо дійти висновків, котрі будуть точнішими за зроблені на око.

— Чому ви переконані, що не помиляєтесь тепер? Йдеться про штабного офіцера з бездоганною репутацією.

— Якщо не рахувати коханки.

— Пане Кошовий, жінки для військового — як завойовані нагороди. Аби капітан звабив раптом дружину генерала й при цьому вона молода-гарна, числився б героєм. А ось генерал ловив би в спину насмішки.

— Приймається. Але ж ви не хотіли бачити свого близького товариша в ролі вбивці власної коханки. Хіба за таке нагородять?

— Отже, ви переконані: Платов — убивця.

— Так, інакше мусив би пустити собі кулю в лоба. Божена поставила бездоганну репутацію коханця на кін. Вона зрадила капітана, пане Зубов. Вона взагалі зрадниця.

— Тобто?

— Шпигунка. Лягла з ним у ліжко за наказом австрійської розвідки. Говорячи так, Клим нічим та ніким не ризикував.

Вони з Магдою довго, кілька годин готували розмову, зважуючи всі «за» й «проти», і нарешті погодилися: шкоди від викриття вбитого агента нікому не буде, натомість користь Божена принесе й після смерті. Дізнавшись про її загибель, Магда потурбувалася, аби довкола обірвалися всі нитки. Почавши копати, російська контррозвідка ні до чого не прийде, хіба отримає кілька непрямих підтверджень, щоб довести правоту Климових слів. Якраз це було важливо, бо робило дійсною угоду, заради якої Кошовий почав свою гру й матиме на меті забезпечити саму Магду.

Зберегти живих значно важливіше, ніж без жодної користі для справи намагатися врятувати мертвих.

— Звідки ви...

— Знаю. Довідався. Нагадую про наші домовленості: нічого не питати про джерела. Інакше наступного разу мені стане складно ними користуватися.

— Думаєте, буде інший раз? Навряд, пане Кошовий. Але вимагатиму все ж таки доказів шпигунської діяльності панни Микульської.

— Їх ви запитаете в капітана Платова. Він напевне одного разу здогадався, кого пригрів біля себе. Не так давно, до речі. І все одно, з огляду на те, що ми з вами дізналися про час їхнього знайомства, досить швидко. Чи розкусив сам, чи, скоріш за все, Божена почала форсувати події, вербуючи коханця, шантажуючи або в інший спосіб намагаючись видіти з нього потрібне. Ось про яку зраду кажу. Платов убивав її люто й безжально, ображений у кращих почуттях, і разом рятуючи себе. Хтозна. Раптом коханка-шпигунка встигла витягнути з нього щось цінне. Двері Божена проти ночі відчинила, як ви й припустили, тільки йому, нічого не підозрюючи. Або не знала, що розкрита. Або думала: все на мазі, Платов у лещатах, нікуди не подінеться, прийшов здаватися на її милість, — Клим зітхнув. —

Потім він покликав вас, аби ви допомогли відвести від нього підозру. У мене все, пане капітане.

Цього разу Зубов мовчав довго.

Лунко цокав великий годинник у кутку. Чекаючи, поки господар кабінету висловиться, Клим навіть почав подумки рахувати звуки. На сорок третьому капітан прокашлявся. Не запитав — сказав категорично, вимогливо:

— Ви надасте докази, що коханка Платова шпигувала.

— У мене на руках їх нема й не може бути. Але я переконаний: обшукавши помешкання ретельніше, ніж минулого разу, їх знайдуть.

— Квартиру зовсім не обшукували. Тільки оглянули, як місце злочину.

— Наскільки я знаю, місця оглядають детально.

— Там був Платов. Він попросив... — Зубов знову замовк, завмер, гмикнув. — Так, він попросив не порпатися, бо мусив забрати свої речі. Ви ж розумієте, ми від самого початку нічого не... Чорт забирай! — він ляснув долонею по столу. — Виглядає, ви праві в припущеннях.

— Нічого не заважає вам викликати Платова сюди й запитати тепер уже його.

— Вийдіть, — капітан поклав руку на ебонітову трубку телефонного апарату.

Знизавши плечима, Кошовий залишив кабінет. Стільців у коридорі не було, тож він неквапом походжав уздовж стіни, спершу крутячи в руках капелюха, потім — легенько підкидаючи. Офіцери, що заклопотано сновигали туди-сюди, на дивного цивільного не зважали.

Нарешті з'явився Зубов, у шинелі й кашкеті, перетягнутий портупесею. Зачинивши двері, почав натягувати рукавички. Клим наблизився, але першим не заговорював.

— Платова нема на службі, — мовив капітан. — Вчора пішов дуже пізно. За ним ще не шукають, бо начальство саме радило виспатися, для його ж блага. Після загибелі Божени навантажив себе роботою, почав пити більше, ніж звичайно. Аби не перегорів і не з'являвся в такому вигляді на очі командувачу.

— Що робимо?

— Ви — нічого, пане Кошовий. Я заварив кашу, мені хлебтати до кінця. Наді мною теж є керівництво. Про викриття, хай і мертву шпигунку я зобов'язаний доповісти. Та спершу переговорю з

Платовим, сам на сам. Нехай підтвердить або спростує вашу нову версію. Заразом дізнаюся, чи багато шкоди він уже завдав армії своїм недалекоглядним зв'язком. Так чи інакше, його кар'єру не врятувати.

— Якщо капітан — убивця, він викрив та вбив ворожого агента. Не признався відразу, зрозуміло. Мені, чесне слово, байдуже службове зростання вашого приятеля і його репутація. Але з огляду на військовий час та душевний стан подібні дії та вчинки пояснюються.

Поки Клим говорив, Зубов натягнув другу рукавичку, поворушив пальцями.

— Я передумав. Поїдете зі мною.

— Для чого?

— Версія ваша. Скажете капітанові все в очі. У моїй присутності. Бачу, ви мастак придумувати різні виправдання. Вважайте себе на короткий час адвокатом Платова. Після того — вільні. Живіть, як жили.

— А пані Богданович?

— Не знаю, в яких ви з нею стосунках. Моя порада обом: найближчим часом їдьте зі Львова подалі. Ви багатьох дратуєте, той же Навотний особисто приніс мені черговий донос. Мовляв, влада робить помилку, випустивши затятого мазепинця. Забирайтеся, не мозольте очі.

— Вигнання?

— Та називайте як хочете! Головне, що порада для вашого блага, і ви маєте це усвідомити.

— Порада?

— Вважайте її наказом. Я прикрию деякі ваші справи не так заради вас, як задля власної вигоди. Ось він, шлях до пекла.

— Де пекло?

— Саме туди ведуть благі наміри, забули? Взяв на себе дурний, як тепер бачу, клопіт опікуватися молодшим товаришем. Зв'язався з вами. Так само мушу багато чого пояснити й не все приємне для мене. Тому їдьте з міста, їдьте, і даму свою забирайте. Все, ходімо.

Не маючи наміру обговорювати далі, Зубов широкими кроками рушив до виходу.

Кошовий подався за ним, подумки радіючи з несподіваної нагоди почути зізнання з перших вуст. Або побачити реакцію Платова й

послухати, чим він стане заперечувати. Так чи інакше, розв'язка дивної історії — у двадцяти хвилинах їзди.

Антон Платов квартирував на Вірменській.

Доїхавши, водій Федір-Теодор зупинився біля бровки тротуару поруч із сусіднім будинком. З ними не пішов, як і минулого разу. Залишився в «даймлері». Зубову відчинив запопадливий двірник, пропустив обох. Чоловіки піднялися на третій поверх, капітан спершу подзвонив, потім, не чекаючи, загаратав у потрібні двері.

Від удару кулаком вони прочинилися.

Не зачинені — лиш щільно прикриті.

Зубов глянув на Кошового, і в його очах Клим не побачив нічого доброго.

— Так, — мовив капітан, узявся рукою в рукавичці за край, потягнув.

Перш ніж ступити всередину, розстебнув кобуру, але зброю не витягнув.

Переступив поріг.

Рушивши за ним, зайшовши й побачивши в кімнаті те саме, що й Зубов, спершу подумав: Платов не витримав, плюнув на все, запив і тепер спить на підлозі.

Кров біля скроні.

Револьвер у руці.

Дивлячись на капітанів труп, Кошовий мимоволі згадав адвоката Сойку — подібне видовище смерті зустріло і в його помешканні.

У свій перший ранок у Львові шість років тому.

— Ані руш, — наказав Зубов. — Двері.

— Ключа нема.

— Зробіть, як було.

Клим ступив до передпокою, прикрив двері зсередини, подумав — зацепив клямку. Вертаючись назад до кімнати, побачив на підлозі біля вішака білий паперовий клаптик. Коли заходили, не звернув увагу. Тепер папірець кинувся в очі.

Нахилився, взяв, глянув на зворот.

Списаний.

Пробіг очима, нічого не зрозумів.

Поклав у кишеню не так машинально, як відчувши: *це* найменше чекав знайти в офіцерському житлі. Ще не знав, що означає знахідка, як пояснити. Інтуїція підказала взяти, нічого більше.

Повернувшись, Кошовий застав Зубова, сидячого навпочіпки біля мертвого тіла. Не дивлячись на Кліма, торкнувся шкіряними пальцями лица, повернув голову до себе, узяв за плече, спробував перевернути. Враз облишив, нахилився до кривавої плями, придивився уважно, примружившись.

— Запеклася, — процідив крізь зуби. — Давно лежить. З ночі, не інакше.

— А то й з вечора.

— Може бути, — капітан випростався. — Ех, Платов, Платов.

— На столі, — Кошовий показав зі свого місця.

Тепер і Зубов побачив коньячну пляшку, склянку.

Щось під склянкою.

Білий папірець.

Обійшовши труп, капітан обережно підняв склянку, взяв послання двома пальцями. Ознайомився, покрутив у руці, гмикнув, знову прочитав, уже вголос.

— *Божена.*

— Прошу?

— Одне слово. Викрив Платов коханку чи отак сумував за нею, аж до депресії, ми ніколи не дізнаємося.

— Ніхто.

— Тобто?

— Ані ми, ані хтось інший. Дозвольте глянути?

Обминувши мерця з протилежного боку, Кошовий простягнув руку до папірця. Зубов повагався, проте таки дав записку.

Лише одне слово.

Жіноче ім'я.

Клим зиркнув із протилежного боку.

Цікаво.

— Дайте сюди. Що там побачили?

— Нічого, — Кошовий повернув папірець. — Почерк його? Знайомий?

— Маєте сумніви, що він писав сам?

— Закралися.

— Слухаю вас.

— Двері. Їх не зачинили зсередини. Люди зазвичай так не роблять. Тим більше — офіцери генерального штабу, в чужому місті під час війни.

— П'яні офіцери роблять, — мовив Зубов. — Вчора він не сам пішов зі служби. Я не маю бажання вам звітувати, але ситуація зобов'язує. Платова відправили додому відсипатися, бо дозволив собі нажлуктитися й з'явився таким на нараді. Благо, командувача не було, тому капітанові, скажемо так, наполегливо порадили йти додому, привести себе в порядок, назавтра написати рапорт, пояснивши свою ганебну поведінку, — капітан зітхнув. — Його вичитували при всіх, пане Кошовий. Заслужив, але все одно: перепало, наче хлопчиськові. Він повернувся, вже погано себе контролюючи. Тому не зачинився, лиш прикрив двері. Хтозна, міг навіть подумати — закрив. Треба, до речі, ще ключ знайти.

Кошовий згадав себе самого менш ніж річної давнини, коли сумував за Басею. Якось одного разу теж вирішив, що зачинився зсередини. Насправді, прокинувшись одягненим поперек ліжка, побачив — це не так.

— Вважаєте, вкоротив собі віку через скандал на службі?

— Могло стати останньою краплею, — кивнув капітан. — Раніше за ним такого не водилося. Завжди себе контролював. Але з чого почалося? З убивства коханки. Або не зміг подолати сум і звів рахунки життя в розбитому стані. Або — дійсно вбив її, дізнавшись, що піддався на спокуси ворожого агента. Депресія, почуття провини на додачу. Чим довше не признавався, тим сильніше мучили докори сумління. Ось учора останній штрих. І я, пане Кошовий, схиляюся до другого варіанту. Зрештою, Платов зробив те, чого вимагала офіцерська честь.

— Не сперечатимусь.

— І триматимете рота на замку. Приховати цього, — Зубов показав рукою на тіло, — я не можу й не маю права. Але вас тут не було. Маєте додаткову причину забратися зі Львова геть, чимшвидше.

Клим переступив із ноги на ногу.

— Що скажете про причини?

— Самогубство. Депресія через втрату коханої жінки. Нічого не написав у прощальній записці, тільки її ім'я. Виходить історія

настільки дивна, наскільки сентиментальна. Дружини наших генералів та полковників довго потім її переповідатимуть. Їм таке подобається.

— А ви цінік.

— Хіба я це приховував? Принаймні, все чесно.

— Крім справжнього мотиву.

— Він нам невідомий остаточно, — Зубов узяв пляшку за горлечко, покрутив. — Нещасний капітан міг не здогадуватись, із ким спав. Загнав собі кулю в голову, дійсно сумуючи за втраченим коханням. Але навіть якщо це не так, він тим більше довівся чесно стосовно інших.

— Що ви зараз маєте на увазі?

— Зізнання Платова — скандал. Постраждає не лише його репутація. Це ляпас контррозвідці. Мені зокрема. Довелося б списати багато паперу, а так маємо маленький папірець і вирішення всіх проблем. Шпигунки нема. Якщо вона встигла вийти з Платова якись військові таємниці, це вже зроблено й нічого не зупиниш. Хтозна, раптом одна з невеличких поразок нашої армії, котрі мали місце на фронті останнім часом, сталася через капітанову необережність та вправність ворожої агентеси. Вона не єдина, смію припустити, й будемо виявляти інших. Платов же загрози не становить. Мертві обоє, справи нема.

— І нічия честь більше не постраждає.

— Мислите в правильному напрямку, пане Кошовий. У тому, що Божена Микульська шпигувала, я тепер переконаюся лише для себе, задля власного спокою. Аби цілісна й остаточно картина склалася в мене. Дякую за допомогу, — прозвучало неширо, сухо, задля ввічливості й дотримання правил пристойності. — Моє наполегливе прохання ви почули, повторювати не буду. Затримаєтесь у Львові довше, ніж на три доби, я таки запитаю, звідки у вас відомості про вбиту.

Коли він виходив, Зубов викликав зі встановленого в помешканні телефону потрібний комутатор.

— Не знаю, радіти чи плакати.

Магда сказала так, вислухавши Кліма. Вона чекала на нього «Під вошею» і страшенно нудилася в маленькій кімнатці. А ще заскучала за ним, довівши це міцним поцілунком, подарованим, щойно Кошовий переступив поріг.

— З чого?

— Ніби можна вже йти звідси. Місце мені не подобається. Хоча б тим, — вона посміхнулася, — що ліжко тут завузьке. Нам із тобою дадуть спокій. Радію. Ми мусимо кудись забратися з міста. Плачу. Навряд чи дозволять перейти фронт.

— Зате можна більш-менш вільно їхати в Київ. До моїх батьків.

— Отак відразу? Зі мною? Пане Кошовий, у якості кого ви будете рекомендувати мене татові з мамою? Це дуже сміливо, після короткого знайомства.

— Ми знайомі шість років, пані Магдо. Проте згоден — не варто. Зараз що в Києві, що тут. Прикро визнавати, але безпечніше не вдома, а по той бік фронту. Варшава, Краків, Відень.

— Мрії. Трускавець виглядає реальнішим планом.

— До Адася?

— Припини ревнувати, Климентію. Пан Вишневецький із сестрою виїхав звідти ще наприкінці літа. Ми іноді листувалися, так, стара пам'ять, не більше. Писав, що збирається якраз до Варшави. Тож даху над головою в нас ніде, крім Львова, нема. І грошей на двох небагато.

— Переважно твої.

— Нам доведеться триматися разом, Климе.

— Я радий цьому, Магдо. Тільки часу лишається замало.

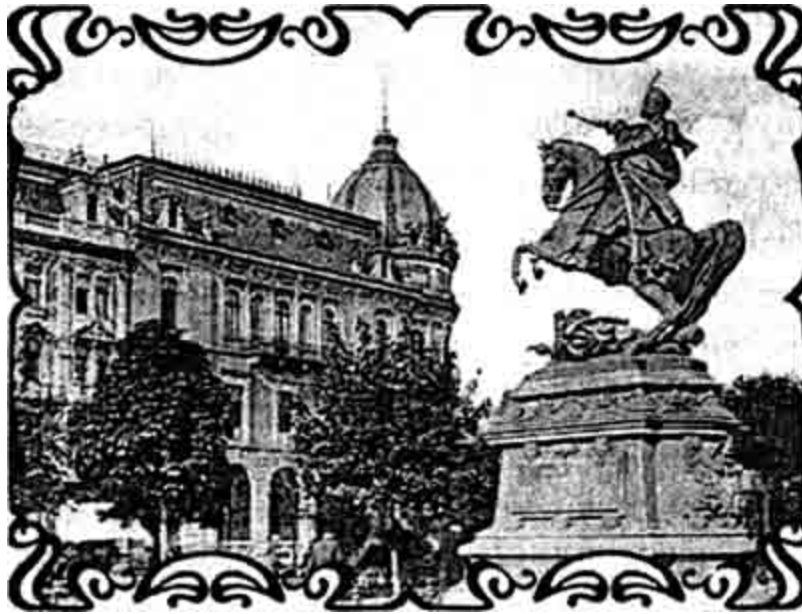
— Мало? Для чого?

— Дізнатися, хто вбив австрійську шпигунку Божену. І її коханця, російського офіцера Антона Платова.

З цими словами Кошовий витягнув із кишені й показав Магді знайдений у передпокої паперовий клаптик.

Розділ шістнадцятий

Лікарська таємниця

- Рецепт. Принаймні, писав лікар. Або я помиляюсь, Шацький.
- Ви не помилились. Кажу вам як лікар. І це таки рецепт.
- Шматок рецепту.
- Частина, пане Кошовий.

Щоб роздивитися краще, Йозеф Шацький одягнув окуляри. Клим ще не бачив свого друга в них, на людях та при гостях дантист намагався їх не носити. Пояснив — соромиться, кого або чого саме, не вточнив. Вивчивши папірчик ще раз, уважніше, Шацький для певності передав його дружині. Естер глянула здаля, з відстані витягнутої руки, підтвердила:

— У тебе такий самий почерк, Йозефе. Здається, всі медики пишуть однаково. Нерозбірливо.

— Бачте, ознака характерна.

Кошовий прийшов до Кракідалів глибоко по обіді, коли ранні сутінки лиш починали огортати Львів, та до комендантської години було ще далеко. Перед тим він провів Магду до себе на Личаківську. Їй

потрібні були деякі особисті речі, та Клим вирішив розібратися з цим пізніше. Саму відпустити до «Жоржа» не хотів, і вона з цим погодилась. А після його детальної розповіді підтримала намір зробити кроки, котрі напевне допоможуть почати прояснення справи, і вже потому вирішувати приватні питання. Тим більше, вона погано спала цієї ночі, а ліжко в помешканні Кошового було зручнішим за ложе в кімнатці, де вони перехувалися.

Веслав Зінгер, побачивши та впізнавши Магду Богданович, на короткий час втратив мову, а потім розсипався в компліментах, через слово наголошуючи, який він щасливий бачити в себе таку шановану гостю. На що Кошовий зауважив: пані Магда — гостя не пана Зінгера, а його особиста. Й попередив, що за декілька днів вони вдвох змушені будуть на непевний час залишити місто. На що Зінгер заявив — зробить усе можливе, аби залишити апартаменти за панством, після чого дав нарешті обом спокій.

— Я знайшов це на підлозі в помешканні Платова, — зараз Клим розповідав Шацьким те саме, що кілька годин тому говорив Магді. — Спершу підняв із цікавості. Відразу кинувся в очі характерний для лікарів почерк. А ще — це частина цілого. Хтось узяв записку або рецепт, написаний медиком, і розірвав навпіл. Половинку для чогось викинув у куток біля вхідних дверей.

— Справді, пане Кошовий, дуже дивна манера. Хоча, якщо пан офіцер, з ваших слів, дозволяв собі багато алкоголю, в подібній поведінці нема нічого дивного.

Естер багатозначно глянула на Йозефа, той розвів руками.

— Ми ж обоє знаємо, моя фейгале, як це буває.

— Та вже маємо сумний досвід, — зітхнула пані Шацька. — Хай пан Кошовий говорить. Твоє минуле зараз його не цікавить.

Шацький за звичкою поцмокав губами, але промовчав, кивнувши Климові. Той повів далі:

— Потім я побачив на столі Платова передсмертну записку. Лише одне слово, ім'я втраченої коханої. Воно пояснює вчинок. І все б нічого, аби він не написав це на клаптику паперу, котрий є другою половиною ось цього, — він торкнувся папірця пучкою пальця. — При капітанові я не мав можливості скласти частки докупи. Але почерк такий самий. Послання, нагадує, написане на чистій стороні. Чому Платов не видер аркуш із записника, наприклад? Або — чому не

взяв звичайний аркуш, який напевне має вдома? Припускаю, він, будучи дуже сильно п'яний, бере перше, що потрапляє під руку. Тоді для чого рвати навпіл, а другу половинку сіяти біля дверей у передпокої? Чому, зрештою, двері не замкнені зсередини? Я переконаний: навіть у такому стані капітан мусив зачинитися.

Шацький знову зиркнув на Естер.

— Пане Кошовий, — мовив потому. — Ви навряд чи прийшли до нас шукати відповідей. Ви їх знаєте.

— Припускаю, — кивнув Клим. — З одного боку, в такому стані, в якому останніми днями перебував Платов, доводячи себе ледь не до божевілля, будь-яка людина робить вчинки, складні для раціонального тлумачення. Скажімо, він, отримавши прочухана на службі, повернувся додому з відчуттям лункої порожнечі всередині. Бере коньяк, починає пити далі. Я бачив капітана за кілька годин після того, як він знайшов понівечений труп коханки. Шановне панство має повірити: за моїми відчуттями, Платов ладен був застрелитися просто там, при мені. Але на той час на його горі нічого більше не наклалося. Отже, — він засовався на стільці, вмощуючись зручніше, — в якийсь момент офіцер міг зрозуміти, що втратив усе. Коханку, кар'єру, смак до життя. Що він робить? Вирішує стрілитися. У таких випадках пишуть записку, або пояснюючи причини, або просячи нікого не винуватити у своїй смерті, або — все разом. У Платова нема часу й бажання шукати аркуш паперу. Він порпається в кишнях, знаходить ось цей рецепт. Розуміє — цілком прийнятно. Пише записку. Допиває залишки, аби відкинути решту страхів. Притискає денцем склянки. Бере револьвер.

Стиснувши кулак, Кошовий витягнув указівний палець та виставив великий, імітуючи зброю. Приставивши пучку до скроні, видав:

— Бабах!

— Схоже, — кивнув Шацький.

— Є в тому логіка, — погодилася Естер.

— У такому разі для чого рвати папірець навпіл і кидати половинку в передпокої?

Йозеф почував сиву кудлату кучму.

— Не знаю. Але ви ж маєте пояснення.

— Думаю, що так. Уявімо собі, що в помешканні був хтось сторонній. Особа, яку ми не знаємо, натомість Платов знав та довіряв. Він міг не чекати гостя. Та відчинив йому двері. Ось чому вони не

замкнені зсередини: вбивця не мав ключа. Може, він би й зачинив ззовні. Проте не знайшов, бо квапився. Поспіх також причина, чому вбивця використав перше, що потрапило під руку. Не просив у Платова аркуш, знайшов у себе в кишені рецепт. Поки не знаю, як умовив жертву написати ім'я коханки. Та припускаю: розірвав папірець навпіл, бо не придумав іншого способу замести сліди. Хто буде розбиратися? До всього вбивця напевне не готувався застрелити капітана. Він прийшов із іншою метою, не досяг її, тому рішення прийняв спонтанно, емоційно. Коли так, тоді все стає на свої місця. Вбивця діє швидше, ніж думає. Давайте спробуємо відтворити картину, як усе було.

— Не найкраще дійство — уявляти, як вбивають, — мовила Естер.

— Хіба ми не живемо в часи, коли війна щодня когось убиває? — парирував Шацький. — Пане Кошовий, ми всі увага.

— Отже, — повів далі Клим, — могло відбутися наступне. Хтось, кого ми ще не знаємо, прийшов під вечір до Платова з якоюсь метою. Цей невідомий мусить знати не лише капітана, а й розпорядок його дня. Тому припускаю: гість постукав дуже пізно. Бо зазвичай пан офіцер повертається зі служби у свинячий голос.

— Його ж прогнали вчора раніше!

— Так він і завітав би раніше, аби знав! Що означає: вбивця не має стосунку до капітанової служби. Особа стороння, що значно розширює коло підозрюваних. Та не всяка стороння особа знайома з офіцером генерального штабу. Розуміння цього парадоксальним чином означене коло звужує. Буквально, шановне панство, до гурту тих, хто був знайомий із Боженою. Готовий припустити: вбивцю з Платовим познайомила його коханка. Або, як варіант, вони самі познайомилися завдяки їй. Просто якось опинилися в одній компанії. Згодні?

Шацькі синхронно кивнули.

— Капітан або спав, або пив. Відчуття небезпеки притуплене в обох випадках. Він відчиняє двері й пускає до себе людину, з якою може вільно говорити. Між ними щось відбувається. Адже людина прийшла заради певної мети, якої не досягла. Залишати Платова живим після такої розмови небезпечно, і на те так само є причина. Скажімо, гість, знайомий, розкрився капітанові з несподіваної сторони. Що він робить? Знаходить у кишені перший-ліпший папірець. Рве його навпіл, вважаючи — так зіб'є з пантелику тих, у чії руки клаптик

потрапить. Він хвилюється, нервує, квапиться. Через те не відразу забирає другу половинку. Припустімо, вона лежить на столі. Весь цей час убивця обробляє жертву, знаходить потрібні слова, переконує написати ім'я Божени.

Йозеф по-школярськи підніс руку:

— Пане Кошовий, ви хочете сказати — той зловмисник від самого початку хотів, аби все виглядало, як самогубство?

— Напевне. Зубов вибудував цілком логічний причинно-наслідковий ланцюжок. Вбивця на те й розраховував.

— Тоді, перепрошую шановного пана, чому б не вигадати звичну для подібних випадків прощальну записку самогубців?

— Бо душогуб справедливо не вважав Платова ідіотом, — просто пояснив Клим. — Молодий, здоровий, повний сил офіцер. Нашадок шляхетної військової династії. Вбивця диктує йому щось на кшталт «не звинувачуйте в моїй смерті нікого», а він слухняно пише? Не розуміючи, для чого то робиться? Шацький, не вважайте і ви капітана дурнем. Хай п'яний, проте ладен дати собі раду. Почне опиратися. На нього дуже схоже, хоч я й бачив Платова лише раз. Ні, вбивця пішов іншим, тоншим шляхом. Прохання написати на папірці ім'я коханої жінки не насторожить. Потім убивця нападає, раптово. Аби я мав змогу оглянути труп краще, даю гарантію — на голові чи на обличчі знайшов би сліди від ударів. Тому й нема слідів бійки чи розгрому. Нападник оглушає Платова, той падає, з чого випливає — вбивця міцний, дебелий, кремезний.

— Ви описали особу, яка вбила панну Божену.

— Я переконаний, Шацький: діяла одна й та сама особа. Це багато чого пояснює. Думаю, розбиваючи їй голову, вбивця діє так само імпульсивно. Не готував убивство, рішення прийняв в останній момент. Тож нервував, не знав, що і як робити потім. Руки тремтіли, все валилося, бо наш убивця в тій справі не фахівець. З Платовим вийшло аналогічно. Ударивши, взяв револьвер, вклав у руку неприємному офіцерові, стрельнув. Побачивши результат, ретирувався. І — увага! — ймовірно забув про другий клаптик. Повернувся, схопив зі столу. Що в голові, пані Естер?

— Тікати, — мовила Шацька. — Швидше тікати. Накивати п'ятами. Він не може там більше знаходитись.

— Справедливо, — погодився Кошовий. — Тікаючи, вбивця *на ходу* намагається засунути папірець у кишеню, — підвівшись, він задля наочності показав на собі, як усе могло відбуватися. — Хтозна, чи зняв він верхній одяг, коли зайшов. Але якщо зняв, почепив його в передпокої на вішак. Так чи інакше, всі дороги ведуть туди. Вбивця спішить, його тіпає, колотить. Він *думає*, що запхав клаптик. Насправді ж кладе його *мимо*. Йому б ще зачинити двері на ключ, тільки для того треба ключа шукати, знову витратити час. Вбивця вже не годен знаходитись під одним дахом із жертвою. Тож щільно причиняє двері й цим обмежується. А капітан Зубов приймає самогубство, піднесене на блюдечку. Бо маємо ту ситуацію, коли воно вигідно передусім йому. До чого приходимо?

Шацький знову попросив слова.

— Лиходій знав, чим займалася панна Божена. І здогадувався: рано чи пізно її таємницю дізнається Зубов. А відомо про це її коханцеві чи ні, я сказати не готовий.

Кошовий плеснув у долоні.

— Браво! Таким чином, зловмиснику було відомо: вбивство Божени на контролі в Зубова, справа носить до певної міри приватний характер, і одного разу капітан контррозвідки дізнається про рід занять убитої, Все це мало підвести до висновку, який Зубов, власне, й зробив. Платов застрелився, бо дізнався, що попався на гачок шпигунки, признатися не мав сили, а куля в лоба — вихід для офіцера. Капітана, як я встиг зрозуміти, істина відтепер зовсім не цікавить. Бо зашкодить передусім йому.

— Чому ви, пане Кошовий, не заспокоїтесь?

Сіпнулося віко..Клим торкнувся його пальцем, заспокоюючи.

— Шацький, ви мене засмутили.

— Та де! — стрепенувся дантист. — У чому справа? Чим саме? Як?

— Отак. Хіба ми перший рік знайомі? Хіба ви не знаєте нічого про мою затятість? Я мушу знайти відповідь бодай для себе, якщо правда не переймає більше нікого. Але тут ще одна обставина, мусите її врахувати.

— А саме?

— Аби вбили російського офіцера — соромно, та мені до того нема діла. Военний час, військові гинуть на фронті й у тилу. До того ж це капітан, так-так, ворожої мені армії. Божена Микульська — не чужа.

Вона робила, що могла, для перемоги Австрії й цісаря. Який, нехай ви зараз мене не зрозумієте, в цій війні союзник українців. Мого народу, Шацький.

— Про свій народ ми, жиди, дуже добре розуміємо, — мовив Йозеф. — Більше пояснень не треба. Ви ж прийшли по допомогу, а не поділитися з нами своїми мудрими висновками.

— Так.

— Чим можу?

Рипнули двері — з дитячої кімнати виткнулися один за одним три цікаві писки.

— Що є? — Естер грізно повернулася всім корпусом. — Набридло сидіти й гратися? Сумно? Зникніть з очей, бикицер!^[42]

Трійця щезла. Клим не стримав посмішки.

— Все їм треба знати.

— Не для їхніх вух, — зазначила пані Шацька.

— То чим допомогти, пане Кошовий? — повторив Йозеф.

— Рецепт. Його виписали вбивці. Отже, він хворіє. Більшість аптек зараз не працює. Треба знати, чим нездужає і куди може прийти по ліки.

— Його могли виписати не тепер.

— Але давні рецепти в кишенях не носять, — парирував Клим.

Шацький вдягнув окуляри.

Вкотре придивився до написаного.

— Тут шматки слів, пане Кошовий. Та наскільки я розумію... Зараз... — очі заплющились, губи заворушились. — Ось це — ...*idum*, — він підкреслив літери нігтем, — може означати, на мою думку, *bromidum*. Ще точніше — *natrium bromidum*.

— Бромід натрію.

— Саме так. Засіб не надто рідкісний, не містить складних компонентів, приймається в порошках. Його призначають нервовим людям та істерикам. Є ще одна функція, — Шацький скосував на Естер, лице порожевіло. — Іноді разом із коренем валеріани бром прописують... Перепрошую, моя фейгале:..

Естер підозріло зиркнула на чоловіка.

— Шацький, коли ти червонієш, готуєшся сказати якусь непристойність.

— У нас розмова на медичну тему! Все пристойно!

— Та говори вже!

Шацький видихнув, ніби збирався пірнати.

— Якщо хлоп не може дати собі раду з кобітою.

— Буває, — спокійно відповіла Естер. — Але не в тебе, чоловіче. Хай підтвердять це четверо наших дітей.

Тепер засоромився Кошовий.

— Я чув навпаки. Бром пригнічує чоловічу силу.

— Дивлячись, як приготувати й для чого застосовувати, — поважно мовив Шацький. — Коли чоловік надміру збуджений, постійно чимось схвильований, невдоволений, має інші проблеми, не лише такого делікатного характеру, в нього й там нічого не виходить. Або, скажемо так, справляється дуже швидко. Тож бром у сполуці з валеріаною заспокоює. Й відповідно, мужчина може, так би мовити, спокійніше братися до справи.

Естер пирхнула.

— Ох, справи ваші, справи.

— А це слово збереглося повністю, — Йозеф тицьнув пальцем. — *Strychninum*. Просто кажучи, стрихнін.

— Отрута?

— Змії теж отруйні, — швидко відбив Шацький. — Проте їх ловлять, аби роздобути отруту й приготувати на її основі цілющі ліки. У нашому випадку стрихнін — природний збудник. Настоянка з нього, якщо ще й додати корінь женьшеню, так само сприяє чоловікам для, гм, цієї справи.

Схрестивши погляди з Естер, він продовжив уже зовсім упевнено:

— Маємо нижню частину. Щось мені підказує — вбивця має проблеми як коханець.

— Хіба одного засобу не досить?

— Бачу, ви, пане Кошовий, на щастя, такого позбавлені. Дай вам Бог якнайдовшого здоров'я.

— Це має значення?

— Ще й яке! — Шацький осмілів, розійшовся не на жарт, замахав руками. — Ті, хто скаржиться на чоловічу силу чи раптом утратив її, коли перед тим усе було добре, одним засобом себе не обмежують. Навіть вимагають у лікаря прописувати якнайбільше. Не всім користуються, проте хочуть великого списку. Деякі, особливо затяті, справді змішують усе до купи.

Естер підібгала губи.

— Пане Кошовий, вам не здається, що мій чоловік обрав собі не той фах, за яким працює? Може, йому все життя кортіло лікувати зовсім не зуби.

— Йой! — Йозеф знову почервонів. — Та більшість лікарів знає, що воно таке і як із ним боротися!

— Більшість? Тобто всякий може прийняти хворого для такої консультації й виписати подібний рецепт?

— То я трохи гарячкую, — Шацький здав назад. — Але є зараз у Львові кілька добрих фахівців. Не всі втекли, коли наступали росіяни.

— Вони практикують?

— Лікарі завжди потрібні.

— Хто, наприклад?

Шацький наморщив чоло.

— З тих, кого я знаю... Хіба...

— Брехт, — випредила чоловіка Естер.

Він підозріло глипнув на дружину. Ще й черговий раз одягнув окуляри, ніби так її можна було краще й пильніше роздивитися.

— Алоїз Брехт, так. Але звідки *тобі* про нього відомо?

— Нагадаю тобі, Шацький. Доктор Брехт знається також на суто жіночих недугах, — випереджаючи наступне питання, заявила: — Якщо я не звітую тобі, що мене турбують подібні хвороби, це не означає, що вони мене справді не турбують. До всього візит до пана Брехта коштує занадто дорого, аби я просила в тебе грошей. Маю свої можливості.

Йозеф поцмокав губами.

— Завжди знав, що ти в мене неперевершена, знаходиш вихід і вмієш берегти таємниці навіть від власного чоловіка. Проте наступного разу...

— Та не буде наступних разів! — гримнула вона. — Панові Кошовому зовсім не цікаві наші суперечки. Він прийшов у важливій справі.

Клим стримано, з показовою поважністю кивнув.

— Отже, доктор Брехт. Він не так давно перебрався на вулицю Дверніцького^[43] і, якщо не вигнали, досі там мешкає.

Ще трохи подумавши, Шацький згадав номер будинку.

Не помилився: доктор Брехт дійсно жив за вказаною адресою.

Не вгадав у іншому — лікар такого рецепту останнім часом нікому не виписував, та й почерк схожий, але не його. Та Кошовому вдалося розговорити цього наляканого приходом незнайомця чоловіка. І вийшов від нього, маючи інше прізвище й іншу адресу.

Сутінки, о цій порі вже проковтнули все довкола. Клим знав, що Магда чекає вдома, й самому кортіло повернутися швидше, бо встиг заскучати за кілька годин. Та він уперто торував пішки темні львівські вулиці, перетинаючи місто з кінця в кінець. Благо, статус вимагав від добрих лікарів селитися недалеко від престижної центральної частини, тож ноги Кошовий не збив, хоч дуже заморився від початку цього безкінечного, як видавалося, дня.

Доктор Януш Легейда теж відчинив насторожено.

Свій рецепт упізнав.

Сказав, кому і коли призначив ці ліки. Заразом підтвердивши слова Шацького: чоловіки, перейняті подібною проблемою, коли вимагають, а коли — вимолюють виписувати їм багато препаратів. Також пан Легейда назвав аптеку й провізора, де все це готують. Справді, не так багато їх лишилося в місті. В тих, хто не встиг, не захотів чи не зміг утекти й знайшов спільну мову з новою владою, роботи вистачало. Чекати слід довше, ніж зазвичай, але то нехай. Головне — аби все було, раніше чи пізніше.

Та все одно Клим не поспішав із висновками. Два промахи встигли навчити обережності... Тож він знову рушив не додому, а подався на Верхній Личаків.

«Під вошею» жваве життя вже почалося, і на Кошового, як учора, звернули увагу. Лиш цього разу знайома повія дружньо, навіть здалося — привітно махнула рукою, не підводячись з-за столика в кутку. А за мить у проході його зупинив безбровий Франта. Залишивши револьвер удома, в гарному сховку, Клим вийняв руки з кишень, стис кулаки й відступив, займаючи вигідну позицію й цього разу готуючись до бійки. Та новий знайомий, замість огризатися, підняв капелюха, посміхнувся, хоч це зовсім не прикрасило його непривітного від природи обличчя.

— Сервус, — промовив він. — При нагоді перепрошую шановного пана за вчорашнє. Дозвольте зафундувати вам одне пиво на знак примирення.

— Миряться, коли сваряться, — відповів Кошовий, розтискаючи кулаки. — Ми, здається, порозумілися, хоч не відразу. Та й пива я тут уже напився.

— То хай як пан собі хоче, — Франта повернув капелюха на місце. — Пан може бути тут, коли, скільки й з ким завгодно. Безпечно, прошу пана.

— Дякую, — Клим церемонно кивнув. — Мені «Під вошею» завжди добре чулося.

Цезар стежив за ними зі свого місця за стійкою, протирав кухоль і робив вигляд, що його нічого не стосується. Франта повернувся до своїх справ, а Кошовий наблизився до шинквасу.

— Давно не бачились, — буркнув кельнер.

— Давненько. Не розраховалися за вчорашнє.

— Ще зведемо рахунки до купи. Ми всі тепер один одному щось та й винні.

— Пан Тима знову потрібен.

— Ви, пане Кошовий, починаєте мене турбувати. Здається, повільно й упевнено сходите з глузду. Дві доби поспіль смикаєте пана Тиму, хоча ніхто з давніших кумплів подібного собі не дозволяє.

— Тим не менше, пане Цезарю.

— Знову махатимете дулом?

— Не будемо доводити. Момент неприємний для нас обох.

Цезар поставив кухля на місце, витер долоні об фартух.

— Ходіть. Дорогу знаєте.

Кімнатка, залишена ними з Магдою перед обідом, зустріла не вивітраним до кінця сигарним запахом. Цілоденні клопоти далися взнаки, та Кошовий спершу написав усе, що треба, на чистому аркуші, аж потому не сів — улігся на ліжко в одязі. Лиш спустив звідти ноги в брудних черевиках. Очі заплющилися самі.

Коли відкрив, над ним стояв Єжи Тима.

Нині відшукався швидше. Дрімав Клим не більше години, навіть менше. А може він сьогодні й не губився далеко.

— Ви не заспокоїтесь, пане Кошовий. І ніколи не розрахуетесь за останню добу.

Труснувши головою, аби прогнати залишки підступної дрімоти, Клим підвівся.

— Чули приказку: війна спише всі борги?

— Війни закінчуються. Тоді все й згадається.

— Згадують і виставляють рахунки ті, хто доживає.

— Тому ми й хочемо тихо бути, аби дожити. Ви нам не даєте. Найгірше, пане Кошовий, що не готовий вам відмовити. Й не ладен пояснити причину.

Клим простягнув Тимі списаний аркуш.

— Цього разу прошу про легшу послугу. І мабуть, останню найближчим часом.

— Ви таки починаєте дружити з головою?

— Боже збав, пане Тимо. Все набагато простіше — мушу виїхати зі Львова на невизначений термін і дати вам спокій.

Єжи пробіг очами написане.

— Що це має бути?

— За кожним, хто тут указаний, треба простежити бодай добу. Знаю, вашій братії по силах усе владнати.

— І ось за цим паном? — Тима показав прізвище, яке Кошовий написав у кінці списку. — Краще ми вдруге прийдемо серед ночі в «Жорж» і знову наведемо там шереху. Це не звичайний павук, це жандарм. Навчений виявляти стеження.

— Хіба не цікаво переграти його?

— Та ви жартуєте.

— Може, так. Може, ні.

Тима цикнув зубом, демонструючи крайній ступінь невдоволення.

— Чорти б вас побрали, — буркнув він. — А до чого тут Магда Богданович? Знову щось не так?

— Навпаки. З пані Магдою все просто чудово. Хотів попросити, аби кілька міцних батярів допомогли їй перенести речі з готелю до мене, на Личаківську. Сам я не впораюсь.

— Ви серйозно?

— Жіночі речі — це завжди серйозно. Їх завжди багато, пане Тимо. Валізи важкі. У мене лише дві руки.

Додому Кошовий повернувся перед комендантською годиною: обговорення всіх деталей забрало більше часу, ніж він розраховував.

У помешканні було темно, тихо й холодно.

Зате вперше за багато часу тут відчувалася жінка.

Вона спала міцно, на животі, підклавши одну руку під голову.

Він не будив, примостився поруч.

Магда, не розплющуючи очей, заворочалася, пошукала поруч.
— Зимно, — прошепотіла.

Їй притислася, рівно засопіла біля вуха.

Поводилася дуже впевнено, ніби готувалася до цього довго й навіть
вправлялася. З чого Клим зробив висновок: Магда сама цього хотіла. І
мріяла про щось таке, крутячись сама на своєму ліжку.

Не про нього думала, припущення надто сміливе й самовпевнене.

Про мужчину поруч..

Так.

Розділ сімнадцятий

Вечеря на п'ять персон

Стіл накрили на Шевській.

Іншого варіанту Клим не придумав, та й навряд чи тепер можна знайти у Львові пристойний ресторан, де б не сиділи щовечора російські офіцери. Прокурені бари на кшталт «Під вошею» теж не пасували для зустрічей, подібних до замисленої Кошовим. Для завершення історії йому потрібно було по можливості затишне й непримітне місце, де не буде зайвих людей. Найменше він хотів привертати до себе та компанії, яку зібрав, надмірну увагу.

Перетворити адвокатську контору на подобу бенкетної зали вдалося за кілька годин. Прибрали, зсунули два столи, Магда офірувала одні зі своїх скатертин. Вона ж узяла на себе керування кухнею, а оскільки зайнявся цим Цезар, йому й перепало найбільше. Заради такої нагоди він постарався, й на чорному ринку знайшлося все, що треба для простих, популярних на Верхньому Личакові страв. З гречаного та пшеничного борошна, замішаного на дріжджах ще звечора, напекли гречаних млинців, майже таких, як до війни, хіба без

родзинок. З картоплі натерли пляцків, лиш для начинки не знайшлося всіх компонентів, обійшлися без телятини, та й свинину й копчену ковбасу знайти вдалося в обмеженій кількості. Роздобули курку, з неї вийшов прозорий бульйон, куди окремо поклали моркву й шматочки варених яєць. Нарешті, від щедрот Цезар виділив на стіл із особистих запасів фірмову синю пляшку наливки від Бачевських.

Не абищо.

Але зараз перебирати й комизитися гріх.

Кошовий був певен, що Мареку Віхурі легкий курячий бульйон смакуватиме й не зашкодить хворому шлунку. Відставний комісар стояв у списку запрошених першим, і посильний із «Жоржа» на прохання Магди відніс йому записку, дочекавшись позитивної відповіді. Йозеф Шацький значився другим, і до нього Клим сховався сам, враховуючи страхи пані Естер. Хоч на цей час євреїв уже почали чіпати менше,— навіть видали відповідний наказ. Кошовий пообіцяв особисто зайти за ним і так само персонально провести додому. Магда Богданович стояла третьою, і, попри стрімкий розвиток їхніх стосунків, Клим усе ж вважав її гостею. Себе порахував четвертим.

Номер п'ять — Єжи Тима.

Як домовлялися, він і прийшов останнім, коли всі зібралися в конторі за столом, а Цезар, вбраний з такої нагоди в чистий, підкрохмалений фартух, подавав страви. Кошовий уже знав: перш ніж опинитися «Під вошею», колись дуже давно, в іншому житті, кельнера звали інакше і він мав власний ресторан у Станіславі. Подробиці опустив він сам, і Клим залишив за Цезарем право розповідати про власне життя тому і так, кому і як вважатиме за потрібне. Коли Тима, постукавши, зайшов, усі, крім Віхури, тримали келишки.

— Останній гість, — Кошовий підвівся назустріч. — Думаю, знайомити нікого спеціально не треба. Щось не так, пане комісаре?

Віхура насупив брови, прокашлявся.

— Не так усе. Світ котиться в Тартар^[44], падати можна довго, нема дна. Тому я, поліцейський, сиджу за одним столом, із бандитом. З яким не раз і не два свого часу мав кілька офіційних та водночас душевних розмов. Присідайте, пане Тимо.

— Дякую, пане Віхуро, — стримано відповів той. — Посадити мене туди, де, на вашу думку, таким, як я, саме місце, у вас не вийшло. Тепер я прийшов сам, ви запрошуєте, я сідаю навпроти з доброї волі.

— Може, хтось із нас тут зайвий? — відставний комісар відсунув тарілку з жовтим прозорим бульйоном. — Навіть через наполегливі прохання пана Кошового я не терпітиму поруч нахабу, за яким плаче тюрма. Погодьтеся, пане Тимо, це було б справедливо.

— Пане Віхуро, мої колеги про вас досі говорять як про одного з найчесніших людей, які колись працювали у львівському криміналі. Аби ви, особисто ви, змогли знайти на мене докази, я б провину визнав у суді. Бо так — по закону. Але доказів — пшик. І давайте зараз не звинувачувати одне одного в тому, що кожен із нас на своєму місці. Здається, ми в одному човні.

Віхура розвернувся до Клима всім своїм міцним тулубом.

— Пане Кошовий, я справді маю терпіти пана Тиму?

— Сподіваюсь, *терпіти* не доведеться.

Клим підвівся, обсмикнув поли піджака, поправив вдягнену з такої нагоди краватку й потер незвично гладеньке підборіддя: нарешті поголився сьогодні зранку, не в останню чергу — під наполегливим Магдиним тиском. Йй не подобалися неголені чоловіки. Взявши виделку, він постукав по келишку.

— Товариство, прошу уваги. Передусім дякую за те, що погодилися зібратися. У наш непростий, як слушно зазначив пан Віхура, час кожен може опинитися в незвичній для себе, навіть дивній компанії. За це щиро всіх перепрошую, але, за моїм задумом, ми мусимо провести вечір саме тут і саме в такому складі. Сталося так, що подальше перебування у Львові моє і пані Магди стало небезпечним. Завтра зранку ми разом їдемо з міста. По можливості й при потребі повідомимо про місце, де вдасться зупинитися. Але залишати справи незавершеними — не в моїх правилах. Кожен із присутніх чудово це знає. Тому сьогоднішній вечір — остання і єдина можливість дізнатися правду про вбивство, скоєне на Ринку. Всі присутні в курсі справи, бо до кожного я звертався по допомогу. Єдина деталь, відома лише мені й пані Магді, нехай, з вашого дозволу, при нас і залишиться. Хоч ця правда тепер, після загибелі панни Божени Микульської, вже не має значення й нікому та нічому не зашкодить, все одно таємниця не так наша, як державна. Краще за нинішніх обставин зайвого не знати. Тим більше, вбивство перегукується з тією таємницею лише опосередковано. Принаймні, я так вважаю. Якщо передумови зібрання приймаються, прошу за це випити й тим самим скріпити угоду.

— Ми тут наче, перепрошую шановне панство, масонська ложа, — ляпнув Шацький, збентежився власними словами, засоромився й швидко перехилив чарку першим.

Магда пригубила. Тима з Кошовим спорожнили свої до дна. Віхура, покрутивши в пальцях свій порожній келишок, рішуче поставив його перед собою, трошки пристукнувши дном об стіл:

— Одна порція не завадить. Давно забуті відчуття. Коли всі згодні, що світ довкола стає дибки, нехай буде, про що згадати.

Цезар наповнив, Віхура вмочив губи, посмакував, неквапом випив.

— Отже, — повів далі Клим, — пані Магда тут представляє сторону потерпілої. Правильно назвати саме так. Пан Марек Віхура, хай відставний, проте все ж — поліцейський, символізує тут, у цьому приміщенні, закон. Пан Йозеф Шацький — головний свідок. Нарешті, пан Єжи Тима забезпечив, так би мовити, пошукову, дієву частину справи. Ну, а мені лишається звести все до купи.

— Забагато говорите, давайте ближче до діла, — зауважив Віхура.

— Звісно. Сам хочу чимшвидше покінчити. Та все ж повинен повернутися назад і нагадати всім, що й заради чого відбувається. Отже, нещодавно мене було заарештовано. За що — окрема розмова. Звільнили мене за особистим клопотанням офіцера російської контррозвідки пана Зубова. Ціна свободи — моя згода встановити обставини загибелі такої собі Божени Микульської. Вбили її жорстоко, провалили голову важким підсвічником, потім товкли вже мертву. Мета — відвести підозру від Антона Платова, найбільш реального кандидата, штабного офіцера, коханця вбитої та доброго приятеля Зубова. Трохи згодом Платова знайшли у власному помешканні з діркою в голові та револьвером у руці, а певні факти змусили Зубова визнати свого товариша тим самим убивцею. Який не витримав відчуття провини, напився до зелених сопель і вкоротив собі віку. Моя місія, таким чином, скінчилася. Так вважає Зубов, і слава Богу, шановне панство.

— Ви не згодні, — констатував відставний комісар.

— І є причини, — кивнув Кошовий. — На місці скоєння злочину ви, пане Віхуро, оглянули труп, визначивши важливу ознаку душогуба: високий зріст та фізична сила. Згодом пан Шацький допоміг з'ясувати ще одну, не менш, навіть більш важливу деталь: вбивця емоційно нестабільний, дуже знервований, все це дало прикрий ефект — втрату

ним чоловічої сили. Відновити її він намагався, відвідуючи доктора Януша Легейду, котрий підтвердив його особу. Але є нюанс, котрий поки не дає змоги звинуватити цю людину в убивстві панни Божени. Хоча довести його причетність до вбивства, не самогубства Антона Платова дуже просто. Біда вбивці — він не готувався вбивати вдрупе, все напевне вийшло спонтанно, через спалах, викликаний емоційною нестабільністю. Тому він не потурбувався прибрати за собою. Адже щиро вважав: імітації самогубства досить, аби вбивство коханки повісили на Платова й швидше забули прикру, повірте мені, занадто прикру для армії та контррозвідки історію.

— Так ніби й вийшло, — озвався Шацький.

— Аналогічних доказів по вбивству панни Микульської нема. Тож мета нашого нинішнього зібрання — змусити признатися самого вбивцю. Причому я навряд чи готовий назвати його потім тому ж Зубову чи поліції. Бо, повторюся, тоді все ризикує зайти в нове й дуже неприємне для окупаційної армії, її керівництва та навіть усієї нової влади коло. Аж до того, що хтось віддасть наказ заарештувати чи ліквідувати або мене одного, або всіх присутніх. Покарання для вбивці має бути інакшим. Серед іншого, ми повинні взяти відповідальність і вирішити, як і хто його каратиме.

— Без суду?

— Тому тут ви, пане Віхуро. Закон. Справжній, не військового часу, ладний списати й перекрутити багато чого.

Відставний поліцейський заходився доїдати вистиглий за цей час бульйон. Решта гостей узяли з нього приклад, заходившись біля нехитрих, але свіжих та справді смачних страв. Клим був єдиним, хто нічого не їв. Зробив знак Цезарю, той наповнив його келишок. Потягнулися до своїх Шацький з Тимою.

— Заперечення будуть? — спитав Кошовий.

— Все сказане таки вписується в моє бачення здибленого світу, — буркнув Віхура. — Коли довкола таке, я готовий прийняти що завгодно. Навіть себе в ролі судді, а бандита — в ролі слуги закону.

Тима промовчав, замість того випив, глянув на Кліма.

— То як? Загальна думка, здається.

— Мені теж.

— Починаємо?

— Якщо ви й ваші люди готові.

— Давно. Всі вже тут.

Підвівшись і витерши серветкою губи, Тима пішов до дверей, зник за ними, та за мить повернувся. Разом із ним зайшов Гиря Краківський, у тому ж пальті з широкими рукавами. Торкнувшись пальцями краю капелюха, запитав у Кошового:

— Добре є?

— Так.

І Гиря зробив так, як вони домовилися з Климом раніше.

З присутніх здивувався лише Шацький. Магда знала, Кошовий усе обговорив із нею. Тиму до відома не ставили, але він узагалі тут нічому не дивувався, навіть передбачив щось подібне. А Віхура знизав плечима, бо напевне сам багато разів використовував подібний прийом.

— Можна, — мовив Клим.

І став посеред контори. Так, аби його всі бачили і він бачив усіх.

Першим зайшов Януш Навотний.

За ним ступив, тримаючись на безпечній відстані, Франта. Велетень повернувся, тупнув у його бік. Конвоїр відскочив, але на обличчі читалося — грається, блазнює, не боїться й не поважає. Безбровий знав своє місце, відчував за собою досить сили й захисту, аби дозволити собі поклеїти дурня. Не було сумнівів: у разі потреби Франта може бути жорстким, доказ чому — сама поява Навотного тут.

З іншим цей тип навряд чи пішов кудись у незнайоме місце ввечері.

— Ага! — рявкнув він, побачивши перед собою Кошового й втративши до безбрового інтерес. — Ясно, чиї тут штучки! Чомусь знав, що все це якось пов'язане з вашою персоною. Але не думав, що у вас стане нахабства отак викрадати мене з дому!

— Вас не викрадали, пане Навотний, — спокійно мовив Клим. — Вам передали запрошення. Ми не домовилися минулого разу.

— Мені нема про що з вами говорити! І ні з ким із присутніх! А, пане колишній поліцейський! — він лиш тепер уздрів Віхуру. — Ви теж тут? Вас втягнув у авантюру цей невдаха, котрий при новій владі опинився за бортом? Ваш час скінчився, пане комісар! Але час таких, як Кошовий, не почнеться ніколи! Навіть не знаю, що треба, аби позбавити всіх цих людей ілюзій!

— У чому ілюзії? — поцікавився Віхура.

— У тому, що можна лишатися при своєму й собою! Я б радив прийняти нову владу! Нові ідеї, які мають об'єднати, а не роз'єднати народи на територіях! Вас, пані Богданович, це теж стосується. Хоч поляки розумніші на голову, а не на дві. Ї починають продуктивну співпрацю з тими, хто сьогодні диктує та визначає порядок.

— Тим не менше, ви прийшли, — на Климовому обличчі не сіпнувся жоден м'яз. — Чоловік, який передав запрошення, вміє вмовляти, чи не так? І ми, пане Навотний, зібралися тут не заради політики. Ї точно не задля дискусій. Хіба з такими, як ви, можна дискутувати? Ми зустрічалися в судах. Ви та ваші такі самі радикальні однодумці заперечите, що небо має синій колір. Бо не можете дотягнутися до нього рукою, аби помацати та роздивитися зблизька. А на зелену траву вилете чорну фарбу й заявите: в певних місцях травичка може бути чорною.

— Самі кажете — не поговорити закликали. Чого треба? Так уже й буде, не доповім, куди слід, про ваші тайні вечері. Бавтеся.

— Дякую, — Кошовий прокашлявся. — Пане Навотний, лише три питання. Прошу відповісти при всіх присутніх. Перше: де ви були в ніч із сьомого на восьме листопада, коли вбили Божену Микульську. Друге: хто може підтвердити це. Третє: чи лікуєтесь у доктора Легейди.

Запала тиша.

Навотний зміряв Кошового презирливим поглядом із ніг до голови, потім — назад, кркнув.

— Ого! У вас тут серйозніша гра. Аристократичний салон, бавитесь в детективів? Прошу дуже. По першому питанню — не ваше діло. Я вже говорив вам це й знову повторюю, користуючись нагодою. Питання друге знімається через те, що ви вже почули відповідь на перше. Що там ще? Доктор Легейда? Я не скаржуся на здоров'я. Спілкуюся з лікарями, опікуючись справами нашої благодійної організації. Але мені нема від чого лікуватися. Насмішили. Я вільний?

— Хіба вас позбавили волі? Здається, ні.

— Так я можу йти?

Безбровий Франта ступив набік, загородивши собою двері.

— Як це розуміти?

— Піти не можете, поки не послухаємо ще двох осіб. Ви впоралися швидко. Думаю, інші так само не затягнуть. Відповіді ж прості.

Тима зробив Франті знак.

Той прочинив двері й зник у сутінках.

Навотний рішуче пішов за ним.

— Назад!

Єжи уже стискав револьвер.

— Що відбувається? — стрепенувся Віхура.

— Він може, — сказав Кошовий. — Пане комісарє, ви ж бачите, захід вимушений. Пан Навотний поводить себе виключно.

— Мабуть, я зрозумів, для чого покликали, — крєкчучи, Віхура підвівся. — Панє Навотний, при мені в людину ніхто не стрельне. Але ми тут зібралися задля викриття вбивці двох людей. Хай у дещо дивний спосіб, та іншого собі не можемо дозволити. Тому прошу вас не провокувати таких, як пан Тима. Самі бачите, нічого особливого не відбувається.

— Тобто, мене не застрелять — але й піти геть від цього фарсу я не можу?

— Самє так. Точно підмічено.

— Абсурд.

— Ми в ньому живемо. Світ зрушив із мертвої точки, це має наслідки.

Чоловіки були врівєнь один до одного.

— Лише з поваги до ваших заслуг, панє Віхуро.

Заклавши руки за спину, Навотний відійшов до стіни, всім виглядом виказуючи присутнім крайній ступінь презирства.

Тим часом до контори з вулиці зайшов Зєнон Химич.

— Заберіть руки! Я сам! — кричав він, відбиваючись від Франти і його товариша, того самого кремезного типа, одного з нинішніх завсідників бару «Під вошею», захисника скривджених повій. — Я протєстую! Ви застосовуєтє насильство до представника вільної прєси!

— Цікаво, з яких пір газета, котра проходить цензуру, називаєтєся вільною, — гмикнув Клим.

— О! — Химич упізнав Кошового. — Тепєр бачу, чиї фокуси. Слухайтє, я завжди підозрював, що ваша братія практикує терор та викрадання людей. Варто було початися великій війні, аби остаточно переконати мене в цьому. Не вдалося задушити наше слово тоді, за

Австрії, так ви зводите рахунки? Труп мій підкинете під ратушу й надрукуєте листівку — так буде з кожним, хто працює на владу?

— У вас багата фантазія, пане Химич.

— А я б не здивувався, — озвався Навотний.

— Ви теж тут? — вигукнув Химич. — Даруйте, не впізнав відразу. Знаєте, пане Навотний, я давно вас шукав. Ось принагідно маю справу. Ви розумієте, що нам із такими, як ви, трохи не по дорозі? Хто ризикує — так це ви. А через таких страждаємо ми, всі ті, хто критикує російську владу за надмірну лояльність. Наша газета вимагає рішучих дій. Навіть репресій. А ви своєю роботою залишаєте ворогам шанс відродитися з попелу.

— Хіба ви не служите? Хто б казав! — Навотний враз забув про Кліма та інших. — Та ваше видання фінансово підтримується з Петрограда!

— Ми — служимо! — заявив Химич гордо. — А ви — прислуговуєте. Мені здавалося, пане Навотний, ми однодумці.

Кошовий хлопнув у долоні.

— Панове однодумці, свої стосунки з'ясовуйте деінде, нам нецікаво. Запросили вас, пане Химич, не для того. Ми приватно з'ясовуємо дещо про обставини вбивства на площі Ринок. Ви можете в цьому допомогти.

— Звичайно! — стрепенувся той. — Від нас багато чого приховують про ту криваву трагедію. Охоче допоможу в обмін на цікаві новини.

— Вони не для публікації.

— Все для публікації, пане Кошовий! Слухаю вас.

Сіпнулося віко.

— Три питання, пане Химич, — Клим стис кулак, відігнув великий палець. — Де були в ніч із сьомого на восьме листопада? — відхилив указівний. — Хто може це підтвердити? — додав середній. — Чи лікуєтесь у доктора Легейди? Все.

— Чекайте, Януш Легейда? Він дає нам оголошення, аби друкувати за гроші. Проблеми з чоловічим здоров'ям. Таких не маю, але з самим лікарем знайомий, не близько. Про ту ніч...

— Ту? — вирвалося в Віхури.

— Пане комісарє, вас усякий знає, — Химич харкнув у його бік. — Але ж і я газетяр. Знаю, про яку саме ніч ідеться, що сталося на Ринку.

Тієї ночі я вичитував гранки в себе вдома. Підтвердити може дружина, вона моя помічниця, з персоналом нині скрутно. Задоволені?

— Майже.

— Тобто?

— Дружина підтвердить алібі чоловіка. А в цілому — так, відповіді влаштовують.

— Алібі? Пане Кошовий, для чого мені алібі? Чекайте, — Химич ніби щойно прозрів. — У вас тут неформальне судилище? Ви зводите рахунки, залучили купу народу?

— Ласкаво просимо, — пробасив Навотний.

Клим примирливо витягнув руку.

— Пане Химич, ми вам дуже вдячні. На цьому розмову завершено. Прошу побути тут ще десять-п'ятнадцять хвилин. Тим більше, ви газетяр і вам цікаво.

Химич погрозив Кошовому пальцем.

— Бач, знає, чим взяти.

Не знайшовши іншого місця, він примостився поруч із Навотним.

Той відступив на крок.

А Франта вже вводив Романа Данилевича.

— Яке товариство, — мовив він, обвівши присутніх поглядом. — Ось ці дивні панове, наполегливо запрошуючи завітати на Шевську, передали вітання від пана Кошового. Бачу його тут і не скажу, що ви приємна мені особа. Та крім вас, обіцяне добірне товариство. І я його бачу. Смачного.

У відповідь Шацький, вже не бажаючи далі стримуватися, хлюпнув собі наливки, підніс келишок, гойднув заохочувально, випив.

— Чим ви тут ще займаєтесь і чому саме тут, для мене загадка, — Данилевич поводив себе благодушно, хоча в цій манері Клим уловив дуже сильну стриманість, ніби той з останніх сил стискає в собі невидиму пружину. — Але я вдячний, що витягнули мене, ще й у такий, дещо водевільний спосіб. Думаєте, є щось нудніше за службу писаря при магістраті? Та ви просто рятуєте мене від рутини!

— Вважайте, ми теж розважаємося, — сказав Шацький.

Його язик почав небезпечно розв'язуватися, і Кошовий вирішив прискоритися.

— То ви не проти допомогти нам, пане Данилевич?

— Писар до ваших послуг.

— Лише три питання. Відразу чи по черзі?

— Краще по одному.

— Гаразд. Ніч із сьомого на восьме листопада — де ви були?

— Вдома. Спав, хоча останнім часом засинаю погано. Писарська служба не сприяє. Ніколи не любив рутину, завжди від неї тікав. Нині маю.

— Хто це може підтвердити?

— Моя дружина, Галина Гаврилівна.

— Та сама, котра підозрювала, що ви зраджуєте їй з Боженою Микульською?

Вперше за час розмови Данилевич втратив над собою контроль. Не сказав — виплюнув різко:

— Це третє питання?

— Можете не відповідати. До слова прийшлося.

— Свою дружину, як будь-кого зі своєї родини, я не дозволю згадувати всує. Тим більше, в такому строкатому товаристві.

— Не так давно вас усе влаштовувало.

— Я вже зрозумів. Ви влаштували провокацію, пане Кошовий. І втягнули мене.

— Помиляєтесь. Але нема часу гарикатись. Третє питання.

— Досить з мене.

— Вже не нудитесь?

— З мене досить вас, пане Кошовий.

— Ви лікуєтесь у доктора Легейди?

Данилевич розкрив рота й завмер, ніби отримав під дихало й тепер відновлював дихання, ловлячи повітря.

— До дідька, — мовив нарешті. — Я не так вихований, аби обговорювати подібне при дамах.

— Так чи ні, пане Данилевич.

— Яке ваше...

— Так чи ні.

Клим зробив крок уперед.

— Ні, — вичавив Данилевич.

— Так, — парировував Кошовий. — Ви приховували візити від Галини Гаврилівни. Вона підозрювала, що ви втратили до неї чоловічий інтерес, бо захопилися молоденькими. Згадала принагідно панну Божену. Насправді всьому виною — рутину, згадана вами вже не

раз. Ви втратили інтерес не лише до жінок. До самого життя, пане Данилевич. Російська влада, яку ви так завзято кликали сюди, не знайшла вам кращого застосування. Звідси проблеми. Вам соромно визнати це самому собі. Тим більше — дружині. А ще більше — тут, чужим людям, серед яких жінка. Ось чому ви збрехали зараз. Але, — він жестом зупинив Віхуру, котрий поривався втрутитись, — дружина притисла вас, і ви все розказали. Про візити до лікаря. Пан доктор підтвердив. А перестали ви його навідувати, бо в магістраті писарям стільки не платять. Той рецепт не ваш.

— Який рецепт? Що ви мелете, пане Кошовий!

Віхура гойднув головою — вже не збирався влазити.

— Не важливо, — Клим зобразив на лиці щастя. — Панове, дякую всім. Перепрошую за екстравагантний спосіб і невеличку виставу. Не затримую більше жодного з вас.

— А ви, пане Кошовий?

Магда вперше за весь час подала голос, говорила дзвінко, привернула загальну увагу.

— Лишуся ще тут. Нічого не вдалося. Є над чим подумати.

— Серед наїдків?

— Та де. Серед недоїдків, пані Магдо.

Поки вони розмовляли, Данилевич стрімко, не дивлячись ні на кого, вийшов геть.

— Хто мене проведе? Чи мені сидіти тут із вами? Вже пізно, жінки самі тепер не ходять.

Обійшовши Франту, залишив контору Химич.

— Дозвольте, пані Магдо, скласти вам компанію, — прогудів Віхура, важко підводячись зі стільця. — Пан Кошовий справді перемудрив сьогодні. Благі наміри, розумію. Не заперечуєте проти компанії колишнього поліцейського?

— Поліцейські колишніми не бувають. Ви ще й знали мого покійного чоловіка.

Віхура допоміг Магді вдягнути пальто.

Презирливо глипнувши на Кліма, пішов Навотний.

За ним, попрощавшись, — Віхура з Магдою, яка взяла відставного комісара під руку. Шацький метушливо вдягнувся, начепив крилатого капелюха, зібрався сказати щось Кошовому, не знайшов слів, подався назовні.

Цезар заходився збирати посуд.

— Пришлеш людей за всім завтра, — зупинив його Тима.

Кельнер знизав плечима.

Примостившись, де сидів, у голові столу, Клим дочекався, поки контору залишить решта.

Кортіло закурити — чекати веселіше.

Знайшов куплені вчора дешеві самокрутки, набиті міцним тютюном. Дим від нього дер горло та їв очі.

Димів, розглядаючи старі шафи з нікому тепер не потрібними картотеками клієнтів і теками їхніх справ. Звільняючи місце для бенкету, їх відсунули в протилежний куток. Скурив одну, недопалок роздушив у порожній тарілці.

Взявся за другу.

У двері постукали.

Запрошення пізній гість не дочекався — ступив усередину, адже Кошовий не зачинив замок. Зате той, хто повернувся, побачив ключ, повернув. Раз, двічі. Смикнув для переконливості.

— Ви змусили мене червоніти, — мовив чоловік. — При всіх питати про доктора Легейду...

— Лікуватися не соромно.

— Думаєте, я не зловив вашого натяку? Не знаю, для чого ви все це влаштували? Кого хотіли вразити? Чого домоглися?

— Ви повернулися. Самі кажете — натяк ясний. Хоч зрозуміли його лише ви.

Гість наблизився до краю столу.

Клим не зрушив із місця.

— Ви не крупний адвокат. Ви дрібний шантажист, який крутиться там, де не треба, користується моментом, має сумнівних знайомих і пхає носа в чужі справи. Рецепт, кажете. Виписаний Легейдою. Я ж знаю, що ви приходили до нього й випитували. Тому прийшов сюди, послухати й подивитися. Думали, ваша кримінальна шушера з Личакова здатна мене до чогось змусити?

— Нічого я не думаю.

— Все ви продумали! Скільки хочете за той клопоть, який показували лікареві?

— Чимало.

— Назвіть суму.

— Не так. Ціну.

— Грастесь словами? Добре, назвіть ціну.

Кошовий витяг із внутрішньої кишені піджака складений удвоє паперовий клаптик.

Затис між пальцями.

Помахав.

— Я знаю, що ви вбили Антона Платова. Здогадуюсь, чому. Хочу почути, за що ви Божену вбили, пане Навотний.

Розділ вісімнадцятий

Розчарований убивця

Кремезний велетень Ярослав Навотний не поспішав відповідати.

Повернувся до дверей. Вийняв ключ, який у його пальцях загубився й зник із очей, поклав у кишеню пальта. Потерши руки, знову пройшов до столу. Не питаючи дозволу, вилив залишки наливки у перший-ліпший келишок, котрий побачив. Сам не пив — поставив перед Климом.

Так урочисто шахісти просувають пішака на останню клітинку протилежного поля: він вийшов у ферзі, перемога.

— Ви вже помилилися один раз.

— Це й збило з пантелику, — Кошовий не торкнувся чарки. — Щоправда, дізнавшись багато нового про панну Божену, почав переглядати свої висновки. Вбити отак із ревнощів — ні, не про вас. Знищити ворожого агента, з усієї люті троцяти їй голову — це більше на вас схоже. Але потім я подивився на ситуацію під іншим кутом. Уявив її навпаки.

— Тобто?

Клим підвівся, поставив стілець між собою та Навотним, розділивши територію навпіл.

Дотепер говорив російською, зараз перейшов на польську.

— Ви говорили — Божена сама прийшла до вас, попросила допомоги. Нібито покалася. Попросила пробачення. Нагадала про ваші з нею короткі, проте бурхливі стосунки. Все могло бути навпаки. Аби вона не працювала на австрійську розвідку, жила собі, як більшість молодих містянок, напевне шукала б спосіб продавати себе. Ніхто б її не засудив. Тільки ви їй не потрібні, Навотний. Вона була треба вам. І це ви прийшли до неї. Пропонувати себе.

— Цікаво.

Навотний підхопив польську автоматично, за вродженою звичкою, набутою через життя в багатомовному місті.

— Зараз піде ще цікавіше, — Кошовий поступово заводився. — До цього ми ще повернемося. Давайте зараз від припущень перейдемо до доведених фактів. Таких, як рецепт, — він запхав папірець у кишеню штанів. — Речовий доказ. Знаєте, чому доктор Легейда розказав вам про мій прихід? Бо я його про це попросив. Учора. Особисто. Ви мали знати: в мене є проти вас серйозна зброя. Хочете ще? Прошу дуже. Так само на моє прохання люди Єжи Тими стежили за вами. Так виявили, де мешкає жінка, якою ви опікуєтесь і яка підтвердила капітанові Зубову ваше алібі на час убивства Божени. У вас не надто багате особисте життя, з відомих нам обом причин. Жінку звать Уляна Поклонська, і запитував у неї не я — Тима. Він не залякував, бо з тим же успіхом її міг залякати й капітан Зубов, допитуючи в контррозвідці. Пані Уляна залежить від вас, Навотний. Не від вашої місії, саме від вас. Ви змогли стати для неї єдиним благодійником, а вона догоджала, як могла. Знаєте, що ви огидні пані Уляні?

— Знаю, — відповідь прозвучала на диво спокійно.

— Тим більше, що вона розуміє своє становище. Опинилася в повній залежності від вас. Під час війни. В місті, на яке насунувся холод і впевнено насувається голод. Пані Уляна теж має гордість, якої ви не хочете помічати. Тима підготував ґрунт. Потім її провідала Магда Богданович. Не забувайте: пані Магда свого часу займалася благодійністю, й то досить успішно. Тож уміє говорити з такими людьми.

Навотний засопів.

— Чекайте... Магда Богданович... Вона ж була тут, пішла... Вона знає про...

Він замовк, Кошовий підхопив.

— Про ваші труднощі з жінками в ліжку? Та знає. Пані Уляна не розкаже такого чужим мужчинам, не та порода. Але пані Магді повідала, що змушена робити для того, аби ви хоч трошки відчули себе чоловіком. Точніше — повернули собі все. Вона жаліє вас насправді. Бо знає причину. Ви їй поскаржились на життя, Навотний. Попередня пасія вас не зрозуміла.

Велетень стиснув кулаки.

— Припиніть. Досить. Закрийте пельку.

— Тут нема сторонніх. Тут взагалі нікого нема.

— Бо ви натякнули — хочете перемовин! І Магда з вами в змові! Всі інші пішли! Ви таки майстер подібних вистав, Кошовий! Навчилися у своєї Басі? Брала уроки акторської майстерності?

Клим скреготнув зубами, насилу втримавшись, аби не затопити Навотному в пику й усе зіпсувати.

— Ми почнемо спочатку, — вичавив натомість. — У вас фальшиве алібі. Його забезпечила жінка, котра залежить від вас і на яку ви маєте вплив. Ви спершу попросили її про це. Потім прийшли до Божени й убили її. Не навпаки. Отже, ви задумали вбивство наперед. Не так вийшло, як із Платовим. Є свідок і докази того, що ви особисто вбили двох людей. Молоду жінку, яка працювала на розвідку держави, ненависної вам. І офіцера армії держави, яку ви обожаєте. Знають про це двоє, я та пані Магда. І щось у всьому цьому пішло не так.

— Чого ви хочете?

— Правди, Навотний. Я не знаю мотиву. Здогадатися можу. Проте нема часу й бажання сушити собі голову.

— Грошей вам не треба?

Сіпнулося віко.

Кошового раптом осяяло.

— А у вас нема! У вас нічого нема. Крім дивної, зовсім не раціональної віри в те, що Росія сюди прийде й наведе тут порядки, які вам до вподоби. Роман Данилевич дістав сильний нервовий стрес, бо постраждав за віру, царя і вітчизну. Змушений був кинути тут усе заради великої російської ідеї. Має замість почестей та преференцій паршиву службу писаря в магістраті. А Зенон Химич? Поки боровся за

єдину й неподільну Росію, за об'єднання всіх братів по слов'янській крові, його діяльність мала якесь значення. Він відчував себе корисною людиною. А нині, коли ніби домігся свого й зустрів царську владу хлібом-сіллю, зробився корисним ідіотом. Тепер усе, за що він свого часу заплатив свободою, перетворилося для нього, як каже пан Тима, на фук.

Задля кращого ефекту Клим пурхнув губами, зобразивши непристойний звук.

— Для чого ви зараз на мене все це вивалили?

Чулося, Навотному нецікаво. Він лиш тягне час. Та Кошовий прийняв гру.

— Бо ви те саме переживаєте. Ви ніхто. *Ніхто*, — Клим повторив по складах. — Такий самий фук, як Химич, Данилевич, інші русофіли, котрі дочекалися, чого хотіли, й опинилися на узбіччі. Ви мали великі плани. Ви будували прожекти, прагнули господарювати тут. Вважали себе ледь не намісниками, вже подумки втілювали мрії в життя, керували спільнотами, облаштовували світ, завойовували його. Але вам указали на місце, яке ви займаєте. Кажу зараз і про всю вашу спільноту, й про вас конкретно. У підсумку спіймали облизня.

— Ви тішитесь?

— Швидше так. Непряме підтвердження тому: коли ви почали писати доноси на нас, так званих мазепинців, нікому за це георгіївських хрестів не давали. Контррозвідка сприймала вашу клязу на мене, як належне. Ви ж бачили в цьому подвиг. Та чимдалі, тем менше вас влаштовувало подібне ставлення, — Клим потер підборіддя. — Частково це пояснює вашу тиху ненависть до росіян, котрі зрадили вас, використали й кинули. Проте зовсім поки не дає підказок, чому ви вбили Божену. Ви ж убили її, Навотний? Нікого поруч. Ми вдвох, кажіть прямо.

— Убив, — почулося у відповідь. — І після ваших слів зробив би це знову.

— Буде угода? Зізнання в обмін на доказ? За умови, що пані Уляну ви не зачепите.

— Я перестану нею опікуватися. Сьогодні вона вмерла для мене. А далі хай живе, як може.

— Знаєте, для неї відсутність вас поруч стане чи не найбільшим щастям за останній час. Отже, ви вбили Божену. За що?

— Пора здогадатися, Кошовий. Починаю сумніватися у вашій проникливості.

— Вважайте мене дурнем. Мотив.

Навотний відповів не відразу.

— Ви праві. Я прийшов до Божени по допомогу. Так, по старій пам'яті. В нас були короткі стосунки, та й ті вона завела з корисних міркувань. Я знав, хто вона. Так сталося, що з Платовим вона познайомила мене на очах. І я побачив та відчув себе на його місці. Той, над ким вона не працювала, нічого подібного не переживав. Тому паралелей не проведе. Манера вербовки подібна. Не мав жодних сумнівів, що капітан попався. Коли так, Божена діє за завданням. І це вже явно не поліція. Тим більше — не жандармерія.

— Запідозрили шпигунку?

— Не міг дати гарантію. Божена могла використовувати свої навички в побуті, для себе. Тільки навряд цього разу. Вона азартна й авантюрна. Гра — але завдання.

— Ви не пішли з цим до контррозвідки?

— Не бачив потреби. Практичної користі для себе. Вже зрозумів: жодних преференцій для себе не виторгую. Ніби так і треба. Сухо подякують. Все.

— А, ви хотіли для себе і таких, як ви, особливого статусу? Замість нього вам вказали справжнє місце. Обслуга, слухняні виконавці волі влади, на прихід якої ви так довго чекали і наближали. Розчарування, Навотний, ох, Яке розчарування. Ви через це вбили Божену? Вимістили злобу, вважали причиною своїх нинішніх бід?

Велетень заклав руки за спину й почав походжати, мов гімназійний професор під час лекції. Зараз він говорив уже не до Кліма — до себе. А Кошовий стояв, ніби випадковий слухач. Здалося, він перестав існувати для Навотного.

— Вам ніколи не зрозуміти, що мною рухало. Часом сам себе не годен зрозуміти й пояснити власні наміри. Мені закортіло значити більше, ніж тепер. Хоча б у власних очах. Тому, ви вгадали, якось справді прийшов до Божени й запропонував свої послуги. Спершу вона зробила великі наївні очі, як завжди вміла. Мовляв, знати не знає, про що мова. Гарязд, кажу, нехай так. Ти нічого не знаєш, але ми забуваємо давні чвари й починаємо разом робити щось на користь нашої держави, задля цісаря. Вона відчувала щирість, бо сама грала

багато ролей за свою кар'єру агента. Тож вдалося переконати її в щирості моїх намірів. Я й сам собі повірив. Дуже розчарувався в росіянах, вважаючи себе одним із них, та захотів реабілітуватися. Все міняється, люди насамперед, Ось логічне пояснення. Божена повірила.

— Ви хочете сказати, що працюєте на австрійську розвідку?

— Ні. Знаєте, Божені простіше, вона ідейна... була. Поняття *працювати* передбачає *оплату* праці. Грошову винагороду. Для неї кошти значили менше, ніж сам процес. Авантюристка. Можливо, це теж підштовхнуло її до того, аби ризикнути, довірившись мені. Нічого не вийшло, мені гонорар важить. Виявилось, мені нема чого продати розвідці. Я ж ніхто, можливості обмежує гуманітарна місія. Тобто, вони відсутні. Користі з такого агента, як молока від цапа.

Крутнувшись на підборі, Навотний націлив на Клима вказівний палець, ніби це було револьверне дуло.

— Вона сказала так, Кошовий. Ця дівка вирішила, що краща за мене, займає вищий статус. Шпигунка не найвищого калібру, й по всьому. Але вона дозволила собі насміятися з мене! — тепер він уже кричав, і бас ось-ось почне струшувати стіни. — Ти нічого не можеш! Так вона заявила, фактично плюнула в лице! І в душу, так! Бо в мене є душа! Не лише в таких, як ви чи вона!

Раптом Клима охопив дивний спокій.

М'язи розпружились, він перестав хвилюватися, більше не вдавав незворушність. Бо справді став таким. І вже не смикалося віко.

— Я читав про подібне. У дослідженнях того ж модного доктора Фройда. Біда панни Божени в тому, що вона або не тримала таких книжок у руках, або дійсно виявилась надто впевненою в собі. Чоловіків вивчила досить добре, мала до них підходи, це мені вже відомо. Аби їй ще знаття про ваші візити до лікаря Легейди... Хтозна, раптом вони б урятували їй життя.

— До чого тут...

— До всього! — Кошовий підніс голос, далі говорив, ніби забивав цвяхи. — Уляна повідала пані Магді, через що ви розсталися з її попередницею. Було все гаразд, поки ви не відчули себе зрадженим та впали в депресію. На чоловіків стреси впливають, почалися невдачі в ліжку. Ви перекладали провину на жінку, а та спересердя лягнула: «Ти нічого не можеш!» Мала на увазі саме *те*, Навотний. Ось чому ви, мов навіжений, вбивали Божену вже мертву. Вона необережно сказала ту

саму фразу. Мала на увазі не інтимні проблеми, ви ж не були коханцями. Але ж натиснула на болюче місце будь-якого чоловіка. І ви вдарили її підсвічником. Згори вниз. Отак.

Піднявши руку, Клим різко опустив її.

Хекнув при цьому.

Очі Навотного блиснули — вперше від його появи Кошовий побачив проблиск цікавості.

— Ви описали так, наче були там, невидимий. Все з'ясували?

— Про вбивство на Ринку — загалом так. Що вийшло з Платовим, теж відтворив. Напали, вдарили, оглушили, кулачиськами Бог наділив. Узяли його револьвер, приставили до голови. Вбили вдруге за короткий час, та все одно не холоднокровний душоуб. Втратили пильність, поклали шматок рецепту повз кишеню. Коли вже пішла ця розмова — його за що? Знав про вас та Божену?

Велетень гмикнув.

— Нічого він не знав. Дівка обкрутила, як має бути. Я прийшов до капітана відкрити йому очі.

— Для чого?

— Аби загнати його в глухий кут. Ну, як хтось дізнається, що офіцер генштабу виявився м'якушем у вправних шпигунських ручках. Думав, у нього не лишиться іншого виходу, як далі працювати на мене.

Кошовому враз забракло слів.

— Що?

— Я намагався завербувати капітана Платова. Нічого дивного.

Клим труснув головою.

— Знаєте, ви зависокої думки про мої здібності. Все можу передбачити, прокрутити в голові факти, зробити якісь висновки. Але припустити, що ви захотіли зайняти місце Божени, уявили себе австрійським шпигуном... При тому, Навотний, ви не божевільний, бо тих я набачився. І не дурний, такого добра теж кругом вистачає, не треба далеко ходити й довго шукати. Цікаво, на що ви розраховували.

— Продати секрети. Стати корисним, отримати певну вагу. Хіба подібні бажання — злочин?

— Я навіть не питаю, як ви взагалі уявляли собі подальшу діяльність. Де збиралися надібати резидентів чи інші контакти з розвідкою. Натомість припускаю: Платов відмовився. Бо мав

офіцерську честь, вона не дозволила з вами домовлятися. Як умовили написати її ім'я?

— П'яний чоловік, котрому щойно відкрили очі на його коханку, легко піддається впливу. Там дуже просто, нічого не довелося вигадувати. Запитав, чи зможе Платов після почутого вимовляти й писати «Божена». Бо той уже збирався складати покаяння рапорт. Ось і підбурих спершу потренуватися на чернетці. Він легко завівся, навіть не замислився, для чого це треба. Я підсунув йому перший-ліпший папірець, котрий мав при собі.

— Рецепт. Розірвали, аби заплутати?

— Тоді так далеко не думав. Але краще залишити половинку списаного аркуша. Ніхто не сушитиме над подібним голову.

— Платова вбили, бо відкрилися йому, він не піддався, тож став небезпечним, — Клим кашлянув. — Люди Тими стежили, крім інших, за капітаном Зубовим. Наступного дня після розмови зі мною, про яку ви поняття не маєте, він приїхав на Ринок із кількома агентами. Вони зайшли в помешкання Микульської, ймовірно, з обшуком. Людей багато, тож трус мав бути ретельним. Підозрюю, там могли знайти щонайменше блокнот для шифрування, що стало доказом. Досвід спілкування з Зубовим дозволяє припустити: капітан доповів про викриття ворожого агента. Смерть Платова простіше визнати самогубством і не прив'язувати до шпигунської діяльності його коханки. Тобто Божена втерлася в довіру до нього, виконуючи завдання. Платов не знав цього й наклав на себе руки, бо щиро переживав загибель коханої. Капітана, нащадка славної військової династії, поховують без почестей, бо самогубців не ховають із почестями. Інакше доведеться визнати, що його вбили, додаткові й нікому не потрібні питання. Зубов, як бачимо, послідовний. Таки домігся, аби справу затерли, ще й вийшов із неї без репутаційних втрат. Лишилися ми з вами, Навотний.

— Так, ми лишилися. Що вам дає моє зізнання?

— Хотів переконатися у своїй правоті.

— Амбіції?

— Не в одного вас вони є.

Навотний знову гмикнув.

— Але ви не врахували одного, при всій своїй славнозвісній проникливості.

— Чого саме?

— Я не збираюся отак завершити розмову. Розказав усе, бо не маю наміру після цього лишити вас живим. Кошовий, я за короткий час убив двох. Думаєте, кожен наступний — складніше, муки совісті? Божена насміялася з мене. Платов — хотів виказати. Ви — ворог. І мені потім нічого не заважає прийти до вас додому, де чекає пані Магда. Коханці, коханки. Пара до пари.

Навотний здавався незграбним через зріст.

Рухався швидко, стрімко.

Лише досвід у боксуванні дозволив Кошовому вчасно пірнути під його довгу руку, стиснуту в кулак, ладний з одного удару оглушити дорослого сильного чоловіка.

Навотний атакував знову.

Клим кинув у нього стільцем, заскочив за стіл.

— Тихо будь!

Пролунало раптово.

Навотний здивовано повернувся на голос.

Побачив перед собою низенького карячконогого чоловіка — сьогодні Гиря Краківський прийшов без вусів.

Він весь час стояв за шафами, відсунутими, за Климовим планом, навмисне так, аби вийшло укриття, і Гиря з його зростом та статурою поміщався ідеально. Саме туди він заховався на очах у всіх, щойно Тима почав заводити першого гостя. Не знали про такий хід лише Шацький із Віхурою. Але відставний комісар лишився незворушним, справедливо розсудивши: так треба, це частина великого задуму, в якому йому відвели роль — покритикувати Кошового, піти з Магдою, що виглядало в очах убивці дуже природно. А Шацький, навіть якщо його роздирала цікавість, нічим себе не виказав, весь час сидючи до сховку спиною.

З контори вийшли всі, кого Навотний бачив — адже напевне чекав у засідці неподалік, поки Клим не лишиться сам.

Гирю Краківського ані він, ані жоден із інших двох гостей не бачив у приміщенні.

А той сидів тихо.

Аби він розумів почуте, Кошовий і перейшов на польську, підштовхнувши до цього вбивцю.

Навотний розвернувся до Гирі всім корпусом. Новий супротивник виявився нижчим на півтори голови.

— То вас двоє, — процідив. — Думаєте зупинити мене? Вдвох із цим карликом?

Ступив до столу, схопив пляшку, лупонув об край з усієї сили. Товсте скло не витримало грубощів, у могутньому кулаку лишилася гострозуба половина.

— Нічо, — буркнув коротун хрипато.

Навотний кинувся на нього з місця, стрімко, летів гарматним ядром.

Гиря Краківський замахнувся, різко махнув рукою.

З широкого рукава Вилетіло щось кругле й невеличке, Кошовий так і не зміг розгледіти цю зброю минулого разу в «Жоржі».

Глухий удар.

Навотний завалився на підлогу, зупинений в русі.

Чорна гирька залетіла назад у рукав.

— Тихо будь, — повторив коротун.

— Ключ, — сказав Клим.

Знизавши плечима, Гиря Краківський підкотився до дверей, щось зробив із замком, відчинив.

— Добре є.

За мить в конторі довкола непритомного вбивці вже гуртувалися Магда, Віхура, Шацький і Тима — вони не відходили далеко.

— Довго ви, — пожалілася жінка. — Змерзла.

— А мені здалося, він вивалив усе швидко, — мовив Кошовий.

— Півгодини, — озвався Віхура. — Міг би довше. Коли б ще прогулялися під ручку з самою пані Богданович?

— Я так хвилювався, що мало не напустив у кальсони, — вставив Шацький.

Тима зареготав — зовсім не відповідно до моменту. Під шумок Гиря Краківський зник, розчинившись у листопадових сутінках.

Львів, червень 1916 року

Магда відсмикнула штори, широко прочиняючи вікно.

Хотіла провітрити помешкання, в якому ніхто не жив від листопада, але тільки впустила літню задуху. Клим став посеред зали, що водночас була кабінетом, узяв руки в боки, роззирнувся.

— Ніби вчора поїхали.

— Треба гарно подякувати панові Зінгеру.

Домовласник, коли вони їхали зі Львова, клявся й божився, що сюди нікого не пустить, окрім пані Зінгерової. Та, звільнивши пралю й прибиральницю, бо не мала, чим їм платити, взялася за цю роботу сама й вирішила ходити в порожню квартиру, аби не заросла порохом. Кошовий провів пальцем по столу.

— Чисто. Господиня ніби відчувала.

— Здогадатися не важко. Не ти один такий передбачливий, Климентію. Коли росіяни почали виходити, наше повернення стало питанням часу. І не лише наше.

Але все одно вони повернулися до Львова не відразу. Обережний та скептичний, Кошовий чекав, що російська армія найближчим часом зайде назад, цього разу відбивши королівське місто з боями. Після весняного падіння Перемишля він подумки поставив хрест на успіхах

цісарського війська й готувався перебиратися в провінцію, глибшу за Трускавець.

Магда кілька разів починала розмову про можливість переходу фронту, збиралася пробиратися до Варшави, і шпетила Кошового за нерішучість. Він же зволікав, пояснюючи: не хоче ризикувати нею. Вони навіть кілька разів посварилися, бо Магда наполягала — не треба над нею труситися, здатна дати собі раду, ще й Климентія при потребі врятує. Словом, зіткнулися два гонори, й наближався момент, коли він уже готовий був поступитися.

Гірше не буде.

Хоч насправді аж так зле їм не велося. Таки подалися в Трускавець, але за Адама Вишневського, давнє й втрачене кохання, Магда не згадувала. Несподівано допомогла пані Зінгерова: у неї там виявилася хвора тітка, жила у власному будинку й лишилася сама — треба доглядати. Курортне містечко з початком війни не занепало, хоч квітнути вже не могло. Платою за проживання була опіка над літньою жінкою, й Кошовий розумів: це чи не головна причина, чому подружжя Зінгерів погодилося тримати помешкання на Личаківській за ними.

Так і сказали.

У множині.

Хоч сам Клим досі не готовий був остаточно прийняти нову для себе реальність — Магда Богданович у його житті, поруч із ним, вони ведуть спільні справи й разом планують подальше життя. Настільки, наскільки далеко можуть зайти плани під час війни, котра не знати коли скінчиться. Час від часу думав над своїм новим статусом. Та здебільшого намагався не морочитися, бо цей самий статус вимагав від нього, мужчини, пошуку способів триматися на плаву.

Нотаріальні контори працювали, і йому, юристові, котрий колись вивчав законодавство Російської імперії, не складно було прилаштуватися в Трускавці за фахом. Довелося їздити по довколишніх селах, бо чим довше тут трималася нова влада, тим більше людей змирялося — так уже й буде. Рутинні справи спадщини та нерухомості затягнули, Клим отримав відповідні документи й міг без великого ризику для себе іноді наїжджати навіть до Львова.

Вперше навідався після Різдва. Залагодивши поточні справи, завітав до Шацького, котрий, як слід було чекати, невідомим чином далі знав усе й про всіх. Виходити за визначену владою межу осілости

євреям на той час стало ще безпечніше, тож він наважився відшукати Тиму, потім — зустрітися з Віхурою, крім того цікавився газетними публікаціями. З усієї інформаційної каші Йозеф таки зміг скласти певну картину, яка переймала Кліма, далекого тепер від усіх львівських спільнот, чуток та пліток.

Так він дізнався: через два дні після їхньої пам'ятної зустрічі в конторі на Шевській пан Ярослав Навотний спробував повіситися. Мотузка не витримала ваги, відірвалася, вирвавши з м'ясом гак люстри. Тоді він, затявшись, навіть не зрізавши зашморг із шиї, тільки трохи послабивши, стрельнув собі в рота з револьвера. Де роздобув зброю — поліція не знала. Записки теж не лишив по собі. Проте все прояснила така собі Уляна Поклонська. Назвала себе підопічною пана Навотного, хоча всі, причетні до справи, чудово розуміли справжню суть такої опіки. Вона розказала: останні тижні небіжчик перебував у глибокій депресії, скаржився на життя, на те, що за нової влади не ладен знайти собі застосування. Саме так написав у своїй газеті Зенон Химич, та гуляла й неофіційна версія — Навотний, зовні міцний, лікувався потай від чоловічого безсилля. Нібито є лікар, котрий підтвердив це поліції, проте дуже просив не розголошувати.

Отак.

За Ярослава Навотного скоро забули.

Дізнавшись новини, Магда тоді ніяк не відреагувала. Її більше переймали воєнні дії, вона робила свої прогнози, й після падіння Перемишля вони стали зовсім невтішними. Тоді вона вперше заговорила про спробу вибратися з Галичини, перейшовши лінію фронту.

А на початку літа стався перелам на користь Австрії.

І ось Клим із Магдою знову вдома.

Розпаковувати речі вирішили вже завтра. Бо дісталися під вечір, наморилися не лише переїздом — тиснула загальна втома від майже року війни. Проте відчуття свободи у щойно звільненому місті все ж було, подіяло на диво п'янку, і вони, навіть не вечеряючи, бо не чулися голодними, вклялися спати.

Ранком валялися довго, хоч планів кожен мав море — треба пробувати почати все від самого початку й зважити на нові обставини: у Львові поновили стару владу та війна з нього нікуди не зникла. Наслідки, за прогнозами Магди, розгрібатимуть довше, ніж тут стояла

чужа армія. Тож вона бачила себе в гущині життя. Ну, а Кошовий мав намір освіжити старі зв'язки з громадою: правники в нових умовах знадобляться, як ніколи.

— А чи працює вже бодай одна пристойна кав'ярня? — поцікавився Клим, пов'язуючи краватку перед дзеркалом.

— Ти хіба не звик пити вдома? Я навчилася варити навіть ерзац. Виходив, здається, цілком пристойний напій, — відказала Магда. — І потім, Климентію, я не певна, що в кав'ярнях відразу з'явиться справжня. Всюди ерзац.

— Мені смакує з твоїх рук, — він убрав камізельку. — Але саме відчуття — кава в кав'ярні, тобі її подає офіціант, можна сидіти просто неба на вулиці й пити, не озираючись сторожко. Навіть ерзац піде. До того ж, Магдо, його ще треба роздобути.

— Спробую розжитися в пані Зінгової. Заразом розкажу, як чується її улюблена тітка. Маю листа.

Кошовий вдягнув піджак.

Обсмикнув поли, переконався: треба перешивати все, він дуже схуднув.

Магда вже підійшла до дверей, збираючись виходити.

Ззовні постукали.

— Хто б це?

Знизавши плечима, Клим пішов відчиняти.

Веслав Зінгер, власною персоною.

— Я дуже перепрошую, пане Кошовий.

— Та ну, пане...

Слова застрягли — відступивши, домовласник пропустив до помешкання двох офіцерів. За ним ступив чоловік у цивільному.

— Чи тут мешкає пан Климентій Кошовий? — запитав він.

— Так.

— Це ви?

— Власного персоною.

— Прошу пана показати документи.

Магда виступила наперед.

— У чому справа, панове?

— Спокійно, — Клим торкнувся її плеча. — Я все з'ясую.

Взявши з шухляди паспорт, він простягнув цивільному.

Перехопив офіцер.

Розгорнув, пробіг очима. Заховав у кишеню кітеля.

Віко сіпнулося.

— Що це означає?

— Пане Кошовий, вас заарештовано, — відчеканив цивільний.

— Я лише щойно повернувся до Львова! На якій підставі?

— Вам буде висунуте звинувачення у співпраці з окупаційною адміністрацією. Виявляємо колаборантів, списки нам несуть уже від першого дня звільнення Львова й початку відновлення ранішніх порядків.

Магда стала поруч, взяла Клима за руку.

— Він лише працював нотарем. Можу засвідчити.

Клим легенько відсторонив її.

— Мені не потрібен адвокат, Магдо. Я сам адвокат, ти знаєш.

— До чого тут нотар, прошу пані, — кинув цивільний. — Пана Кошового бачили в товаристві російських військових. Маємо також відомості про його контакти з ворожою контррозвідкою.

Кошовий і Магда перезирнулися.

— Цікаво, хто такий пильний, — сумно всміхнувся він. — Що ж, усьому є пояснення. Треба розібратися. До ваших послуг, панове.

— Климентію!

Він узяв її за плечі.

— Все буде добре, Магдо.

Хотів поцілувати — стримався при незнайомих.

Лиш стиснув трохи сильніше.

Пустив, повторив.

— До ваших послуг.

Йому жестом наказали виходити першим. Узяв капелюха, та не вдягнув. Так і залишив помешкання на Личаківській, тримаючи убір в руках.

Київ

Червень — липень 2016 року

Література

1 Велика війна 1914—1918 рр. і Україна. Історичні нариси. Книга 1. Упорядник Олександр Реєнт. — Київ, «КЛІО», 2014.

2 *Вендланд Анна-Вероніка*. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848—1915. — Львів, «Літопис», 2015.

3 Гвара. Автентична Львівська Абетка. — FEST. Холдинг емоцій.

4 *Козицький Андрій, Білостоцький Степан*. Кримінальний світ старого Львова. — Львів, Афіша, 2001.

5 *Лильо Ігор*. Львівська кухня. — Харків, Фоліо, 2015.

6 *Мандзюк Денис, Межва Леся*. «Вчорашні богачи оказались нищими. Население голодало, в городе не было хлеба, соли, сахара, мяса». — «Країна», 24 серпня 2014 р.

7 *Мельник Ігор*. Галицьке передмістя та південно-східні околиці королівського столичного міста Львова. — Львів, Апріорі, 2012.

Андрій КОКОТЮХА (нар. 1970 р. у м. Ніжин на Чернігівщині) — сучасний український письменник, сценарист, журналіст. Автор понад 50 художніх, документальних та науково-популярних книжок. За його романами знімають художні фільми. Кілька років поспіль входить до топ-10 авторів, чиї твори є лідерами продажу в Україні, за що відзначений як «Золотий письменник» (2012). Неодноразовий лауреат та володар Гран-прі (2006) міжнародного конкурсу «Коронація слова». Живе і працює в Києві. У видавництві «Фоліо» в серії «Ретророман» вийшли друком книжки А. Кокотюхи «Адвокат із Личаківської», «Привид із Валової», «Автомобіль із Пекарської», «Різник із Городоцької».

Осінь 1914 року. Почалася Велика війна, Львів окупований російськими військами. Звичний ритм життя міняється назавжди. У місті — голод, холод, арешти... Кліма Кошового заарештовано, і він чекає вироку в тюремній камері. Все міняє вбивство Божени Микульської, коханки офіцера російського генерального штабу. Коханець — останній, хто навідав її квартиру на площі Ринок. І був не єдиним коханцем. Справа делікатна, розголос не потрібен. Тому Кошовому пропонують залагодити її в обмін на свободу. Рухаючись у пошуку вбивці крок за кроком, Клим та його друг Йозеф Шацький серйозно ризикують життям, відкривають для себе світ шпигунів та зрадників, дізнаються кілька військових таємниць, а головне — останній секрет загадкової красуні Магди Богданович...

У всіх поціновувачів «Коханки з площі Ринок» вже незабаром з'явиться нагода самостійно пройти шляхами головного героя. Разом з фахівцями із «Кумпель-Тур» ви вповні відчуєте магію незвичайних пригод у невідомому Львові. Шукати на www.kumpel-tour.com

EXCLUSIVE
STYLE

ISBN 978-966-03-7622-9

Наступна книга серії —
«Втікач із Бригідок»

Андрій КОКОТЮХА (нар. 1970 р. у м. Ніжин на Чернігівщині) — сучасний український письменник, сценарист, журналіст. Автор понад 50 художніх, документальних та науково-популярних книжок. За його романами знімають художні фільми. Кілька років поспіль входить до топ-10 авторів, чиї твори є лідерами продажу в Україні, за що відзначений як «Золотий письменник» (2012). Неодноразовий лауреат та володар Гран-прі (2006) міжнародного конкурсу «Коронація слова».

Живе і працює в Києві. У видавництві «Фоліо» в серії «Ретророман» вийшли друком книжки А. Кокотюхи «Адвокат із Личаківської», «Привид із Вальної», «Автомобіль із Пекарської», «Різник із Городоцької».

Осінь 1914 року. Почалася Велика війна, Львів окупований російськими військами. Звичний ритм життя міняється назавжди. У місті — голод, холод, арешти... Кліма Кошового заарештовано, і він чекає вироку в тюремній камері. Все міняє вбивство Божени Микульської, коханки офіцера російського генерального штабу. Коханець — останній, хто навідав її квартиру на площі Ринок. І був не єдиним коханцем. Справа делікатна, розголос не потрібен. Тому Кошовому пропонують залагодити її в обмін на свободу. Рухаючись у пошуку вбивці крок за кроком, Клим та його друг Йозеф Шацький серйозно ризикують життям, відкривають для себе світ шпигунів та зрадників, дізнаються кілька військових таємниць, а головне — останній секрет загадкової красуні Магди Богданович...

Примітки

1

... служив офіцером із особливих доручень при військовому генерал-губернаторі — граф Бобринський, Георгій Олександрович (1863—1928), у 1914—1915 роках генерал-губернатор Галичини, проводив послідовну політику русифікації.

2

... могла нагадати новому знайомому про пограбований склеп... — тут: склеп — крамниця.

3

... у *пасажі Міколяша* — наскрізний прохід між вулицями Коперника та Крутою (тепер — М. Вороного) з торговою галереєю, накритою ажурною заасклоною металевою конструкцією довжиною 120 метрів і шириною 18 метрів. Пасаж був одним з перших сецесійних об'єктів у Львові, споруджений у 1898—1900 роках. Загальна площа пасажу становила 5750 квадратних метрів. У пасажі Міколяша були два кінотеатри, ресторан Орловського, кав'ярня Гугета, магазини порцеляни, солодошів, квітів, фотосалон. Ввечері пасаж сяяв ілюмінацією, взимку опалювався. Зруйновано 22 червня 1941 року.

4

... в розпорядження військового генерал-губернаторства —

тимчасове військове генерал-губернаторство Галичини, створене за наказом головнокомандуючого російської армії великого князя Миколи Миколайовича від 22 серпня 1914 року. Підставою стало тимчасове положення про управління областями Австро-Угорщини, зайнятими по праву війни. Існувало до 15 березня 1916 року.

5

... рід яких тягнеться від знаменитого донського отамана — Платов, Матвій Іванович (1751—1818), отаман Донського козачого війська, генерал від кавалерії, засновник Новочеркаська та родоначальник військової династії.

6

... здали його під тиском військ кайзера — німецька імперська армія (*Deutsches Kaiserliches Heer*), або Рейхсхеер (*Reichsheer*), назва збройних сил під командуванням кайзера Вільгельма Другого.

7

... тиждень у казематі «Косого капоніра» — укріплення в складі Нової Печерської фортеці (Київ), споруджене 1844 року. Використовувалося як політична в'язниця з особливо строгим режимом у 1860-х роках після придушення польського повстання і на початку ХХ ст.

8

... у одиночній камері Бригідок — найстаріша діюча в'язниця у Львові. Розташована на вулиці Городоцькій, 24 в будівлі,

перебудованій зі старовинного римсько-католицького монастиря жіночого ордена Святої Бригіди.

9

... *за звинуваченням у мазепинстві* — зневажливе визначення національно-визвольного руху українців в Російській імперії. Термін почав вживатися у XVIII ст. після виступу гетьмана Івана Мазепи проти російського царя Петра I у 1709 р. у відношенні до прихильників гетьмана, а пізніше і до інших, кого підозрювали у нелояльності до режиму. Прагнення до відокремлення від Росії розглядалося російськими націоналістами як сепаратизм і зрада.

10

... *дозволених видань на кшталт «Украинской жизни»* — літературно-науковий і загальнополітичний місячник російською мовою, виходив у Москві (1912—1917) під фірмою видавця й адміністратора Якова Шеремецінського. Метою журналу було ознайомлення російських читачів з українськими культурними надбаннями та піднесенням української національної свідомості.

11

... *представляти інтереси русинів* — русини: самовизначення східнослов'янського населення Київської Русі, а після її розпаду, щодо українського та білоруського населення Великого Князівства Литовського, Речі Посполитої, Австро-Угорщини та інших країн.

12

... *підтримував народовців* — народовці: суспільно-політична течія

серед молоді західноукраїнської інтелігенції ліберального напрямку, що виникла в 1860-х роках у Галичині, на Буковині та Закарпатті. Ідеологічно народовці були опонентами галицьких русофілів.

13

... *підтримував народовців* — народовці: суспільно-політична течія серед молоді західноукраїнської інтелігенції ліберального напрямку, що виникла в 1860-х роках у Галичині, на Буковині та Закарпатті. Ідеологічно народовці були опонентами галицьких русофілів.

14

... *чекав війни вже після пострілів у Сараєво* — вбивство 28 червня 1914 ерцгерцога Франца Фердинанда, спадкоємця австро-угорського престолу, та його дружини герцогині Софії Гогенберг у Сараєві сербським гімназистом Гаврилом Принципом, членом сербської терористичної організації «Млада Босна». Принцип входив до складу групи з 5 терористів, яких координував Данило Іліч. Вбивство стало формальним приводом для початку Першої світової війни.

15

... *біля Личаківської рогатки* — Рогатки (рогачки): своєрідні міські кордони, перепускні пункти, що регулювали рух до міста — з міста.

16

... *заступник президента Тадеуш Рутковський* — польський політичний та громадський діяч, віце-президент Львова.

17

... до графа Бобринського, нового губернатора возз'єднаних земель — завойовані території Галичини і Буковини російська влада визначала як початок процесу возз'єднання слов'янських земель під проводом Російської імперії.

18

... простеньку мелодію, на кшталт «Собачого вальсу» — невибаглива невеличка п'єса для фортепіано, з неї зазвичай починається навчання новачків.

19

... заховав очі під окулярами-«консервами» — спортивні окуляри квадратної форми, щільно облягають очі.

20

Дантист із Кракідалів... — Кракідали: район Львова, на той час — одна з околиць, котра починалася відразу за Краківським базаром. Був місцем компактного проживання євреїв. Район вважався одним із найбідніших у місті.

21

... називав своєю *фейгале...* — *фейгале* (ідиш) — маленька пташка, ластівка.

22

... *опинився на бруці*... — брук: синонім міського дна, асоціація з брукованими вулицями.

23

... *закривав очі на «чорні сотні»*... — збірна назва для низки російських монархічних і ультранаціоналістичних організацій, що виникли після революції 1905 року в Російській імперії. Назву взяли від низового нижньогородського ополчення Смутного часу, під проводом Кузьми Мініна. Виступали за збереження самодержавства на основі уваровської формули «Православіє, Самодержавіє, Народность».

24

... *на околиці в родичів на Філіпівці* — район Львова, один із тих, де почалися приватні забудови.

25

Бімлихе (ідиш) — даруйте.

26

... *наказ генерала фон Роде* — Роде, Василь (Готліб-Вільгельм) Павлович (1858—1935) — російський генерал, керівник взяття Львова, нагороджений за це орденом Святого Георгія 4-го ступеня.

27

... полковник *Шереметьєв* відповів очільнику їхньої делегації панові *Шухевичу* — Шереметьєв, Сергій Дмитрович (1844—1918), російський політичний діяч, військовий, історик, короткий час виконував обов'язки міського голови окупованого Львова восени 1914 року Шухевич, Володимир Осипович (1849—1915), український громадський діяч, етнограф, педагог і публіцист. Дід головнокомандувача УПА генерала Романа Шухевича.

28

... *приніс за дорученням Дудикевича...* — Дудикевич, Володимир Феофілович (1861—1922), правник, адвокат, політичний діяч Галичини, лідер галицьких москвофілів.

29

... *москвофільських прихильників «Червенної Русі»* — частина Русі, у XV — XVIII століттях об'єднувала захід України й схід та південний схід Польщі.

30

... *Січові стрільці* — українське національне військове формування в складі австро-угорської армії, сформоване з добровольців, які відгукнулися на заклик Головної Української Ради 6 серпня 1914 і стояли під проводом УБУ. УСС були першими українськими частинами Австро-Угорщини, відібраними за національною ознакою, мали велике значення для створення військового словництва, термінології, фольклору, пісні й музики (оркестра УСС), для устійнення форми українського однострою (мазепинка).

31

Початок листопада для корпусу генерала Брусилова справді видався не найкращим... — Брусилов, Олексій Олексійович (1853—1926), російський генерал, командувач 8-ї армії, котра окупувала територію Галичини та Буковини.

32

Я читаю «Голось Народа» — газета російського націоналістичного штабу.

33

Подався в «Сокіл»... — молодіжне парамілітарне товариство, відіграло значну роль у національному відродженні слов'янських народів, зокрема чехів, українців, поляків.

34

Зафундуєш — пригостиш (діал.).

35

Іч, який цваняк! Юж, соколе! — цваняк: спритник; юж: досить, (діал.).

36

Фехтувати — жебрати (жарг.).

37

Таскатися — їхати (жарг.).

38

Шлямувати — обдурювати спільника (жарг.).

39

Фраєр — дурень (жарг.).

40

Павук — рядовий поліції (жарг.).

41

Перемишлянська фортеця — фортифіковане місто з величним замком, збудоване в часи Середньовіччя, на роздоріжжі шляхів, яке добре виконувало покладену на нього місію: охорону доріг, що вели зі сходу і півночі на південь і захід.

42

Бикицер — швидко (ідиш).

43

... так давно перебрався на вулицю Дверницького — тепер вулиця імені Юрія Мушака, розташована поруч озера Залізної Води, колись — одне з улюблених місць відпочинку львів'ян.

44

Світ котиться в Тартар — у міфології давніх греків: безодня без дна, яка знаходиться під царством Аїда, тобто нижче пекла.